ISSN 2409-9260

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 7 (227)

Збірник друкується за результатами роботи
ІІ Міжнародної науково-практичної конференції
«Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти»,
присвяченій 40-річчю кафедри менеджменту організацій та ЗЕД

Одеса – 2015

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 7 (227)**.** – 208 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

Технічний секретар – Богодьорова Анастасія Андріївна

І. Економічні науки: Звєряков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Осипов В.І. – д.е.н., професор, Максимова В.Ф. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент

ІІ. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д..філософ.н., професор

ІІІ. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник наукових праць «Науковий вісник» зареєстрований президією ВАК України від 26 січня 2011 р. № 1-05/1 як наукове видання з економічних наук, від 23 лютого 2011 р. №1-05/2 як наукове видання з політичних наук.

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru, Польська наукова бібліографія https://pbn.nauka.gov.pl/journals/48486, Social Science Open Access Repository http://www.ssoar.info/en/home.html, Всеросійська база повнотекстових наукових публікацій «Порталус» http;//www.portalus.ru/modules/different/rus_readme.php?archive=&id=1423145002&start_from=&subaction=showfull&ucat=28, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Бодарецька Ольга
Взаємозв'язок компетентності HR-підрозділу та інноваційних технологій мотивування персоналу на машинобудівних підприємствах……..…**5**

Гросул Вікторія, Филипенко Олена, Баламут Ганна
Теоретичні підходи до визначення сутності фінансово-економічної безпеки підприємства……**20**

Калініченко Анастасія
Вплив мотивації на продуктивність праці на залізничному транспорті……...**34**

Літвінов Олександр, Ненюк Катерина
Проблеми класифікаціїї видів ефективності та її показників……**45**

Малахова Лариса
Діалектичний взаємозв'язок глобальних проблем та розвитку сфери туризму……**55**

Нездоймінов Сергій, Андрєєва Наталя
Проблеми розвитку туризму та рекреації на природоохоронних територіях дельти Дунаю……..**63**

Новак Інна
Теорія і практика застосування стратегічного планування інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери……...**77**

Нянько Віталій
Роль брендигу в управлінні конкурентоспроможністю підприємств олійно-жирової галузі……**93**

Онищук Наталя
Формування системи маркетингу співпраці туристичних підприємств……..**111**

Пархоменко Наталья
Исследование подходов к определению понятия «экономический механизм развития предприятия»…….**121**

Полтавська Ольга
Проблеми розвитку швидкісного руху залізничного транспорту……**138**

Рева Олексій
Особливості реалізації соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах України……...**155**

Смоквина Анна
Организационно-экономическое обеспечение системы экономической безопасности строительного предприятия……**177**

ПОВІДОМЛЕННЯ……..**198**

НАШІ АВТОРИ……..**199**

УДК 331.101.3:65.012.4

Бодарецька Ольга

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМПЕТЕНТНОСТІ HR-ПІДРОЗДІЛУ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті доведено гіпотезу щодо існування взаємозв'язку між компетентністю HR-підрозділу та дієвістю впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на машинобудівних підприємствах. Охарактеризовано основні параметри проведеного опитування підприємств із високим рівнем розвитку систем мотивування щодо цієї проблематики, а також представлено основні його результати. Висвітлено ключові напрями діагностування компетентності фахівців HR-підрозділу машинобудівних підприємств у мотиваційній сфері. Розглянуто трактування сутності поняття «компетентність». Наведено результати опитування щодо думки HR-фахівців провідних компаній із розвинутою системою управління персоналом на предмет ідентифікування підрозділів підприємств, які, на їхню думку, повинні відповідати за впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Запропоновано низку «вхідних» та «вихідних» індикаторів діагностування професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу у мотиваційній сфері, а також наведено узагальнену послідовність цього процесу. Визначену межу такої компетентності, після якої доцільно здійснювати впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу власними силами машинобудівних підприємств. За умови недосягнення такої межі з високим рівнем ймовірності запропоновано стверджувати про неуспішність впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах машинобудування. За результатами дослідження доведено, що за цих умов керівники повинні розглядати три основні альтернативи: залучення зовнішніх HR-консультантів на тимчасовій основі; підвищення кваліфікації існуючого HR-підрозділу машинобудівного підприємства; введення в штат машинобудівного підприємства кваліфікованого у мотиваційній сфері HR-фахівця (чи групи фахівців); поєднання у різній комбінації попередніх варіантів.

Ключові слова: компетентність, машинобудування,

мотивування, персонал, технологія мотивування, HR-підрозділ.

Бодарецкая Ольга

ВЗАИМОСВЯЗЬ КОМПЕТЕНТНОСТИ HR-ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье доказана гипотеза о существовании взаимосвязи между компетентностью HR-подразделения и эффективностью внедрения инновационных технологий мотивации персонала на машиностроительных предприятиях. Охарактеризованы основные параметры проведенного опроса предприятий с высоким уровнем развития систем мотивации по этой проблематике, а также представлены основные его результаты. Освещены ключевые направления диагностики компетентности специалистов HR-подразделения машиностроительных предприятий в мотивационной сфере. Рассмотрена трактовка сущности понятия «компетентность». Приведены результаты опроса относительно мнения HR-специалистов ведущих компаний с развитой системой управления персоналом на предмет идентификации подразделений предприятий, которые, по их мнению, должны отвечать за внедрение инновационных технологий мотивации персонала. Предложен ряд «входящих» и «исходящих» индикаторов диагностирования профессиональной и личностной компетентности HR-подразделения в мотивационной сфере, а также приведена обобщенная последовательность этого процесса. Определена граница такой компетентности, после которой целесообразно осуществлять внедрение инновационных технологий мотивации персонала собственными силами машиностроительных предприятий. При недостижении такого предела с высокой степенью вероятности предложено утверждать о неуспешности внедрения инновационных технологий мотивации персонала на предприятиях машиностроения. По результатам исследования доказано, что при этих условиях руководители должны рассматривать три основных альтернативы: привлечение внешних HR-консультантов на временной основе; повышение квалификации существующего HR-подразделения машиностроительного предприятия; введение в штат машиностроительного предприятия квалифицированного в

мотивационной сфере HR-специалиста (или группы специалистов); сочетание в различной комбинации предыдущих вариантов.

Ключевые слова: компетентность, машиностроения, мотивация, персонал, технология мотивации, HR-подразделение.

Bodaretska Olga

INTERCONNECTION OF HR SUBDIVISION COMPETENCE AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF STAFF MOTIVATION AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The article proves the hypothesis of the existence of interconnection between HR subdivision competence and effectiveness of the implementation of innovative staff motivation technologies at machine-building enterprises. It characterizes main parameters of the survey held by companies with a high level of motivation system development in regards of these issues and demonstrates its main results; elucidates the key areas of competence diagnostics of HR subdivision specialists at machine-building enterprises in motivational sphere; considers interpretations of «competence» concept essence. It provides the results of the survey of leading companies HR specialists' views in regards of identifying company departments, which, in their opinion, should be responsible for the implementation of innovative staff motivation technologies; suggests a number of «input» and «output» diagnostics indicators of professional and personal HR subdivision competence in motivational sphere, summarizes the sequence of this process. The article defines the limit of such competence, after which it is advisable to implement innovative staff motivation technologies by the machine-building enterprises themselves. In case of fail to reach this limit with its high probability, it proposes to state the failure of introduction of innovative staff motivation technologies at machine-building enterprises. According to the held research, the article proves that under these conditions corresponding managers should consider three main alternatives: involvement of external HR consultants on a temporary basis; training of the existing HR departments of a machine-building enterprise; introduction of qualified HR specialist (or group of experts) to the existing HR department of the enterprise; combine previous options in a variety of ways.

Keywords: competence, engineering, motivation, staff, motivation technology, HR subdivision.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах вітчизняної економіки актуальним завданням сьогодення є впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу, пріоритетом яких будуть мотиви трудової діяльності кожного окремого працівника. Незважаючи на те, що все ж сьогодні в Україні визначальним таким мотивом є матеріальна складова, – це не дає підстав ігнорувати інші – нематеріальні технології мотивування. Відтак, тільки гармонійне поєднання матеріального і нематеріального мотивування у межах компенсаційних пакетів забезпечить високий рівень мотивованості працівників, наслідком чого буде злагоджена робота персоналу, низький рівень плинності кадрів, командна робота, а також забезпечення тімбілдінгового ефекту.

Важливо звернути увагу на те, що будь-яка зміна системи мотивування на машинобудівному підприємстві (навіть незначна) – складне завдання, адже пов'язане конкретно із працівниками. Тим більше, коли мова йде про впровадження інноваційних технологій мотивування. Як свідчить вивчення теорії і практики, навіть підвищення величини заробітної плати нерідко спричиняє виникнення конфліктів на тлі запитань типу «Чому усім підвищили однаково заробітну плату, адже я працюю значно довше у компанії?» або «Чому зростання є таким незначним?». Як наслідок, те, що повинно більше мотивувати, навпаки спричиняє демотивацію. З іншого боку, доволі часто система мотивування як складний та ще й особливий інструмент управлінського впливу на підприємствах машинобудування змінюється за принципом «спроб і помилок», коли відсутнє належне тестування нових технологій, не враховані вхідні умови, не до кінця виявлені очікування працівників тощо. Як наслідок – знову деструктив замість очікуваного удосконалення.

Таким чином, актуалізується необхідність виявлення взаємозв'язку між компетентністю HR-підрозділу та інноваційними технологіями мотивування персоналу на машинобудівних підприємствах. Важливо зрозуміти, чи отака компетентність є визначальним чинником успішності удосконалення або кардинальної зміни систем мотивування, чи лише одним з багатьох.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання поданої проблеми і на які спирається

автор. Різні аспекти мотивування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах розкрило у своїх працях чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити І. Волкова, І. Грибика, І. Грузнова, Г. Дмитренка, А. Єгоршина, А. Калину, В. Кисельова, В. Ковальова, А. Колота, О. Кузьміна, Б. Мазманову, Н. Малу, О. Мельник, Б. Мізюка, О. Нікуліна, Г. Осовську, В. Сладкевича, В. Хомякова, В. Шинкаренка, В. Яцуру та багатьох інших. Ці та інші автори, зокрема, розглянули змістове наповнення сутності мотивування, виокремили його форми, розкрили підходи до вибору методів мотивування залежно від типу керівника, висвітлили чинники, які впливають на результативність використання інструментів мотивування тощо. Попри це, низка важливих завдань із вказаної тематики досі не розв'язана. Зокрема, існуючі напрацювання, попри свою ґрунтовність, не розглядають як окремий об'єкт досліджень компетентність HR-підрозділу у мотиваційній сфері. Як свідчить вивчення теорії і практики, цей напрямок досліджень потребує комплексного вивчення, а не фрагментарності.

Формування цілей статті (постановка завдання). У статті слід підтвердити або спростувати гіпотезу щодо існування взаємозв'язку між компетентністю HR-підрозділу та дієвістю впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на машинобудівних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Протягом 2013-2014 рр. проводилось опитування для збирання первинної інформації щодо проблем формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Цільовою аудиторією при цьому були суб'єкти господарювання Львівщини, які використовують інноваційні підходи у мотивуванні. Оскільки було складно встановити обсяг генеральної сукупності у цьому випадку, використовувався принцип т. зв. «малих вибірок», згідно якого беруться до уваги невеликі за обсягом вибірки (20-30 одиниць) [1-2; 5]. Інші параметри проведеного опитування наведені у таблиці 1.

Також слід зауважити, що за результатами досліджень 90% опитаних (18 із 20 осіб) – керівники HR-підрозділів зазначених у табл. 1 підприємств. Решту 10% були працівниками таких підрозділів, що свідчить про фаховість одиниць опитування. Цікавим є і те, що 70% із

опитаних респондентів (14 із 20 осіб) вважаються у своїх компаніях представниками інституційного рівня управління, тобто належать до категорії ТОП-менеджменту, що свідчить про важливість цього напряму діяльності на підприємстві. За ознакою статі 65% опитаних були жінками і лише 35% – чоловіками. Фаховість вибірки підтверджується ще й тим, що 55% із опитаних респондентів перебували на керівній посаді понад 5 років, 30% – 3-5 років, у той час як менше 1 року керівниками були лише 5% опитаних (тобто 1 особа).

Таблиця 1

Основні параметри проведеного опитування підприємств із високим рівнем розвитку систем мотивування (сформовано автором)

Параметри	Характеристика параметрів
1. Обсяг вибіркової сукупності	20 об’єктів
2. Просторова ознака вибіркової сукупності	м. Львів та Львівська область
3. Представники вибіркової сукупності	ПАТ «Концерн Галнафтогаз», СП ТОВ «Сферос-Електрон», ПАТ «Концерн Хлібпром», ТОВ «Кроно-Україна», АТ НПК «Галичина», ТОВ «Торгова компанія «Інтермаркет», ПрАТ «Індустріальні та дистрибуційні системи», ТОВ «Шувар», ТОВ «Торговельно-виробнича компанія «Львівхолод», Філія ПАТ ПБК «Славутич» «Львівська пивоварня», ТОВ «Перша приватна броварня», ТОВ «Нестле Україна» (ТМ «Світоч»), ТзОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмбХ», ТзОВ «Барком», ПАТ «Галичфарм», ПАТ «Кредобанк», ПАТ АКБ «Львів», ПАТ «Іскра», АТ «Галичина», ПрАТ «Львівський лікеро-горілчаний завод»
4. Цільова аудиторія об’єктів вибіркової сукупності	HR-фахівці
5. Інструмент дослідження	Анкета
6. Спосіб зв’язку із цільовою аудиторією	Метод безпосереднього контакту
7. Спосіб проведення	Письмове
8. Форма організування робіт	Індивідуальне
9. Вид експертної оцінки	Опитування-думка
10. Періодичність проведення	Одноразове

Одне із запитань, яке адресувалось респондентам, стосувалось ключового виду забезпечення під час впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу (що особливо актуально для вітчизняного машинобудування). Результати засвідчили, що 90%

таким ключовим видом вважають саме кадрове забезпечення (18 осіб з 20 вказали на це) (рис. 1). Це підтверджує вищенаведену тезу про визначальну важливість саме кваліфікованого персоналу під час формування і впровадження інноваційних технологій мотивування, у т.ч. на машинобудівних підприємствах. Разом з тим, жоден із опитаних HR-фахівців на перше місце не поставив фінансового, правового, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення.

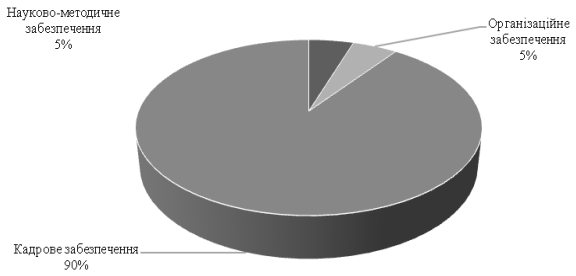

Рис. 1. Ключові види забезпечення під час формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу (сформовано автором за результатами експертного опитування)

Вищенаведені результати дають змогу зробити висновок і про те, що фахівці HR-підрозділу машинобудівних підприємств повинні вміти комплексно діагностувати організацію та розуміти специфіку ведення бізнесу. Як свідчить вивчення теорії і практики, відповідні навики потрібні й у сфері опитування персоналу та використання відповідного інструментарію. HR-фахівці мають вміти також виявляти найбільш проблемні сфери мотивування персоналу на підприємстві машинобудування та будувати партнерські відносини із ТОП-менеджментом і лінійними керівниками. Окрім того, слід довести керівництву підприємства важливість й необхідність впровадження інноваційних технологій мотивування для розвитку бізнесу та покращення конкурентних позицій на ринку.

HR-фахівці повинні вміти обґрунтовано довести керівництву машинобудівних підприємств інформацію про проблемні зони у сфері мотивування персоналу, запропонувати шляхи їхнього усунення, чітко розподілити функції між окремими працівниками, а також вміло

відстояти фінансові аспекти цього (фонд оплати праці, компенсаційний пакет, пільги і компенсації, бюджет премій тощо).

З позиції Є.І. Огарьова [3, с. 15-16] компетентність – це «стійка здатність до діяльності із знанням справи, яка включає 5 основних компонент: глибоке розуміння сутності завдань, що виконуються, і проблем, які вирішуються; добре знання досвіду, що наявний у визначеній сфері, активне оволодіння його кращими досягненнями; уміння обирати засоби і способи дій, адекватні конкретним обставинам місця і часу; відчуття відповідальності за досягнуті результати; здатність навчатись на помилках і вносити корективи у процесі досягнення цілей». У роботі Л.М. Маєвської [4, с. 303] визначено, що «у зміст компетентності включається рівень базової і спеціальної освіти, стаж роботи, уміння акумулювати широкий життєвий і професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість». Н.Н. Нечаев [6, с. 17] зазначає, що компетентність – це «досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення окреслених цілей». У словникових виданнях вказано, що поняття «компетентність» походить від прикметника «компетентний», тобто «знаючий, обізнаний, авторитетний в певній галузі» [7, с. 265]. З позиції А.В. Хуторського [8, с. 153] компетентність – це «сукупність особистісних якостей працівника (ціннісно-смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності у певній соціально і особистісно значущій сфері; це володіння відповідною компетенцією, включаючи його особистісне ставлення до предмета діяльності, це вже усталена якість особистості (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності у даній сфері». У роботі Ф.В. Шарипова [9, с. 73] компетентність трактується як «те, чого досяг конкретний фахівець, вона характеризує рівень освоєння компетенції і визначається можливістю вирішувати поставлені «місцем» завдання». Таким чином, узагальнюючи, у нашому випадку можна зробити висновок, що компетентність HR-фахівців відображає рівень їхньої кваліфікації успішно вирішувати професійні завдання у сфері формування і впровадження інноваційних технологій мотивування.

Отож, завдання фактично полягає в діагностиці рівня компетентності HR-підрозділу (чи інших підрозділів машинобудівного

підприємства, що відповідають за роботу з персоналом) у мотиваційній сфері, у т.ч. у сфері впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. При цьому слід зауважити, що в межах зазначеного вище опитування з'ясовувалась також думка провідних HR-фахівців компаній із розвинутою системою управління персоналом щодо ідентифікування підрозділів підприємств, які, на їхню думку, повинні відповідати за впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Результати засвідчили (рис. 2), що такими підрозділами здебільшого повинні бути HR-відділ та відділ пільг і компенсацій. Причому, як свідчить вивчення теорії і практики, на переважній більшості підприємств відділ пільг і компенсацій фактично є структурним підрозділом департаменту роботи з персоналом. Таким чином, як впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу, так і система мотивування працівників загалом – це сфера діяльності HR-підрозділу.

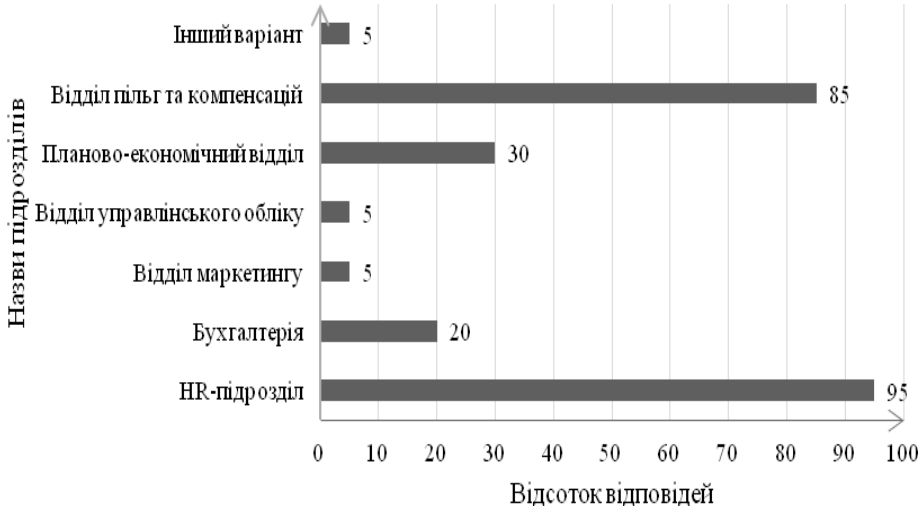

Рис. 2. Підрозділи машинобудівних підприємств, що повинні відповідати за впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу (сформовано автором за результатами експертного опитування)

За результатами огляду й узагальнення літературних джерел, а також вивчення практики функціонування вітчизняних підприємств і власних досліджень компетентність HR-підрозділу у мотиваційній сфері доцільно здійснювати на основі діагностики низки «вхідних» та

«вихідних» індикаторів професійної й особистісної компетентності (табл. 2).

Таблиця 2

Основні індикатори діагностики професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу у мотиваційній сфері

«Вхідні» індикатори	«Вихідні» індикатори
1. Наявність практичного досвіду впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на цьому або іншому підприємстві *(I_1)*. 2. Ґрунтовна обізнаність із інноваційними технологіями мотивування персоналу *(I_2)*. 3. Системний підхід до виконання посадових обов'язків, уміння визначати пріоритети *(I_3)*. 4. Організаторські здібності, використання інноваційних технологій управління *(I_4)*. 5. Уміння вирішувати конфлікти *(I_5)*. 6. Почуття особистої відповідальності за доручену справу *(I_6)*. 7. Уміння формувати і забезпечувати у команді і колективі сприятливий соціально-психологічний клімат *(I_7)*. 8. Авторитетність, повага з боку клієнтів, підлеглих та партнерів *(I_8)*. 9. Високий мотиваційний рівень *(I_9)*. 10. Орієнтація на результат *(I_{10})*.	1. Задоволеність працівників змістом і характером роботи *(I_{11})*. 2. Забезпечення в компанії можливості професійного та особистісного розвитку *(I_{12})*. 3. Ототожнення працівників із місією, візією, цілями та брендом компанії *(I_{13})*. 4. Рівень плинності кадрів у порівнянні із середньогалузевими значеннями *(I_{14})*.

Вибір зазначених індикаторів не випадковий та дає змогу охопити не тільки ймовірні передумови успішності впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу (про що свідчитиме високий рівень «вхідних» індикаторів), а й врахувати при цьому конкретні результати реалізації подібних проектів на конкретних підприємствах машинобудування (на основі аналізування «вихідних» індикаторів).

Узагальнену послідовність оцінювання компетентності HR-підрозділу у мотиваційній сфері представлено на рисунку 3.

Узагальнюючи, слід зауважити, що запропонований метод діагностики компетентності HR-підрозділу у мотиваційній сфері є доволі простим у застосуванні та є фактично важливим інструментом управління для керівників і власників вітчизняних підприємств машинобудування під час формування та впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу.

Рис. 3. Узагальнена послідовність діагностики компетентності HR-підрозділу у мотиваційній сфері (розроблено автором)

В аналізованому аспекті доцільно звернути увагу і на те, якою ж повинна бути ота межа інтегрального рівня професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу машинобудівних підприємств у мотиваційній сфері, після якої доцільно здійснювати впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу власними силами. Для вирішення цього завдання одне із відповідних запитань було адресоване до згаданих вище фахівців вітчизняних підприємств із високим рівнем розвитку систем мотивування. Це запитання звучало так: «Якою, на Вашу думку, є межа за 100-бальною шкалою, після якої можна стверджувати про високий рівень професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу

підприємств у мотиваційній сфері?». Експерти повинні були кожному варіанту межі присвоїти ранг від 1 до 10, причому ранг 1 означає, що вказана межа є максимально об'єктивним значенням із точки зору експерта, і навпаки. Результати наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати опитування респондентів щодо межі, після якої можна стверджувати про високий рівень професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу підприємств у мотиваційній сфері

Респонденти	Значення межі за 100-бальною шкалою									
	50	55	60	65	70	75	80	85	90	95
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	10	9	8	7	6	5	4	1	2	3
2	10	9	7	8	5	6	4	2	1	3
3	9	10	8	7	6	5	3	1	2	4
4	10	9	7	8	5	6	3	1	2	4
5	10	9	8	7	6	5	4	2	1	3
6	10	9	8	7	6	5	3	1	2	4
7	10	9	7	8	6	5	4	1	2	3
8	10	9	8	7	5	6	3	1	2	4
9	10	9	7	8	5	4	1	2	2	3
10	9	10	8	7	5	1	4	2	2	3
11	10	9	8	7	6	5	4	2	1	3
12	10	9	7	8	5	6	4	1	2	3
13	10	9	8	7	6	5	3	2	1	4
14	10	9	8	6	7	5	4	1	2	3
15	9	10	8	7	6	5	3	1	2	4
16	10	9	8	7	5	6	4	1	2	3
17	10	9	7	8	6	5	3	2	1	4
18	9	10	8	7	5	6	4	1	2	3
19	10	9	7	8	6	5	4	1	2	3
20	10	9	8	7	5	6	3	1	2	4
Сума рангів	196	184	153	146	112	102	69	27	35	68
Відхилення від середнього значення	86,8	74,8	43,8	36,8	2,8	-7,2	-40,2	-82,2	-74,2	-41,2
Квадрат відхилення від середнього значення	7534,2	5595,04	1918,44	1354,24	7,84	51,84	1616,04	6756,84	5505,64	1697,44

Для виявлення погодженості думок експертів у сфері визначення межі, після якої можна стверджувати про високий рівень професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу підприємств у мотиваційній сфері, обчислимо коефіцієнт конкордації за формулою:

$$W = \frac{12 \cdot S}{m^2 \cdot (n^3 - n)}, \quad W \in (0;1) \qquad (1)$$

де W – коефіцієнт конкордації;

S – квадрат відхилення суми рангів від середнього значення;

m – кількість опитаних респондентів;

n – кількість чинників, що оцінювались (тобто 10 у нашому випадку).

За результатами обчислень одержано такі результати:

$$W = \frac{12 \cdot 32037{,}6}{20^2 \cdot (10^3 - 10)} = 0{,}97.$$

Оскільки значення коефіцієнта конкордації наближується до одиниці, відтак, можемо стверджувати про узгодженість думок респондентів щодо аналізованої проблеми (існує невипадкова погодженість їхніх думок).

Статистичну значущість отриманого значення коефіцієнта конкордації перевіримо із використанням χ2-критерій Пірсона:

$$\chi^2 = m \cdot (n-1) \cdot W = 20 \cdot (10-1) \cdot 0{,}97 = 174{,}6 \qquad (2)$$

Для $\alpha = 0{,}05$ при 9 ступенях вільності табличне значення χ^2 – 16,9, що є суттєво меншим за обчислене значення. Таким чином, це ще раз підтверджує погодженість думок експертів. Відтак, на їхню думку, 85% є межею за 100% шкалою, після якої можна стверджувати про високий рівень професійної й особистісної компетентності HR-підрозділу підприємств у мотиваційній сфері. За умови недосягнення такої межі з високим рівнем ймовірності можна стверджувати про неуспішність впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах машинобудування. За цих умов керівники повинні розглядати три основні альтернативи:

- залучення зовнішніх HR-консультантів на тимчасовій основі;
- підвищення кваліфікації існуючого HR-підрозділу

машинобудівного підприємства;

- введення в штат машинобудівного підприємства кваліфікованого у мотиваційній сфері HR-фахівця (чи групи фахівців);

- поєднання у різній комбінації попередніх варіантів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Таким чином, за результатами дослідження підтверджена теза щодо існування взаємозв'язку між компетентністю HR-підрозділу та дієвістю впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на машинобудівних підприємствах. Така компетентність є значно важливішою за решту видів забезпечення процесів формування і впровадження цих технологій, що у перспективі подальших досліджень актуалізуватиме необхідність її аналізування як окремого об'єкта досліджень.

Література

1. Алькема В. Г. Особливості здійснення маркетингових досліджень для вирішення завдань економічної безпеки розвитку логістичних утворень / В.Г. Алькема // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – № 2012. – № 5 – С. 336-242.

2. Божук С.Г. Системное управление маркетинговым исследованием: [монография] / С.Г. Божук. – СПб.: СПбГИЄУ. 2005. – 240 с.

3. Иляшенко Л.К. Понятийное поле компетентностного подхода: компетентность, компетенции, математическая компетентность, профессиональная компетентность / Л.К. Иляшенко, Л.М. Мешкова // Глобальный научный потенциал. – 2014. – №3 (36). – С. 15-19.

4. Маєвська Л.М. Особливості формування етнокультурної компетентності майбутнього педагога в контексті глобалізаційних зрушень / Л.М. Маєвська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Науково-теоретичний збірник. – 2006. – С. 303-309.

5. Массёров Н.Н. Социологические подходы к исследованию проблемы риска / Н.Н. Массёров // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия: Гуманитарные науки. – 2011. – №4. – С. 349-352.

6. Нечаев Н.Н. Формирование коммуникативной компетенции

как условие становления профессионального сознания специалиста / Н.Н. Нечаев, Г.И. Резницкая // Вестник УРАО. – 2002. – №1. – С. 13-21.

7. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Советская енциклопедия, 1973. – 846с.

8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в общеобразовательной школе. – 2002. – С. 135-157.

9. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – 2010. – №1. – С. 70-75.

1. Al`kema V. Osoblyvosti zdiy`snennia markietingovy`kh doslidzhen` dla vy`rishennia zavdan` ekonomichnoy`i bezpeky` rozvy`tku logistychnykh utvoren` / V. Al`kema // Vseukrainsky` naukovo-vy`robnychy`y` zhurnal «Staly`y` rozvy`tok ekonomiky`». – № 2012. – № 5 – C. 336-242.

2. Bozhuk S. Sy`stiemnoy`e upravlieniy`e markietingovy`m issledovaniy`em: [monografiy`a] / S. Bozhuk. – SPb.: SPbGIEU. 2005. – 240 c.

3. Ily`ashenko L. Poniatijnoy`e pol`e kompet`entnostnogo podkhoda: kompetentnos`t`, kompetenciy`i, mat`ematicheskay`a kompetentnos`t`, professional`nay`a kompetentnos`t` / L. Ily`ashenko, L. Meshkova // Global`ny`y` nauchny`y` potencial. – 2014. – No3 (36). – C. 15-19.

4. May`evska L. Osoblyvost`i formuvannia etnokulturnoy`i kompetentnost`i majbutni`ogo pedagoga v konteksti globalizacijny`kh zrushen` / L. May`evska // Gumanitarny`y` visny`k DVNZ «Perey`aslav-Khmelnycky`y` derzhavny`y` pedagogichny`y` universy`tet imeni Grygori`a Skovorody`». – 2006. – C. 303-309.

5. Masserov N. Sociologicheskiy`e podkhody k issledovaniy`u problemy` riska / N. Masserov // Vestnik INZHEKONa. Seriy`a: Gumanitarny`y`e nauki. – 2011. – No4. – C. 349-352.

6. Nechay`ev N. Formirovaniy`e kommunikativnoy` kompetencii kak usloviy`e stanovleniy`a proffesional`nogo soznaniy`a specialista / N. Nechay`ev, G. Reznickay`a // Viestnik UPAO. – 2002. – No1. – C. 13-21.

7. Ozhegov S. Slovar` russkovo y`azy`ka / Pod red. N.Yu. Shvedovoy`. – M.: Sovietskay`a encyklopedia, 1973. – 846 c.

8. Khutorskoy` A.V. Kluchovy`y`e kompetency`y` kak komponent lichnostno-orientirovannoy` parady`gmy` obrazovaniy`a / A.V. Khutorskoy` // Uchenik v obshcheobrazovatelnoy` shkole. – 2002. – C. 135-157.

9. Sharipov F. Proffesional`nay`a kompetentnost` prepodavat`el`a vuza / F.V. Sharipov // Vysshoy`e obrazovaniy`e sievodnia. – 2010. – No1. – C. 70-75.

Sugonyako O. Ekspansiya inozemnogo kapitalu: poshuk miry` // Uryadovy`j kur'yer. – 2006. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://aub.org.ua/index.php?
option=com_content&task=view&id=162&menu=119&Itemid=74.

7. Podchesova V. Inozemny`j kapital na bankivs`komu ry`nku Ukrayiny` / V. Podche¬sova, Yu. Sy`dorenko // Social`no-ekonomichni problemy` i derzhava. – 2012. – Vy`p. 2(7). – c. 257–263. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12pvybru.pdf.

***Рецензент**: Мельник О.Г., д.е.н., професор, завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка».*

5.05.2015

УДК 33.336:336.011

Гросул Вікторія, Филипенко Олена, Баламут Ганна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто та проаналізовано теоретичні аспекти формування поняття «фінансово-економічна безпека підприємства», проведено розмежування понять «економічна безпека підприємства», «фінансова безпека підприємства» та «фінансово-економічна безпека підприємства». Аналізуючи різні підходи вчених до визначення сутності поняття «фінансово-економічна безпека» зроблено висновок,

що переважна їх частина представляє два підходи: перший підхід базується на використанні поняття загрози, а другий – на поняттях досягнення прибутку. З погляду авторів перший та другий підходи чітко відображають сутність фінансово-економічної безпеки підприємства. Відповідно до таких підходів під фінансово-економічною безпекою підприємства будемо розуміти рівень стабільності економічного та фінансового розвитку господарюючого суб'єкта; рівень захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз в процесі прийняття та запровадження управлінських рішень.

Ключові слова: фінансово безпека, економічна безпека, фінансово-економічна безпека, підприємство, стійкість, стабільність, збалансованість.

Гросул Виктория, Филипенко Елена, Баламут Анна

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены и проанализированы теоретические аспекты формирования понятия «финансово-экономическая безопасность предприятия», проведено разграничение понятий «экономическая безопасность предприятия», «финансовая безопасность предприятия» и «финансово-экономическая безопасность предприятия». Анализируя различные подходы ученых к определению сущности понятия «финансово-экономическая безопасность» сделан вывод, что большинство авторов придерживаются двух подходов: первый подход базируется на использовании понятия угрозы, а второй – на понятии достижения прибыли. С точки зрения авторов первый и второй подходы четко отражают сущность финансово-экономической безопасности предприятия. Согласно таких подходов под финансово-экономической безопасностью предприятия будем рассматривать уровень стабильности экономического и финансового развития хозяйствующего субъекта; уровень защищенности от внешних и внутренних угроз в процессе принятия и введения управленческих решений.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, финансово-экономическая безопасность, предприятие, устойчивость, стабильность, сбалансированность.

Grosul Victoria, Filipenko Helena, Balamut Anna

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY ENTERPRISE

The article describes and analyzes the theoretical aspects of the formation of the concept of «financial and economic security», held distinction between «economic security», «financial security of the company» and «financial and economic security». By analyzing the different approaches to defining the essence of scientific concept of «financial and economic security», it concluded that most authors adhere to two approaches: The first approach is based on using the concept of threat, and the second – on the notion of achieving profits. From the perspective of the authors of the first and second approaches clearly reflect the essence of the financial and economic security. According to these approaches for financial and economic security of the enterprise we will consider the level of stable economic and financial development of the business entity; the level of protection from external and internal threats in the adoption and management decisions.

Keywords: financial safety, safety economic, financial and safety of economic, enterprise, strength, stability, balance.

Постановка проблеми. В умовах фінансової кризи, яка характеризується великим коливанням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, загрозами його фінансових інтересів з боку окремих суб'єктів господарювання, високим рівнем фінансових ризиків, одним з актуальних напрямів управлінської діяльності підприємства є забезпечення його життєдіяльності. Однією зі основних складових є фінансово-економічна безпека підприємства.

Сьогодні бізнес функціонує в умовах нестабільності та мінливості навколишнього середовища. Агресивний вплив на безпосереднє оточення – ставлять перед керівником підприємства все більш нелегкі завдання, пов'язані з ефективним використанням ресурсів, розвитком підприємства за рахунок його як внутрішнього так і зовнішнього росту.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є досить актуальним питанням в сучасних умовах господарювання, так як останнім часом все частішими стають випадки недобросовісної конкуренції, фіктивного підприємництва, рейдерських атак, які є

загрозою нормальному функціонуванню і розвитку торговельного підприємства [1].

Постановка завдання. Дослідження поняття «фінансово-економічна безпека» і вироблення загальних принципів організації забезпечення фінансової-економічної безпеки підприємств є об'єктивною необхідністю. А також, дивлячись на сучасний стан економіки України та нестабільний характер зовнішнього середовища – все це пояснює підвищений інтерес до даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансово-економічної безпеки підприємства активно досліджується багатьма авторами. Свій науковий доробок у розвиток теорії фінансово-економічної безпеки внесли такі вчені: Л. Абалкін, О. Барановський, І. Бланк, Л. Біркен, І. Бінько, М. Білик, Т. Васильців, Е. Гудвін, В. Геєць, О. Грунін, К. Девіс, А. Козаченко, Т. Лоурі, А. Ляшенко, Б. Мізюк, В. Мунтіян, О. Новикова, В. Пономарьов, В. Сенчагов, В. Шликов, Й. Шумпетер, Л. Шемаєва, А. Шаваєв та багато інших.

Незважаючи на популярність категорії «фінансово-економічна безпека», серед науковців існують розбіжності щодо сутності цієї комплексної категорії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність різноманітних підходів до визначення сутності поняття «фінансово-економічна безпека» об'єктивною мірою свідчить про існування ряду невирішених та дискусійних питань та вимагає проведення подальших наукових розробок та пошуку єдиного підходу до трактування такої економічної категорії, як «фінансово-економічна безпека підприємства».

Виклад основного матеріалу дослідження. Існуючі в науковій літературі визначення та підходи до трактування сутності категорії «фінансово-економічна безпека» доводять, що вони переважно засновані на взаємопов'язаних категоріях «економічна безпека» та «фінансова безпека».

Для формулювання власного бачення досліджуваної категорії доцільним є визначення сутності та характеристик складових компонентів поняття.

Основоположною категорією понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства є «економічна безпека» – стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і

забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому [1].

Але в економічній літературі немає єдиного визначення поняття «економічна безпека підприємства». З метою систематизації та структурування необхідно провести поглиблений теоретичний аналіз досліджуваного поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація визначень наукового поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення
1	2
Підхід перший: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як стан ефективного використання ресурсів	
С.Н. Ілляшенко, Т.Б. Кузенко	Стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії [11, 12].
З.С. Варналій	Забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів [13].
А.В. Кірієнко	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі [14].
О.А. Грунін	Стан господарчого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику [13].
В.Л. Ортинський	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення [15].
Підхід другий: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як стан виробничої системи	
В. Тамбовцев	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [16].
Ю. Лисенко, С. Міщенко	Стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства [17].
З. Стаховяк	Такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу [18].

Продовж. табл. 1

1	2
Підхід третій: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як наявність конкурентних переваг	
В.В. Бєлокуров	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань [19].
Підхід четвертий: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як стан економічного розвитку	
Р. Дацків	Такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз [20].
Підхід п'ятий: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як гармонізацію економічних інтересів	
Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства [21].
Підхід шостий: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як стан захищеності діяльності підприємства	
Д. Ковальов, Т. Сухорукова	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності [11].
І.Л. Плєтникова	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність [15].
Підхід сьомий: поняття «економічна безпека підприємства» розглядають як стан захищеності інтересів	
Енциклопедія економічної безпеки	Стан захищеності життєвоважливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей [10].
В. Шликов	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз [22].
О.В. Раздіна	Комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів в умовах ринкової економіки, що захищають їхні комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів [23].

Таким чином, проаналізувавши формулювання досліджуваного поняття багатьма вітчизняними вченими, можна зробити висновок, що економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під

якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників [24].

Другою фундаментальною категорією понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства є фінансова безпека. Сутність категорії «фінансова безпека підприємства» можна трактувати з різних позицій:

- ступінь захищеності фінансових інтересів підприємства на усіх рівнях фінансових відносин;
- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання;
- створення таких умов функціонування підприємства при яких зведено до мінімуму можливість зловживання фінансово-економічними та інформаційними ресурсами підприємства [2].

За висновками науковців, увага, яка приділяється сьогодні фінансовій безпеці, невипадкова. Зростаюча значущість формування системи фінансової безпеки як в Україні, так і в окремому регіоні зумовлена негативною динамікою розвитку процесів у соціально-економічній сфері. Зокрема, впродовж останніх років дедалі посилюється розлад системи державних фінансів та фінансів суб'єктів господарської діяльності. У результаті, проблема фінансової безпеки стає системною: вона торкається і зв'язує воєдино окремі регіони країни, суб'єктів господарювання, політику, економіку, фінанси тощо [7, с. 185].

Слід відзначити, що єдності щодо тлумачення поняття «фінансова безпека» підприємства до цього часу не існує. Визначення суті фінансової безпеки деякими авторами наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова безпека» (побудовано за [8, 9])

Автор	Визначення
1	2
Підхід перший: поняття «фінансова безпека» розглядають як одну зі складових економічної безпеки	
О.І. Барановський	Важлива складова економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів.
О.Б. Трескунов	Полягає в здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії в умовах невизначеного і конкурентного середовища.
Р.С. Папєхін	Визначає граничний стан фінансової стійкості, у якому необхідно перебувати підприємству для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам
Підхід другий: фінансова безпека як самостійний об’єкт управління	
М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева	Це фінансовий стан, котрий характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.
Підхід третій: фінансова безпека як стан захищеності інтересів підприємства	
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк	Це захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання фінансових зобов’язань.
І.О. Бланк	Це якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на
	основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах.
О. Кириченко, Ю. Кім	Це фінансовий стан і фінансова стабільність, здатні забезпечити підприємству нормальний ефективний розвиток його діяльності.
Підхід четвертий – фінансова безпека як стан ефективного використання ресурсів підприємства	
Н.Й. Реверчук	Це захист від можливих фінансових витрат і запобігання банкрутству підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів. Саме фінансова безпека є провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є рушієм будь-якої економічної системи.

Продовж. табл. 2

1	2
Л.Г. Мельник	Це досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів.
Л.І. Донець, Н.В. Ващенко	Це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко	Це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури його капіталу, норми виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства й перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
С.Ф. Покропивний	Вважає, що серед функціональних складових економічної безпеки саме фінансова складова є провідною й вирішальною, і трактує її досягнення шляхом найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів.

Закладаючи в основу розуміння безпеки стан захищеності, зазначені трактування часто відрізняються у мотивувальній частині. Причину цього можна віднайти у побудові внутрішньої структури поняття економічної чи фінансової безпеки, яка складається з окремих елементів-характеристик. Вони є кількісними та якісними і відображають стан об'єкта з точки зору рівня його безпеки. Якісні характеристики орієнтують суб'єкт забезпечення на загальні критерії оцінювання: вище цього рівня чи нижче. Кількісні характеристики дають відносно чітке уявлення про межі переходу об'єкта з одного рівня безпеки в інший [9, с. 113].

Проаналізувавши основні економічні праці щодо визначення фінансово-економічної безпеки підприємства можна виділити такі варіанти формулювання базового поняття:

- збалансованість фінансових потоків і розрахункових відносин;
- стійкість і стабільність фінансово-економічного стану підприємства;
- кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану

підприємства.

Отже, фінансово-економічна безпека підприємства – це такий його фінансово-економічний стан, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах [3].

На думку О.Л. Трухан фінансово-економічна безпека підприємства трактується одночасно з двох позицій – статичної (як результат діяльності підприємства на певну дату) та динамічної (розвиток підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі) [4, с. 30].

О.В. Черниш визначає фінансово-економічну безпеку підприємства:

– по-перше, як комплексне поняття, яке інтегрує в собі систему заходів, механізм їх генерування та забезпечення й проявляється через відповідний стан, який характеризується стабільністю, адаптивністю та позитивною динамікою економічної та інших взаємопов'язаних систем підприємства»;

– по-друге, як «рівень захищеності від негативних впливів оточуючого середовища, який досягається за рахунок відповідності фінансового, кадрового, техніко-технологічного та економічного потенціалів стратегічним цілям та завданням підприємства» [5].

Так, проаналізувавши наведені визначення, можна констатувати, що незважаючи на різницю у формулюванні, спільним для авторів є трактування фінансово-економічної безпеки як таке, що відображає рівень фінансового та економічного стану підприємства, характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз та передбачає найбільш ефективне використання наявних ресурсів підприємства.

Саме тому, можна погодитись з М.М. Єрмошенко та К.С. Горячевой, які зазначають, що фінансово-економічна безпека являє собою специфічний стан, який характеризується:

- по-перше, збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій та послуг, котрі використовуються підприємством;
- по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз;
- по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань

достатніми обсягами фінансових ресурсів;

- по-четверте, вмінням забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [6].

Висновки. Підводячи підсумки дослідження слід відзначити, що вище перелічені підходи до вивчення фінансово-економічної безпеки підприємства тісно переплітаються один з одним. Жоден з них неможливо назвати всеохоплюючим та досконалим. Кожний наступний дослідник додає до існуючих характеристик безпеки свої власні уточнення, але спільна ідея, яка випливає з усіх визначень, полягає в наступному: підтримка підприємства у стані фінансово-економічної безпеки − головна передумова стабільного розвитку бізнесу.

Отже, ми вважаємо, що фінансово-економічна безпека підприємства – це багатогранна економічна категорія, яка відображає:

– рівень стабільності економічного та фінансового розвитку господарюючого суб'єкта;

– рівень захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз в процесі прийняття та запровадження управлінських рішень.

Головна ціль фінансово-економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільну максимально ефективну діяльність зараз і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Література

1. Олейникова Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): учеб. пособие / Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

2. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.

3. Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник. – Львів, 2011. – 380 с.

4. Трухан О. Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами/ О. Л. Трухан // Вісник Хмельницького національного університету / Економічні науки. –2010. – № 1. – Т.2. – С. 29–35.

5. Васечко Л. І. Огляд понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства / Л. І. Васечко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 115 – 118.

6. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємництво: монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – К. : НАУ, 2010. – 232 с.

7. Коваленко М. А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : монографія / М. А. Коваленко, І. І. Нагорна, Б. В. Сіленков. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – 444 с.

8. Матвійчук Л. О. Концептуальні аспекти фінансової безпеки підприємства / Л. О. Матвійчук // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4. – С. 133–136.

9. Трескунов О. Б. Теоретичні аспекти фінансової безпеки промислових підприємств / О. Б. Трескунов // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 172. – С. 111–115.

10. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред. кол. С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – Т. 1 – Київ, Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

11. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова. // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–51.

12. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Т. Б. Кузенко. // Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.

13. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие / О. А. Грунин, С. О. Грунин.– СПб. Питер, 2002.–160 с.

14. Варналій З. С. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З. С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

15. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін.] – К. : Правова єдність, 2009 . – 544 с.

16. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений: [учеб. пособие] / В. Л. Тамбовцев – М. : Инфра-М, 2009. – 160 с.

17. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической

безопасностью [Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов]. – Донецк. : ДонНУ, 2002. – 178с.

18. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa: [podręczniki szkolne] / Z. Stachowiak – Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220 p.

19. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа : http://www.safetyfactor.ru.

20. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р. М. Дацків . – Львів : Центр Європи, 2006. – 159 с.

21. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

22. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: [учеб. пособие] / В. В. Шлыков. – СПб. : «Алетейя», 1999. – 138с.

23. Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития): дис. канд. экон. наук: 08.00.01.– М.,1998. – 164 с.

24. Гапак Н. М. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства» / Н. М. Гапак, І. В. Дочинець – Науковий вісник Ужгородського університету, 2014. – С. 68–73.

1. Olejny`kova E. A. Osnovi ekonomy`cheskoj bezopasnosty` (gosudarstvo, regy`on, predpry`yaty`e, ly`chnost`): ucheb. posoby`e / E. A. Olejny`kova. – M. : ZAO «By`znes-shkola «Y`ntel-Sy`ntez», 1997.– 288 s.

2. Goryacheva K. S. Finansova bezpeka pidpry`yemstva. Sutnist` ta misce v sy`stemi ekonomichnoyi bezpeky`. / K. S. Goryacheva // Ekonomist. – 2003. – # 8. – S. 65–67.

3. Mojseyenko I. P., Marchenko O. M. Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemstva: navch. posibny`k. – L`viv, 2011. – 380 s.

4. Truxan O. L. Naukova interpretaciya funkcij strategichnogo upravlinnya pidpry`yemstvamy`/ O. L. Truxan // Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu / Ekonomichni nauky`. –2010. – # 1. – T.2. – S. 29–35.

5. Vasechko L. I. Oglyad ponyatijnogo aparatu finansovo-ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / L. I. Vasechko // Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n v Ukrayini. – 2012. – # 9. – S. 115 – 118.

6. Yermoshenko M. M. Finansova skladova ekonomichnoyi bezpeky`: derzhava i pidpry`yemny`cztvo: monografiya / M. M. Yermoshenko, K. S. Goryacheva. – K. : NAU, 2010. – 232 s.

7. Kovalenko M. A. Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu regionu: sutnist` ta mexanizm realizaciyi : monografiya / M. A. Kovalenko, I. I. Nagorna, B. V. Silenkov. – Xerson : Oldi-plyus, 2006. – 444 s.

8. Matvijchuk L. O. Konceptual`ni aspekty` finansovoyi bezpeky` pidpry`yemstva / L. O. Matvijchuk // Ekonomichny`j visny`k Donbasu. – 2009. – # 4. – S. 133–136.

9. Treskunov O. B. Teorety`chni aspekty` finansovoyi bezpeky` promy`slovy`x pidpry`yemstv / O. B. Treskunov // Kul`tura narodov Pry`chernomor`ya. – 2009. – # 172. – S. 111–115.

10. Ekonomichna ency`klopediya: U tr`ox tomax / Red. kol. S. V. Mocherny`j (vidp.red.) ta in. – T. 1 – Ky`yiv, Vy`davny`chy`j centr «Akademiya», 2000. – 864 s.

11. Kovalev D. Ekonomy`cheskaya bezopasnost` predpry`yaty`ya / D. Kovalev, T. Suxorukova. // Ekonomy`ka Ukray`ni. – 1998. – # 10. – S. 48–51.

12. Kuzenko T. B. Planuvannya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva v umovax ry`nkovoyi ekonomiky`: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: specz. 08.06.01 / T. B. Kuzenko. // Yevropejs`ky`j un-t finansiv, informacijny`x sy`stem, menedzhmentu i biznesu. – K., 2004. – 18 s.

13. Gruny`n O. A. Ekonomy`cheskaya bezopasnost` organy`zacy`y`: ucheb. posoby`e / O. A. Gruny`n, S. O. Gruny`n. – SPb. : Py`ter, 2002. – 160 s.

14. Varnalij Z. S. Ekonomichna bezpeka: [navch. posib.] / Z. S. Varnalij. – K. : Znannya, 2009. – 647 s.

15. Orty`ns`ky`j V. L. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstv, organizacij ta ustanov: navch. posibny`k / [V. L. Orty`ns`ky`j, I. S. Kerny`cz`ky`j ta in.] – K. : Pravova yednist`, 2009 . – 544 s.

16. Tambovcev V. L. Teory`y` y`nsty`tucy`onal`nых y`zmeneny`j: [ucheb. posoby`e] / V. L. Tambovcev – M. : Y`nfra-M, 2009. – 160 s.

17. Lisenko Yu. G. Mexany`zmi upravleny`ya эkonomy`cheskoj

bezopasnost`yu [Yu. G. Lisenko, S. G. My`shhenko, R. A. Rudensky`j, A. A. Spy`ry`donov]. – Doneczk. : DonNU, 2002. – 178s.

18. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieceństwa ekonomicznego państwa: [podręczniki szkolne] / Z. Stachowiak – Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220 r.

19. Belokurov V. V. Struktura funkcy`onal`nыx sostavlyayushhy`x ekonomy`cheskoj bezopasnosty` predpry`yaty`ya [Elektronnij resurs] / V. V. Belokurov. – Rezhy`m dostupa : http://www.safetyfactor.ru.

20. Daczkiv R. M. Ekonomichna bezpeka derzhavy` v umovax global`noyi konkurenciyi / R. M. Daczkiv . – L`viv : Centr Yevropy`, 2006. – 159 s.

21. Kozachenko G. V. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstva: sutnist` ta mexanizm zabezpechennya: monografiya / G. V. Kozachenko, V. P. Ponamar`ov, O. M. Lyashenko. – K. : Libra, 2003. – 280 s.

22. Shlikov V. V. Kompleksnoe obespecheny`e ekonomy`cheskoj bezopasnosty` predpry`yaty`ya: [ucheb. posoby`e] / V. V. Shlikov. – SPb. : «Aletejya», 1999. – 138s.

23. Razdy`na E. V. Ekonomy`cheskaya bezopasnost` (sushhnost` y` tendency`y` razvy`ty`ya): dy`s. kand. ekon. nauk: 08.00.01. – M.,1998. – 164 s.

24. Gapak N. M. Sut` ta evolyuciya ponyattya «ekonomichna bezpeka pidpry`yemstva» / N. M. Gapak, I. V. Dochy`necz` – Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo universy`tetu, 2014. – S. 68–73.

Рецензент: *Кузнєцова І.О., д.е.н., професор, зав. каф. МО і ЗЕД Одеського національного економічного університету*

18.05.2015

УДК 331.101.3:656.2

Калініченко Анастасія

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Як показує досвід передових країн, важливою ознакою сучасного суспільства є пріоритетна увага до персоналу – провідного чинника виробництва, який є одним з основних резервів економічного зростання та конкурентоспроможності підприємства. Мотивація

персоналу та створення умов для його зацікавленості у підвищенні ефективності діяльності підприємства, й як наслідок підвищення продуктивності праці постають головними завданнями сучасного підприємства в умовах конкурентного ринку. В статті досліджено взаємозв'язок мотивації та продуктивності праці. Розглянуто сучасні проблеми мотивації персоналу. Визначено ефективні методи мотивації. Запропоновано шляхи підвищення продуктивності праці за рахунок удосконалення системи мотивації робітників залізничного транспорту.

Ключові слова: мотивація, продуктивність праці, методи, дослідження, система мотивації.

Калиниченко Анастасия

ВЛИЯНИЕ МОТИВАЦИИ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ ТРУДА НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Как показывает опыт передовых стран, важным признаком современного общества является приоритетное внимание к персоналу – ведущему фактору производства, который является одним из основных резервов экономического роста и конкурентоспособности предприятия. Мотивация персонала и создание условий для его заинтересованности в повышении эффективности деятельности предприятия, и как следствие повышения производительности труда появляются главными заданиями современного предприятия в условиях конкурентного рынка. В статье исследована взаимосвязь мотивации и производительности труда. Рассмотрены современные проблемы мотивации персонала. Определенны эффективные методы мотивации. Предложены пути повышения производительности труда за счет усовершенствования системы мотивации рабочих железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: мотивация, продуктивность труда, методы, исследования, система мотивации.

Kalinichenko Anastasiya

INFLUENCE OF MOTIVATION FOR PRODUCTION WORK ON THE RAILWAY TRANSPORT

The experience of advanced economies shows that an important feature of modern society is a priority for the staff - the leading factor of

production, which is one of the major reserves of economic growth and competitiveness. Motivating staff and creating conditions for its interest in enhancing the effectiveness of the company, and as a result increase productivity appear the main tasks of the modern enterprise in a competitive market. The paper studies the relationship of motivation and productivity. Take up modern problems of motivation. Identify effective methods of motivation. Ways of improving productivity by improving the system of motivation of workers of railway transport.

Keywords: motivation, production work, methods, procedure, system of motivation.

Постановка проблеми. Діяльність залізничного транспорту України в сучасних ринкових умовах потребує нових підходів до управління трудовими ресурсами та оцінки ефективності їх використання. Продуктивність праці на підприємствах залізничного транспорту в Україні значно відстає від рівня розвинутих країн, що обумовило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоріям мотивації, підвищенню ефективності праці, практичним аспектам управління мотивацією персоналу присвячена велика кількість наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів. Багатогранність і складність проблем мотивації персоналу, шляхи та методи її підвищення, вплив на процес виробництва знайшли відображення у наукових працях таких вчених, як Колот А.М. [1], Грішнова О.А. [2], Позднякова Л.О.[3],Завіновська Г.Т. [4] та ін.

У роботах перелічених авторів досліджено теоретичні та практичні основи підвищення мотивації та ефективності праці, проте залишається недостатньо висвітленою проблема розроблення системи мотивації робітників на підприємстві з метою підвищення продуктивності праці.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Проблема сучасних мотиваційних процесів та їх впливу на продуктивність праці персоналу в галузі залізничного транспорту залишається недостатньо дослідженою, і як наслідок існує багато нерозкритих аспектів в методології ефективного управління і мотивації персоналу. У сучасних умовах продуктивність праці в світі в цілому має тенденцію до зниження. Це пов’язано, у першу чергу, з

впливом світової кризи, політичною та економічною ситуаціями. Зниження продуктивності праці також пов'язано з низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів. Тому актуальним є виявлення та розробка методів щодо ефективного управління персоналом та мотивацією праці.

Цілі статті. Дослідження впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці в розрізі підприємств залізничного транспорту, аналіз існуючих методів мотивації та їхнє використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність праці, як підсумок цілеспрямованої діяльності людини, вимірюється інтенсивністю, якістю й продуктивністю праці. Саме ці показники характеризують кількісні та якісні наслідки роботи працівника і підприємства в цілому.

У сучасній літературі поняття «продуктивність праці» трактується по-різному, і єдиної думки у визначенні його сутності не досягнуто. Так, окремі автори вважають продуктивність праці узагальнюючим показником використання робочої сили, що характеризує співвідношення результатів праці та її витрат [2]. Інші визнають, що продуктивність праці характеризує результативність праці, її ефективність, є здатністю конкретної праці виробляти за одиницю часу певну кількість продукції [5].

Продуктивність праці – це показник її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого. Продуктивність праці можна визначити двома показниками: натуральними та вартісними.

Як зазначає С.І. Сергійчук [6], найбільш широко застосовуються на практиці три методи вимірювання продуктивності: нормативний метод; багатофакторна модель вимірювання продуктивності; багатокритеріальний метод – тобто методи пошуку ознак результатів і витрат праці та інтеграції показників, які більш об'єктивно відображають стан конкретного підприємства в певних ринкових умовах. О. О. Петращак і Є. Ю. Колосінський [7] вважають, що залежно від способу визначення обсягів виготовленої продукції розрізняють натуральний, трудовий і вартісний методи вимірювання

продуктивності праці. На думку Л.А. Гомби [8], вартісні показники продуктивності праці характеризують вартість продукції, випущеної протягом певного періоду, що припадає на одного середньооблікового працівника промислово-виробничого персоналу. Крім кількісних параметрів оцінки робочої сили слід також застосовувати і якісні критерії, на що вказує І.В. Орлов [9]. На його думку, це сприятиме формуванню мотиваційної системи підприємства. До таких критеріїв відносяться: зміна виробітку за рахунок зміни продуктивності праці; економія витрат на заробітну плату; раціональне використання робочого часу.

На залізницях в цілому продуктивність праці визначається за натуральними методами вимірювання.

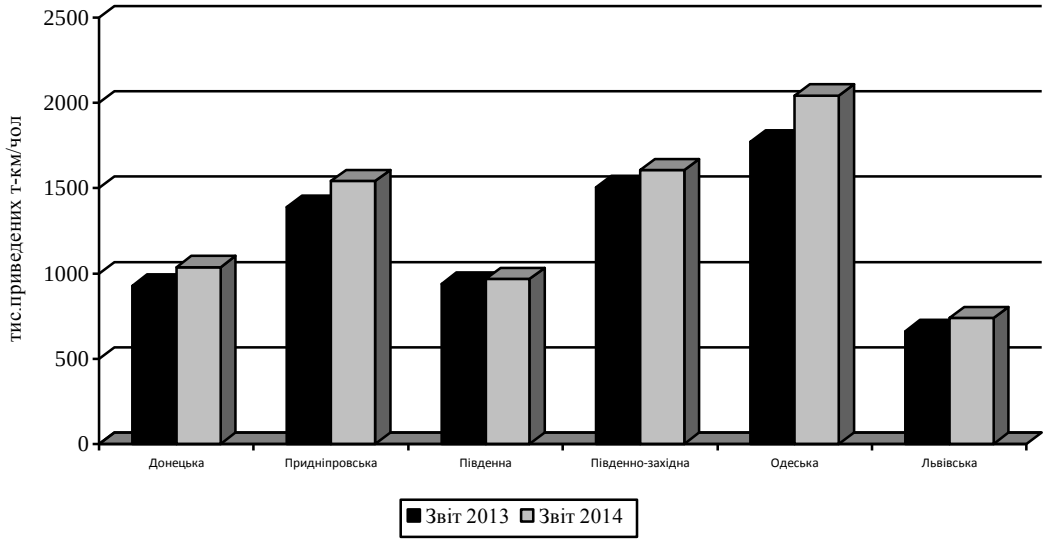

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці за 2013 – 2014 роки в розрізі залізниць (побудовано за зведеною звітністю Укрзалізниці)

Як бачимо з рисунку 1 по всіх залізницях відбувається хоч і не значна, але позитивна динаміка зростання продуктивності праці. В порівнянні з 2013 роком продуктивність праці на Донецькій залізниці збільшилась на 11,5%, на Придніпровській – на 11%, на Південній – на 3,1%, на Південно-Західній – на 6,6%, на Одеській – на 15,2%, на Львівській – на 11,5%.

Але слід пам’ятати, що продуктивність праці є динамічним показником, тобто постійно змінюється під дією різних факторів.

Серед таких факторів найважливішими для залізниць є:

- обсяг та структура перевезень;

- вантажонапруженість;

- ефективність управління персоналом, дієва система мотивації, підвищення кваліфікації працівників, удосконалення нормування праці;

- застосування досягнень науково – технічного прогресу;

- зменшення втрат робочого часу;

- удосконалення системи планування та управління перевізним процесом та ін.

Значний вплив на ефективність та продуктивність праці має мотивація робітників. Для того, щоб працівник ефективно використовував свої можливості в трудовій діяльності, роботодавець має заохотити його, дати зрозуміти, що із зростанням обсягів виробництва, збільшення доходів підприємства пропорційно покращується і добробут кожного працівника. Для цього на підприємстві розробляють й застосовують ефективну систему мотивації.

Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації. Це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини [1].

Ціль мотивації полягає в спонуканні людини працювати краще, більше, якісніше, іншими словами знайти шлях до ефективного управління працівником. Систему мотивації простіше будувати, якщо знайти для працівника відповідні стимули. Адже не все те, що мотивує одного працівника, мотивуватиме іншого. Мотиви, що керують людиною, завжди індивідуальні. Індивідуальний підхід в мотивації дуже важливий. Потреби міняються з віком, і із задоволенням однієї потреби виникає інша. Потреби залежать від сімейного виховання і психотипа людини, засвоєного ним сценарію поведінки і, крім того, від досягнень, невдач і емоційних травм, отриманих в житті. У молодого і амбітного співробітника ведучими можуть бути потреби в конкуренції і досягненнях. У зрілому віці він прагнутиме до стабільності і позитивної корпоративної культури. З метою ефективної персональної мотивації співробітників необхідно знати їх потреби і створювати умови для їх задоволення. Співробітник, інтереси і потреби якого враховуються, відчуває себе потрібним та корисним.

У сучасних умовах задоволення різноманітних потреб та запитів працівників підприємства реалізується через велику кількість методів мотивації, серед яких можна виділити дві великі групи: матеріальні та нематеріальні методи мотивації.

Необхідно наголосити, що методи мотивації – це способи управлінських впливів на персонал для досягнення цілей підприємства. Ці методи засновані на дії законів і закономірностей управління; вони припускають використання управлінським апаратом підприємства різних важелів впливу на персонал для активізації його діяльності [10].

До матеріальних методів мотивації, перш за все, можна віднести заробітну плату, премії, надбавки. До нематеріальних методів відносяться кар'єрне зростання, визнання та самоствердження, вдосконалення професійних умінь та навичок тощо.

В систему мотивації можна включити наступне: удосконалення матеріального та морального стимулювання персоналу, покращення використання робочого часу, економії чисельності працівників, зменшення рівня плинності працівників та за рахунок удосконалення наукової організації праці персоналу підприємства.

Безперечно, керівництво має вміло комбінувати різні методи мотивації задля досягнення успіху, не концентруючись лише на матеріальній складовій. Це підтверджує дослідження, викладене у праці К. Гурової. Соціологи шляхом анкетування визначали ступінь важливості для працівників різних стимулів до праці. За ступенем важливості методи мотивації розподілилися таким чином (табл. 1).

Таблиця 1

Ставлення працівників до різних методів мотивації [11]

№	Стимул	Ступінь важливості,%
1	Підвищення заробітної плати	19,3
2	Перспективи кар'єрного зростання	17,9
3	Грошові премії	8,6
4	Соціальний пакет	12,5
5	Навчання і підвищення кваліфікації за рахунок підприємства	12,2
6	Безоплатне харчування у робочий час	5
7	Можливість отримання додаткового доходу	6,7
8	Проведення корпоративних свят	8
9	Жорстка система штрафів	6,4
10	Надання тимчасового помешкання	3,1
Всього		100

Як бачимо з таблиці, найважливішу роль для працівників відіграє заробітна плата, як і перспективи кар'єрного зростання. Також важливим є наявність соціального пакету та можливості навчання. Усі ці стимули на підприємстві можна реалізувати через побудову ефективної системи мотивації.

При прийомі працівника на роботу дуже важливо визначити, який вид мотивації для нього пріоритетний. Людина, для якої головне – матеріальна мотивація, буде проявляти меншу ініціативу у нововведеннях, творчих розробках, навчаннях, ніж особа, для якої гроші не є основним фактором, щоб працювати професійно та якісно. Також на вибір засобів мотивації впливає стать та вік працівників.

Існує низка вимог до системи мотивації персоналу підприємства, а саме:

− об'єктивність: розмір винагороди працівника має визначатися на основі об'єктивної оцінки результатів його праці;

− передбачуваність: працівник має знати, яку винагороду він одержить залежно від результатів своєї праці;

− адекватність: винагорода має бути відповідною трудовому внеску кожного працівника в результат діяльності всього колективу, його досвіду й рівню кваліфікації;

− своєчасність: винагорода має слідувати за досягненням результату якнайшвидше (якщо не у формі прямої винагороди, то принаймні у вигляді обліку для подальшої винагороди);

− значущість: винагорода має бути для працівника значущою;

− справедливість: правила визначення винагороди мають бути зрозумілі кожному працівнику організації й бути справедливими, зокрема з його позицій [12].

Недотримання цих вимог може призвести до нестабільності в колективі й тим самим посприяє сильному демотивуючому ефекту, а це набагато гірше позначається на продуктивності праці персоналу підприємства, ніж відсутність хоч яких механізмів стимулювання за результатами праці.

Є підстави стверджувати, що основні стратегічні напрями підвищення ефективності застосовуваних методів посилення мотивації такі:

– вдосконалення структури наявних матеріальних і нематеріальних стимулів, реформування оплати праці;

– соціальне забезпечення працівників на основі інвестицій в їх розвиток;

– залучення потенціалу соціального партнерства, вдосконалення колективно-договірного регулювання праці та її оплати;

– запровадження оцінювання ефективності мотиваційного механізму використання персоналу.

В свою чергу, можемо запропонувати методи підвищення мотивації і поліпшення якості роботи в сфері залізничного транспорту:

- мотивація знаннями. Підвищення кваліфікації сприятиме вдосконаленню професіоналізму в будь-якій сфері роботи. Працівник, що прагне стати кращим у своїй спеціальності, завдяки навчанню обов'язково розвине в собі додаткові якості та навички, що сприятимуть його просуненню по кар’єрних сходах. Таким чином можна використовувати підвищення кваліфікації і навчання в якості нагороди і мотивуючого фактора;

- нагороди за внесок команди та на індивідуальному рівні. Найчастіше в командній роботі керівництво визнає успіхи групи в цілому, тому й співробітникам часто здається, що їх індивідуальні заслуги залишаються неврахованими. В цьому випадку заохочення на індивідуальному рівні буде більш ефективним;

- чітка й справедлива система винагород. Довільність у заохоченні веде до цинізму, а не до зростання мотивації. Доцільно розробити таку програму винагород, при якій працівники мають відчувати, що керівництво поважає й цінує їх. В якості винагороди можуть виступати, наприклад, цінні подарунки, туристичні путівки тощо. Вручення винагород необхідно проводити залежно від досягнутих успіхів: на робочих місцях або корпоративних святах в присутності всього колективу. Це дасть змогу популяризувати досягнення в галузі підвищення ефективності праці та її якості, що до цього були непомітними;

- введення корпоративної культури. Особисті позитивні оцінки роботи співробітників - дієвий мотивуючий фактор. Корпоративна культура, яка підтримує прагнення давати один одному позитивні оцінки за результатами кожного виконаного завдання, підвищує рівень мотивації та продуктивності праці.

При впровадженні конкретних методів мотивації на

підприємстві потрібно обов'язково враховувати фактор поділу всіх працівників на різні категорії, неприпустиме застосування одних і тих же методів до всього персоналу. Крім того, необхідно більшу увагу звертати на вікові характеристики, освітній рівень працівників, трудовий стаж, гендерну приналежність.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що мотивація працівників є одним з провідних напрямків збільшення продуктивності праці і, як наслідок, підвищення ефективності виробництва. Для того, щоб завжди мати можливість впливу на робітників, і одночасно щоб не втратити цінні кадри, керівництво має створювати ефективну систему мотивації за умов комплексного використання матеріальних та нематеріальних методів стимулювання.

Література

1. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.

2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 4-те вид., оновлене. – К. : Знання, – 2009. – 390 с.

3. Позднякова Л.А. Социально-экономическая модель развития предприятия (на примере железнодорожного транспорта). Монография. / Л.А. Позднякова. – Х.: Бизнес Информ, - 2008. – 186 с.

4. Завіновська Г. Т. Економіка праці : начальний посібник / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.

5. Економіка підприємства: підручник / Петрович Й.М., А.Ф. Кіт, В.В. Кулішов [та ін.] ; за заг. ред. Й.М. Петровича. – Львів : Новий світ-2000, 2004. – 680 с.

6. Сергійчук, С. І. Дослідження методів вимірювання продуктивності праці [Електронний ресурс] / С. І. Сергійчук.. – Режим доступу: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/.

7. Петращак, О. О. Основні показники визначення продуктивності праці на підприємстві [Електронний ресурс] / О. О. Петращак, Є. Ю. Колосінський. – Режим доступу: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/

8. Гомба, Л. А. Методичні підходи до оцінки персоналу сучасного підприємства [Електронний ресурс] / Л. А. Гомба. – Режим доступу: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/.

9. Орлов, І. В. Оцінка продуктивності праці: обліковий підхід [Електронний ресурс] / І. В. Орлов. – Режим доступу: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/.

10. Первушина М. Изменение в схемах стимулирования/М. Первушина//Управление персоналом. – 2009. - №7. – С. 24-26

11. Гурова К. Д. Формування системи мотивації персоналу підприємства в умовах глобалізації / К. Д. Гурова // Бізнесінформ. – 2010. – № 4. – С. 102–104

12. Маринич І. А. Мотивація як фактор підвищення ефективності праці працівників / І. А. Маринич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. − № 15.5. – С. 376–380.

1. Kolot A. M. Motyvatsiia personalu : pidruchnyk / A. M. Kolot. – K. : KNEU, 2002. – 337 s.

2. Hrishnova O. A. Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny : pidruchnyk / O. A. Hrishnova. – 4-te vyd., onovlene. – K. : Znannia, – 2009. – 390 s.

3. Pozdnyakova L.A. Sotsyal'no-эkonomycheskaya model' razvytyya predpryyatyya (na prymere zheleznodorozhnoho transporta). Monohrafyya. / L.A. Pozdnyakova. – Kh.: Byznes Ynform, - 2008.– 186 s.

4. Zavinovska H. T. Ekonomika pratsi : nachalnyi posibnyk / H.T. Zavinovska. – K. : KNEU, 2003. – 300 s.

5. Ekonomika pidpryiemstva: pidruchnyk / Petrovych I.M., A.F. Kit, V.V. Kulishov [ta in.] ; za zah. red. I.M. Petrovycha. – Lviv : Novyi svit-2000, 2004. – 680 s.

6. Serhiichuk, S. I. Doslidzhennia metodiv vymiriuvannia produktyvnosti pratsi [Elektronnyi resurs] / S. I. Serhiichuk.. – Rezhym dostupu: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/.

7. Petrashchak, O.O. Osnovni pokaznyky vyznachennia produktyvnosti pratsi na pidpryiemstvi [Elektronnyi resurs] / O.O. Petrashchak, Ie. Iu. Kolosinskyi. – Rezhym dostupu: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/

8. Homba, L.A. Metodychni pidkhody do otsinky personalu suchasnoho pidpryiemstva [Elektronnyi resurs] / L. A. Homba. – Rezhym dostupu: http: // www.nbuv.gov.ua/portal/.

9. Orlov, I. V. Otsinka produktyvnosti pratsi: oblikovyi pidkhid [Elektronnyi resurs] / I. V. Orlov. – Rezhym dostupu: http: //

www.nbuv.gov.ua/portal/.

10. Pervushyna M. Yzmenenye v skhemakh stymulyrovanyia/M. Pervushyna//Upravlenye personalom. – 2009. - №7. – S. 24-26

11. Hurova K. D. Formuvannia systemy motyvatsii personalu pidpryiemstva v umovakh hlobalizatsii / K. D. Hurova // Biznesinform. – 2010. – № 4. – S. 102–104

12. Маринич І. А. Мотивація як фактор підвищення ефективності праці працівників / І. А. Маринич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. − № 15.5. – С. 376–380.

Рецензент: *Позднякова Л.О., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, бізнесу та управління персоналом на транспорті Українського державного університету залізничного транспорту*

18.05.2015

УДК 336.24

Літвінов Олександр, Ненюк Катерина

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЇЇ ПОКАЗНИКІВ

У статті визначено роль підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання. Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності ефективності, як індикатору розвитку господарської діяльності. Надано авторське визначення поняття ефективності, сформульовано різницю між нею та ефектом. Досліджено проблеми класифікації видів ефективності та її показників. Систематизовано існуючі класифікації показників ефективності на підприємстві. Виділено показники соціальної, соціально-економічної та економічної ефективності. Показники економічної ефективності згруповано в залежності від виду ефекту на показники рентабельності і віддачі; в залежності від виду витрат або ресурсів на витратні і ресурсні; в залежності від форми зв'язку на прямі і зворотні; в залежності від рівня агрегованості на узагальнюючі та часткові.

***Ключові слова*:** ефективність, класифікація показників ефективності, показники рентабельності і доходності.

Литвинов Александр, Ненюк Екатерина

ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ЕЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

. В статье определена роль повышения эффективности деятельности предприятий в современных условиях хозяйствования. Рассмотрены теоретические подходы к определению сущности эффективности, как индикатору развития хозяйственной деятельности. Предоставлено авторское определение понятия эффективности, сформулированы разницу между ней и эффектом. Исследованы проблемы классификации видов эффективности и ее показателей. Систематизированы существующие классификации показателей эффективности на предприятии. Выделены показатели социальной, социально-экономической и экономической эффективности. Показатели экономической эффективности сгруппированы в зависимости от вида эффекта на показатели рентабельности и отдачи; в зависимости от вида расходов или ресурсов на расходные и ресурсные; в зависимости от формы связи на прямые и обратные; в зависимости от уровня агрегированности на обобщающие и частные.

***Ключевые слова*:** эффективность, классификация показателей эффективности, показатели доходности и рентабельности.

Litvinov Alexander, Nenyuk Ekaterina

THE PROBLEM OF CLASSIFYING TYPES OF EFFECTIVENESS AND ITS INDICATORS

The article discusses the effectiveness, as an indicator of economic activity, given the concept of efficiency, the difference between it and the effect is studied the problem of classifying species and indicators defined role in the current economic conditions. Author's definition of concept of efficiency is provided, are formulated a difference between it and effect. Problems of classification of types of efficiency and its indicators are investigated. The existing classifications of indicators of efficiency at the enterprise are systematized. Indicators of social, social and economic and economic efficiency are allocated. Indicators of economic efficiency are grouped depending on a type of effect on indicators of profitability and return; depending on a type of expenses or resources on account and resource; depending on a communication form on direct and the return; depending on agregirovannost level on generalizing and private.

***Keywords*:** efficiency, classification of efficiency indicators, profitability, rates of return.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Велика кількість економістів теоретиків і практиків застосовують з метою визначення ступеня раціональності діяльності будь-якого суб'єкту господарювання різні показники ефективності. Ефективність є однією з головних характеристик господарської діяльності, яка характеризує віддачу, результативність роботи підприємства, тому дуже важливо мати правильну класифікацію ії видів та показників.Адже, головною метою підприємства є забезпечення ефективного і прибуткового виробництва. Незважаючи на високе практичне і теоретичне значення досі відсутній єдиний підхід до визначення сутності і класифікаційних ознак показників ефективності діяльності підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. На теперішньому етапі розвитку економічної теорії сутність ефективності відображається відношенням кінцевого результату – ефекту до використаних виробничих ресурсів. Ефективність у широкому значенні цього слова означає співвідношення між результатом (ефектом) та витратами.

Під ефектом розуміють результат реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва за рахунок економії всіх виробничих ресурсів. Ефективність виробництва — об'єктивна економічна категорія, що характеризує ступінь досягнення загальних і окремих результатів від оптимального використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових). Головною метою підприємства є забезпечення ефективного і прибуткового виробництва. Важливе значення при цьому має вибір оптимальних економічних рішень, які торкалися б усіх аспектів господарської діяльності підприємства**.**

Метою статті є розробка теоретичних основ формування класифікаційних ознак системи показників ефективності діяльності підприємства.

Основний матеріал дослідження. З метою досягнення мети статті розглянемо відомі теоретичні підходи щодо видів ефективності. Першою ознакою є виділення ефективності за наслідками отриманих результатів. За цією ознакою пропонується виділяти три види

ефективності: економічну, соціальну та соціально-економічну. Економічний ефект відображає різноманітні вартісні показники, що характеризують проміжні й кінцеві результати виробництва на підприємстві. Формами прояву економічної ефективності є різноманітні економічні ефекти: зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, що виготовляється, збільшення прибутку, зниження матеріаломісткості, фондомісткості, трудомісткості продукції тощо.

Форми прояву соціальної ефективності пов'язані з отриманням соціальних результатів: поліпшення умов праці, зростання життєвого рівня населення, поліпшення екологічних параметрів, збільшення тривалості життя людей та ін. Соціальний ефект зводиться до скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості нових робочих місць і рівня зайнятості населення, поліпшення умов праці та побуту, стану навколишнього середовища, загальної безпеки життя. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (збільшення безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників). Форми прояву соціально-економічної ефективності зумовлені намаганням отримати максимальний економічний ефект при заданих параметрах соціального характеру.

Наступною класифікаційною ознакою пропонується виділяти ефективність в залежності від характеру здійснюваних витрат. За цією ознакою розрізняють ефективність застосовуваних ресурсів та ефективність витрат (спожитих ресурсів). До ефективності застосовуваних ресурсів відносять: ефективність виробничих фондів, ефективність трудових ресурсів, ефективність нематеріальних активів. До ефективності витрат належать: ефективність капітальних вкладень, ефективність поточних витрат, ефективність сукупних витрат. Як видно вже з самих назв, ефективність за даною класифікацією виділяється в залежності від того, використання якого виду ресурсів або витрат аналізується.

Ще однією класифікацією є виділення ефективності за видами господарської діяльності. До цієї групи належать показники ефективності виробничої, торговельної, банківської, страхової та інших видів діяльності. Специфіка виду діяльності, безперечно, накладає певний відбиток на методологію визначення ефективності

діяльності конкретного підприємства чи його структурних підрозділів, що проявляється в специфіці навіть самих показників ефективності, які застосовуються для цього.

За рівнем об'єкта господарювання пропонується виділяти ефективність економіки в цілому, ефективність галузі, об'єднання підприємств, підприємства, структурного підрозділу підприємства, ефективність виробництва окремих видів продукції. Дана класифікація схожа на групування за рівнем оцінювання, згідно якої розділяють ефективність на рівні суспільства та рівні суб'єкта підприємництва (господарювання). Необхідність поділу показників ефективності на ці дві групи зумовлена певною антагоністичністю інтересів суспільства та індивіда або їх інституційних аналогів – держави та підприємства. Як наслідок, має місце невідповідність між критеріями оцінювання ефективності тих чи інших явищ або заходів (наприклад, економічних законів, зокрема з питань оподаткування). Держава має свої критерії, а підприємства – свої, і вони часто істотно різняться.

Наступним групуванням ефективності є її поділ за умовами оцінювання. За цією ознакою виділяють реальну, розрахункову та умовну ефективність. Реальна ефективність - це фактичний рівень витрат та результатів за даними бухгалтерського обліку та звітності. Розрахункова – базується на проектних або планових показниках, отриманих розрахунковим шляхом. Умовна ефективність використовується для оцінювання роботи структурних підрозділів підприємства у певних змінених умовах господарювання. Класифікація за умовами оцінювання виділяє реальну, розрахункові та умовну ефективність, проте усі види ефективності мають бути розраховані, а виходячи з назв цих видів, реальна та умовна ефективності не розраховуються.

Ще однією ознакою є виділення ефективності за ступенем збільшення ефекту. Ця ознака дає змогу виокремити первісну та, так звану, мультиплікаційну ефективність. Необхідність такого поділу видів ефективності викликана тим, що в результаті здійснення тих чи інших заходів може спостерігатися як одноразовий ефект, так і відкладений мультиплікаційний. Мова про мультиплікаційний ефект може йти тоді, коли початковий ефект повторюється й примножується на різних рівнях даного підприємства, а також поширюється на інші підприємства та організації. Але ж майже всі дії підприємства

призводять до динамічних зрушень в різних сферах. Тому виокремлення одноразового ефекту є результатом абстрагування від всього спектру можливих наслідків змін внесених в підприємство, як систему

За метою визначення розрізняють абсолютну та порівняльну ефективність. Абсолютна ефективність характеризує загальну або питому (в розрахунку на одиницю витрат чи ресурсів) її величину, яку отримує підприємство в результаті своєї діяльності за певний проміжок часу. Порівняльна ефективність визначається шляхом порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них. її рівень відбиває економічні, екологічні, соціальні та інші переваги певного варіанта реалізації господарських рішень (напрямку діяльності) порівняно з іншими варіантами. Недоліком даної класифікації є те, що не можливо розрахувати абсолютну ефективність, так як будь-яка ефективність розраховується як співвідношення (або математичне ділення) результатів (ефекту) та витрат. А усі абсолютні показники розраховуються відніманням або додаванням.

За типом процесу диференціюють підходи до оцінювання ефективності, ураховуючи специфіку окремих процесів, які відбуваються на підприємстві. З погляду цієї ознаки можна окремо розглядати ефективність виробничих процесів (з точки зору як організаційної, так і технічної), ефективність управління, ефективність інвестиційної, інноваційної, маркетингової, фінансової діяльності та інші. Даний класифікаційний чинник виділяє майже такі ж самі види ефективності, що й класифікація за видами господарської діяльності.

Кількісне вираження підвищення ефективності відображається через систему узагальнюючих і часткових показників ефективності. До узагальнюючих показників економічної ефективності виробництва відносять рівень задоволення потреб ринку, виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, витрати на одиницю товарної продукції, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність виробництва, народногосподарський ефект від використання одиниці продукції.

Часткові показники ефективності поділяють на показники ефективності використання живої праці (трудомісткість одиниці продукції, відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту

продуктивності праці, коефіцієнт ефективності використання робочого часу, економія фонду оплати праці, випуск продукції на 1 грн. фонду оплати праці); показники ефективності використання основних виробничих фондів (фондовіддача основних фондів, фондомісткість продукції, рентабельність основних фондів, фондовіддача активної частини основних фондів); показники ефективності використання матеріальних ресурсів (матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів, витрати палива і енергії на 1 грн. чистої продукції, економія матеріальних витрат); показники ефективності використання фінансових коштів (коефіцієнт оборотності оборотних коштів, тривалість одного обороту нормованих оборотних коштів, відносне вивільнення оборотних коштів, питомі капіталовкладення, капіталовкладення на одиницю введених потужностей, рентабельність інвестицій, строк окупності інвестицій); показники якості продукції (економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам тощо) [1, 2, 3].

Проаналізувавши ці показники ефективності, бачимо ряд недоліків у вище вказаних класифікаціях. Наприклад, до узагальнюючих показників економічної ефективності відносять рівень задоволення потреб ринку та народногосподарський ефект від використання одиниці продукції. Ці показники не є показниками ефективності взагалі, так як вже було відмічено, що показник ефективності розраховуються шляхом співвідношення між результатом (ефектом) та витратами (надалі будемо цю схему розрахунку називати стандартною схемою розрахунку показників ефективності). І по назві і по методу розрахунку зрозуміло, що показник народногосподарський ефект від використання одиниці продукції не є показником ефективності, так само і рівень задоволення потреб ринку, так як він теж розраховується не по стандартній схемі розрахунку показників ефективності.

Також можемо відсіяти й інші показники, які не відносяться до показників ефективності, а саме: відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту продуктивності праці, економія фонду оплати праці, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів,

економія матеріальних витрат, відносне вивільнення оборотних коштів, економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам.

До того ж, серед часткових показників ефективності не виділено групу показників ефективності використання нематеріальних ресурсів підприємства, а саме, нематеріаловіддачу, не матеріалоємність, рентабельність нематеріальних ресурсів та період їх окупності [4].

В існуючих класифікаційних ознаках ефективності не приділено достатньої уваги виділенню ефективності в залежності від виду показнику ефекту. Споглядаючи на кількість недоліків існуючих класифікацій, ми вважаємо, що найбільш повну та вірну систему показників ефективності навів В.І. Осипов, тому розглянемо і систематизуємо саме її (див. рис. 1 та 2) [5, с.128-131]**.**

Рис. 1. Класифікація показників ефективності в залежності від соціального впливу

Рис. 2. Класифікація показників економічної ефективності

Як видно з рисунів 1 та 2, по кожному виду ефективності (соціальна, соціально-економічна, економічна) можна виділити окремі підсистеми показників.

На нашу думку, залежно від виду ефекту, який враховується при розрахунку показників ефективності, виділяють показники рентабельності (в якості ефекту застосовують об'єм прибутку) і доходності (в якості ефекту застосовують об’єм продукції).

В залежності від вибору ресурсів або витрат, стосовно яких відбувається розрахунок ефективності, показники поділяються на витратні та ресурсні. Всі показники, що розраховуються відносно окремих видів ресурсів (трудових, фінансових, нематеріальних ресурсів, основних та оборотних засобів), а також капіталу загалом відносяться до ресурсних. Тоді як ефективність окремих поточних витрат (в т.ч. на матеріали, заробітну плату, амортизацію та інше) та собівартості загалом визначається витратними показниками ефективності.

У кожній з підсистем показники поділяються на прямі і зворотні. Прямі показники розраховуються як відношення ефекту до відповідного виду затрат або ресурсів. Зворотні показники – як відношення витрат або ресурсів до ефекту від їх використання.

Висновки і п**ерспективи подальших досліджень.** Таким чином, у статті визначено сутність поняття ефективності та ії значимість в діяльності підприємств у сучасних умовах. В результаті проведення критичного аналізу були виявлені недоліки існуючих класифікацій видів ефективності та її показників. Зроблено висновок про те, що в найбільшому ступені розкриває теоретичну сутність ефективності підхід запропонований професором В.І. Осиповим. Сформована єдина класифікація економічної ефективності, яка структурувала показники за різними ознаками. Перспективою подальших досліджень є проведення розрахунків рівня окремих показників економічної ефективності діяльності на прикладі окремих підприємств.

Література

1. Небава М. І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства // Вінниця: ВНТУ. – 2011. Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/ekonomika/142.htm

2. Сукач О.О. Показники ефективності витрат на оплату праці / О.О. Сукач // Науковий вісник. – 2013. – №3 (182). – С.168-176.

3. Літвінов О.С., Сукач О.О. Ефективність витрат на оплату праці як фактор конкурентоспроможності підприємства [Текст] : / О.С. Літвінов, О.О. Сукач // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 459-470 с.

4. Anokhina K. Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises / K. Anokhina // Socio-Economic Research Bulletin. – № 55. – 2014. – pp. 14–18.

5. Осипов В. І. Економіка підприємства: Підручник для студентів вищих учбових закладів. – Одеса: ОНЕУ, 2005. – 724 с.

1. Nebava M. I. Ekonomika ta organizaciya vy`robny`choyi diyal`nosti pidpry`yemstva // Vinny`cya: VNTU. – 2011. Rezhy`m dostupu: http://posibnyky.vntu.edu.ua/ekonomika/142.htm

2. Sukach O.O. Pokazny`ky` efekty`vnosti vy`trat na oplatu praci / O.O. Sukach // Naukovy`j visny`k. – 2013. – #3 (182). – S.168-176.

3. Litvinov O.S., Sukach O.O. Efekty`vnist` vy`trat na oplatu praci yak faktor konkurentospromozhnosti pidpry`yemstva [Tekst] : / O.S. Litvinov, O.O. Sukach // Konkurentospromozhnist` pidpry`yemstva: ocinka rivnya ta napryamy` pidvy`shhennya : [monografiya / za zag. red. O.G. Yankovogo]. – Odesa : Atlant, 2013. – 459-470 s.

4. Anokhina K. Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises / K. Anokhina // Socio-Economic Research Bulletin. – # 55. – 2014. – pp. 14–18.

5. Osy`pov V. I. Ekonomika pidpry`yemstva: Pidruchny`k dlya studentiv vy`shhy`x uchbovy`x zakladiv. – Odesa: ONEU, 2005. – 724 s.

Рецензент: *Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. каф. економіки підприємства Одеського національного економічного університету*

8.05.2015

УДК 339.9:338.48

Малахова Лариса

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Сучасні глобалізаційні процеси пов'язали між собою всі держави світу, що призвело до значного збільшення масштабів проблем окремих регіонів та країн. У статті розглянуто взаємозв'язки глобальних проблем із розвитком сфери туризму та подорожей, які створюють діалектичну взаємодіючу систему. У ході дослідження проаналізовано характерні риси та класифікацію глобальних проблем. Виявлено взаємозв'язки та взаємний вплив розвитку сфери туризму з антропосоціальними, інтерсоціальними та природно-соціальними глобальними проблемами. Обґрунтовано, що існує як негативний вплив, так і, в певній мірі, позитивний вплив глобальних викликів людства на розвиток сфери туризму та подорожей. Запропоновано приділити особливу увагу діалектичним взаємозв'язкам цих явищ при пошуку вирішення глобальних проблем та подальшому розвитку індустрії туризму.

Ключові слова: глобальні проблеми, туризм, глобалізація, антропосоціальні проблеми, інтерсоціальні проблеми, природно-соціальні проблеми.

Малахова Лариса

ДИАЛЕКТИЧЕСКАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ И РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ТУРИЗМА

Современные глобализационные процессы связали между собой все государства мира, что привело к значительному увеличению масштабов проблем отдельных регионов и стран. В статье рассмотрены взаимосвязи глобальных проблем с развитием сферы туризма и путешествий, которые создают диалектическую взаимодействующую систему. В ходе исследования проанализированы характерные особенности и классификация глобальных проблем. Выявлены взаимосвязи и взаимозависимость развития сферы туризма с антропосоциальными, интерсоциальными и природно-социальными глобальными проблемами. Обосновано, что существует как негативное влияние, так и, в определенной степени, положительное влияние глобальных вызовов для человечества на развитие сферы

туризма и путешествий. Предложено уделить особое внимание диалектическим взаимосвязям этих явлений при поиске решения глобальных проблем и дальнейшему развитию индустрии туризма.

Ключевые слова: глобальные проблемы, туризм, глобализация, антропосоциального проблемы, интерсоциальни проблемы, естественно социальные проблемы.

Malakhova Larisa

DIALECTICAL INTERDEPENDENCE OF GLOBAL PROBLEMS AND DEVELOPMENT OF TOURISM SPHERE

Modern globalization processes connected together all countries of the world, which led to a significant increase of scale of the individual regions and countries' problems. The article considers the relationship of global problems with development of tourism and travel industry, which creating a dialectical interacting system. The study analyzes the characteristics and classification of global problems. The article reveals the relationship and mutual influence of tourism on anthropological and social, intersotsial, natural and social global problems.The author proves that there is a negative impact, and, to some extent, the positive impact of global challenges on development of tourism and travel sphere. A special attention is paid to dialectical relationship of these phenomenons in finding solutions of global problems and further development of the tourism industry.

Keywords: global problems, tourism, globalization, anthropological and social problems, intersotsial problems, natural and social problems.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси призвели до всеохоплюючого взаємозв'язку всіх країн світу, через що локальні, регіональні проблеми стали глобальними. Суперечливі процеси глобалізації загострили існуючі та породили нові проблеми. Людство зіткнулося з глобальними викликами, які є світовими проблемами загального характеру й наслідками нових факторів у світовому розвитку, що порушують стабільність нормального функціонування механізмів відтворення суспільного життя, міжцивілізаційних відносин, міжнародних політичних і економічних відносин у межах існуючого світового порядку. Тобто глобальні проблеми зачіпають усі сфери світового господарства, в тому числі, і сферу туризму. Взаємозв'язки глобальних проблем із розвитком сфери туризму та

подорожей створюють діалектичну взаємодіючу систему, яка потребує наукової розробки та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням глобальних проблем серед зарубіжних вчених займалися А. І. Алтухов, К. Арауджо, В. Г. Барановський, У. Бек, Д. М. Гвішиані, , В. О. Дергачев, В. Ейкройд, Е. Екхольм, З. М. Ільїна, О. В. Ішханов, Д. Медоуз, В. В. Загладін, А. Сен, О. Тоффлер, І. Т. Фролов, Дж. Форрестер, О. М. Чумаков та інші. Серед вітчизняних вчених значний внесок у вивчення міжнародних економічних відносин і глобальних проблем зробили А. П. Голіков, Д. Г. Лук'яненко, М. З. Мальський, М. М. Мацях, О. І. Рогач, А. С. Філіпенко, С. А. Циганов та інші. Але питання взаємозв'язку глобальних проблем та світового розвитку сфери туризму досі залишається майже невивченим.

Метою дослідження є виявлення діалектичного взаємозв'язку сучасних глобальних проблем людства та розвитку сфери туризму по всьому світу, визначення наслідків даної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Щоб розглянути діалектичний взаємозв'язок глобальних проблем та розвитку сфери туризму, необхідно виявити характерні риси цих всесвітніх викликів та класифікувати їх. Так авторами монографії «Глобальні проблеми сучасності» (М. М. Максимова О. Н. Биков та ін. [1]) сформовано критерії, яким відповідають глобальні проблеми:

- мають загальнопланетарний характер за своїми масштабами і значенням, пов'язані з життєвими інтересами всіх народів, усіх держав і груп країн;

- несуть загрозу всьому людству, у разі їх невирішення, або загибель цивілізації чи суттєвий регрес умовам життя для сучасного і майбутнього розвитку всього людства;

- спричиняють значні економічні й соціальні втрати і потребують невідкладного вирішення;

- можуть бути вирішені спільними зусиллями всіх країн світу, сумісними діями всіх народів і співробітництвом у загальнопланетарному масштабі [1, с. 56].

Найбільш повну типологізацію глобальних проблем пропонують В. В. Загладін та І. Т. Фролов. Згідно з їх дослідженням, усі глобальні проблеми поділяються на три великі групи. Першу группу становлять інтерсоціальні проблеми, що

пов’язані з відносинами між основними спільнотами світового господарства, які мають єдині політичні, економічні та інші інтереси. Друга група об’єднує антропосоціальні проблеми, які породжені взаємодією суспільства і природи. Третя група проблем – природно-соціальна, які безпосередньо пов’язана з людиною, з її індивідуальним буттям [2, с. 26]. Дана класифікація глобальних представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація глобальних проблем за сферами виникнення

Групи проблем		
Інтерсоціальні (взаємодія держав, різних суспільно-економічних систем)	Антропосоціальні (відносини між людиною і суспільством)	Природно-соціальні (взаємодія людини і суспільства з природою)
Проблема миру та роззброєння	Розвиток науково-технічного прогресу	Екологічна проблема
Світового соціально-економічного розвитку	Демографічна проблема	Сировинна проблема
Подолання відсталості країн і регіонів	Охорона здоров'я	Енергетична проблема
Міжнародний тероризм	Криза культури й моральності	Продовольча проблема
Протиріччя у забезпеченні сталого розвитку світу	Проблема урбанізації	Проблема Світового океану

Примітка: таблиця систематизована автором за матеріалами [2, с. 26-28]

Виявимо взаємозв’язок розвитку сфери туризму з усіма групами глобальних проблем. Спочатку проілюструємо зв'язок сфери туризму та подорожей з інтерсоціальними проблемами людства.

Проблема економічної відсталості країн «третього світу» прямо впливає на розвиток сфери туризму у країнах, що розвиваються. Так на виїзному туризмі економічна відсталість позначається у тому, що більшість туристів із розвинених країн не відвідують такі країни через відсталу інфраструктуру, високий рівень злочинності, відсутність комфортабельних та безпечних умов відпочинку. Внутрішній та виїзний туризм також зазнають великих збитків через бідність населення, тому що більшість людей, що проживають у

економічно відсталих країнах, подорожують дуже рідко, або взагалі не подорожують через брак коштів.

Так, у країнах Азії, Африки та Латинської Америки в умовах крайнього зубожіння живе більше ніж 1,2 млрд. людей, або 22% всього населення цих регіонів [3]. Половина бідних людей існує на 1 дол. на день, друга половина – на 2 дол. Бідність і злидні особливо характерні для країн Тропічної Африки, де на 1-2 дол. на день живе майже половина всього населення [3]. Тобто, таких доходів не вистачає навіть на повноцінне харчування, не говорячи вже про інші соціальні потреби.

До цієї групи глобальних проблем також відносяться проблема міжнародного тероризму і миру та роззброєння, які також мають вплив на розвиток туризму у світі. Країни, у яких відбуваються озброєні конфлікти, існує загрози тероризму, туристи відвідують дуже рідко. На жаль, прикладом такої країни стала й Україна, озброєний конфлікт на Сході країни призвів до катастрофічно низького потоку туристів до нашої держави.

Тісний зв'язок з розвитком сфери туризму також мають антропосоціальні проблеми, серед яких можна виділити проблему охорони здоров’я, урбанізації, демографічну та проблему розвитку науково-технічного прогресу.

На розвиток сфери туризму впливає демографічна проблема. На нашу думку, цей взаємозв’язок проявляється в тому, що в країнах, що розвиваються, відбувається неконтрольований приріст населення, що живе в умовах економічної відсталості. Ця ситуація призводить до неспроможності населення таких країн подорожувати як в середині країни, так і за її межами. У розвинених країнах спостерігається інша тенденція – зниження кількості населення, що негативно позначається на виїзному та внутрішньому туризмі.

Розвиток сфери туризму, у певній мірі, пов’язаний із проблемою охорони здоров’я, це проявляється у тому, що деякі люди подорожують з метою отримання серйозної медичної допомоги, яку вони не можуть отримати у своїй країні. Також дуже популярним серед туристів є лікувально-оздоровчий туризм, метою якого є профілактика та лікування багатьох хвороб. Тобто, проблеми зі здоров’ям спонукають людей до подорожей та відпочинку з метою поліпшення свого фізичного стану.

Проблема урбанізації також впливає на розвиток сфери туризму. Так кількість міст по всьому світу невпинно зростає, що призводить до зменшення площ сільської місцевості та природних територій, що значно скорочує потенціал туристичних ресурсів країн. З іншого боку, урбанізація призводить до того, що люди хочуть відпочивати у сільській місцевості, на природі, що, у свою чергу, збільшує навантаження на неурбанізовані території та створює інші проблеми, наприклад, екологічні.

Проблема розвитку науково-технічного прогресу також має значний вплив на розвиток туризму у світі. З одного боку, науково-технічний прогрес значно сприяє збільшенню кількості туристичних подорожей. Так, високі технології значно спростили для туристів багато речей: з'явилися швидкісні поїзди, літаки; готельні номери обладнані всією необхідною технікою; будь-яка людина, що має Інтернет, може самостійно без звернення до туристичних фірм підібрати собі тур, скориставшись послугами спеціальних сайтів, не виходячи із своєї домівки. Але з іншого боку, стрімкий розвиток науки і техніки, у певній мірі, погано впливає на стан природи, погіршує екологічні умови та тим самим негативно позначається на туристичних ресурсах нашої планети. Світ технологій поглинає деяких людей, що призводить до зниження їх інтересу до навколишнього середовища, подорожей, їх задовольняє і віртуальна реальність замість відпочинку та пізнання нового за межами території свого проживання.

Розвиток сфери туризму також взаємопов'язаний з проблемами природно-соціального характеру, а саме з енергетичною, екологічною та проблемою Світового океану.

Розвиток туристичної індустрії та глобальної екологічної проблеми має двоякий характер. З одного боку, у процесі туристичної діяльності неминуче відбувається зміна навколишнього природного середовища. При цьому негативні зміни переважають, завдаючи їй значний і все зростаючий збиток. Можна наводити безліч прикладів, коли туристи забруднюють екологічне середовище, тим самим загострюючи глобальну екологічну проблему. З іншого боку, екологічна проблема має наслідки для розвитку індустрії туризму. Основні наслідки впливу змін клімату на туризм можуть бути зведені до наступного: вплив на географічний простір подорожі (будуть порушені запаси прісної води, що призведе до поглиблення складної

ситуації з водопостачанням туристських районах); вплив на попит (туристи при виборі відпочинку орієнтуються на клімат дестинації) [4]. Тобто, екологічна проблема та розвиток сфери туризму знаходяться у великій взаємозалежності та мають негативні наслідки для один одного.

Енергетична проблема має вплив на розвиток сфери туризму через використання палива для транспорту. Кожне подорожчання нафти призводить до збільшення вартості подорожей, а це, в свою чергу, призводить до скорочення попиту на туризм серед певних мало захищених прошарків суспільства.

Взаємний вплив та зв'язок між собою мають проблема Світового океану та розвиток індустрії туризму. У першу чергу, численні туристичні подорожі забруднюють величезні ресурси Світового океану та загострюють його екологічні проблеми. А, у свою чергу, ці ж екологічні проблеми відлякують туристів від забруднених туристичних дестинацій, тим самим зменшуючи туристичні потоки та валютні надходження до цього регіону.

Таким чином, розвиток світової сфери туризму прямо чи посередньо пов'язаний з більшістю глобальних проблем людства. Частіше за все ці проблеми мають негативні наслідки для розвитку туристичної індустрії.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що світова туристична сфера знаходиться під впливом більшості глобальних проблем людства. Більшість з цих проблем негативно впливають на розвиток сфери туризму та подорожей, але є і такі проблеми, які, в певній мірі, мають позитивний вплив. Наприклад, проблема охорони здоров'я стимулює людей подорожувати з метою лікування та оздоровлення, тотальна урбанізація змушує населення великих міст виїжджати на природу з метою рекреації, а невпинний розвиток науково-технічного прогресу відкриває величезні можливості для самостійної організації відпочинку туристами. Але, з іншого боку, бідність, проблеми з екологією, нестача енергетичних ресурсів, загрози тероризму, війни значно скорочують можливості для розвитку сфери туризму. Тобто взаємозв'язок всесвітніх викликів людства та розвитку туристичної сфери є дуже тісним та має бути обов'язково взятий до уваги при вирішенні глобальних проблем та подальшому процесі росту

подорожей туристів.

Література

1. Максимова М. М. Глобальные проблемы современности / М. М. Максимова, О. Н. Быков, Г. И. Мирский. – М. : Мысль, 1981.–285 с.

2. Фролов И. Т. Глобальные проблемы современности: научный и социальный аспекты / И. Т. Фролов., В. В. Загладин. – М.: Международные отношения, 2002. – 238 с.

3. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/ecosoc/ifad/

4. Кострюкова О. Влияние глобальных факторов на развитие регионального туризма в посткризисный период в регионах Российской Федерации / О. Кострюкова, А. Егорова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //http://www.freu-conference.engec.ru/upload/files/188-192.pdf

1. Maksy`mova M. M. Global`nue problemu sovremennosty` / M. M. Maksy`mova, O. N. Bukov, G. Y`. My`rsky`j. –M.: Musl`, 1981.–285 s.

2. Frolov Y`.T. Global`nue problemы sovremennosty` : nauchnuj y` socy`al`nuj aspektu / Y`.T. Frolov., V.V. Zaglady`n. – M.: Mezhdunarodnue otnosheny`ya, 2002. – 238 s.

3. Oficijny`j sajt OON [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://www.un.org/ru/ecosoc/ifad/

4. Kostryukova O. Vly`yany`e global`nux faktorov na razvy`ty`e regy`onal`nogo tury`zma v postkry`zy`snuj pery`od v regy`onax Rossy`jskoj Federacy`y` / O. Kostryukova, A. Egorova [Elektronny`j j resurs]. – Rezhy`m dostupa : //http://www.freu-conference.engec.ru/upload/files/188-192.pdf

Рецензент*: *Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. каф. економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

18.05.2015

УДК 338.48 (477)

Нездоймінов Сергій, Андрєєва Наталя

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ ДЕЛЬТИ ДУНАЮ

У статті розглянуто сучасні проблеми розвитку туризму та рекреації на природоохоронних територіях Дельти Дунаю Одеського регіону. Проаналізовано актуальні проблеми міжнародних зв'язків в сфері заповідної справи та рекреаційного природокористування в Одеському регіоні. Звернуто увагу щодо необхідності посилення обміну міжнародним досвідом та проведення спільних досліджень, в тому числі і по створенню транскордонних природоохоронних об'єктів. Запропоновано напрями реалізації стратегії сталого розвитку щодо розбудови екологічної мережі в регіоні, метою якої є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, що сприятиме формуванню природних зв'язків між існуючими природо-охоронними об'єктами і такими, що створюються, тобто формуванню територіально цілісної системи ландшафтів. Зроблено висновок про те, що процеси регіональної інтеграції вимагають розробку комплексу заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективного енергетичного та екологічного менеджменту в сфері рекреації та туризму. Проаналізовано можливості розвитку ринку екологічного туризму та надано рекомендації щодо розвитку зеленого туризму у Нижньодунайському транскордонному регіоні.

Ключові слова: природоохоронні території, туризм та рекреація, міжнародна інтеграція, екологічні мережі, регіон.

Нездойминов Сергей, Андреева Наталья

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ НА ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЯХ ДЕЛЬТЫ ДУНАЯ

В статье рассмотрены современные проблемы развития туризма и рекреации на природоохранных территориях Дельты Дуная Одесского региона. Проанализированы актуальные проблемы международных связей в сфере заповедного дела и рекреационного природопользования в Одесском регионе. Обращено внимание на необходимость усиления обмена международным опытом и

проведения совместных исследований, в том числе и по созданию трансграничных природоохранных объектов. Предложены направления реализации стратегии устойчивого развития по формированию экологической сети в регионе, целью которой является сохранение ландшафтного и биологического разнообразия. А также по созданию новых объектов природно-заповедного фонда, что будет способствовать развитию естественных связей между существующими природно-охранными объектами и такими, создание которых ведет к формированию территориально целостной системы ландшафтов. Сделан вывод о том, что процессы региональной интеграции требуют разработки комплекса мероприятий, среди которых: технологические инновации, переход к экологическому транспорту и эффективному энергетическому и экологическому менеджменту в сфере туризма и рекреации. Проанализированы возможности развития рынка экологического туризма и даны рекомендации по развитию зеленого туризма в Нижнедунайском трансграничном регионе.

Ключевые слова: природоохраняемые территории, туризм и рекреация, международная интеграция, экологические сети, регион.

Nezdoyminov Sergey, Andreeva Natalia

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TOURISM AND RECREATION ON THE NATURE PROTECTED AREAS OF THE DANUBE DELTA

The article deals with modern problems of development of tourism and recreation on the nature protected areas of the Danube Delta in Odessa region. We analyzed the current problems of international relations in matters of nature conservation and recreational nature in the Odessa region. Attention is drawn to the need to strengthen the exchange of international experience and joint research, including the establishment of cross boundary conservation projects. Directions implementation of the sustainable development strategy for the formation of ecological network in the region, the aim of which is to preserve the landscape and biological diversity. And also to create new objects of natural reserve fund, which will contribute to the formation of the natural links between existing natural protection of objects and such, the creation of which leads to the formation of an integrated system of territorial landscape. The conclusion is that the processes of regional integration requires the development of a set of

measures including: technological innovation, the transition to sustainable transport and efficient energy and environmental management in the tourism and recreation. The possibilities of market development of ecological tourism and recommendations for the development of green tourism in the Lower Danube cross-border region.

Keywords: nature protection areas, tourism and recreation, international integration, ecological network, region.

Постанова проблеми. Інтеграція України в міжнародне співтовариство, впровадження ринкових методів управління як економікою в цілому, так і окремими підприємствами і установами рекреації та туризму, вимагає знання і дотримання сучасних єдиних норм і правил у галузі екологічної та природоохороної діяльності. Тому сьогодні велика увага приділяється адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Ця робота дійсно дуже важлива і актуальна. Ядром єдиної територіальної системи природоохоронних територій, або, за термінологією законодавства України, природних територій та об'єктів особливої державної охорони, в першу чергу визнаються території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та деякі інші категорії природних територій та об'єктів. Виділення державою територій та об'єктів особливої охорони з їх повним або частковим вилученням із господарського обігу та наданням їм спеціального охоронного статусу – спроба протидіяти деградаційним процесам у природному середовищі. Тому важливими є розробка наукових підходів та обгрунтованих заходів щодо подальшого розвитку рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення.

Метою статті є визначення проблемних питань, які вимагають розробки та впровадження заходів розвитку туризму та рекреації на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасного рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення, стратегії сталого розвитку щодо розбудови екологічної мережі в регіоні та зеленого туризму досліджувалися в працях українських фахівців: Балджи М. Д., Хлобистова Є. В., Мельника Л. Г., Сабадаша В. В., Хвесика М. А., Ілляшенко С. М., Харічкова С. К. і ін. [1-7]. В цілому, їх висновки

зводяться щодо необхідності розробки механізму державного регулювання у сфері природокористування, екологізації сфери рекреації та туризму, формування екологічно спрямованої інноваційної ринкової економіки України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не зменшуючи значення робіт вітчизняних науковців, варто зазначити, що дослідження проблем рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення, формування регіональних екомереж, екологізації сфери рекреації та туризму є недостатньо глибокими и потребують подальшої розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині спостерігається значне пожвавлення міжнародних зв'язків в питаннях заповідної справи та рекреаційного природокористування. Україна приєдналась до ряду важливих міжнародних конвенцій і прийняла певні зобов'язання, для виконання яких було прийнято ряд урядових документів – про концепцію збереження біологічного різноманіття, про водно-болотні угіддя загальнодержавного значення тощо. Посилився обмін міжнародним досвідом, звичним стало проведення спільних досліджень, в тому числі і по створенню транскордонних природоохоронних об'єктів тощо. Одним з напрямів реалізації стратегії сталого розвитку виступає розбудова екологічної мережі в Україні, метою якої є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Збільшення площі ПЗФ, яка згідно Програми формування екомережі у 2015 році буде складати 10,4% від площі нашої країни (зараз близько 6%), має відбуватися з урахуванням забезпечення шляхів міграції і поширення видів рослин і тварин (так звані екокоридори), що сприятиме формуванню природних зв'язків між існуючими природо-охоронними об'єктами і такими, що створюються, тобто формуванню територіально цілісної системи ландшафтів. Фінансування виконання комплексу заходів, передбачених Програмою формування національної екомережі України, має здійснюватись за рахунок Держбюджету України, а також може здійснюватися підприємствами всіх форм власності та іншими юридичними особами. Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні (території та об'єкти ПЗФ; курортні та

лікувально–оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші), дають підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екомережі [6].

Регіональні дослідження вказують, шо на виконання вимог законів України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та «Про екологічну мережу України» у 2005 р. рішенням Одеської обласної ради від 18.11.2005 р. № 705-IV було затверджено «Програму формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки». Розроблений проект регіональної схеми включає структурні елементи екомережі у складі ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій з визначенням природних коридорів регіонального, національного та міжнародного значення. Схема регіональної екомережі Одеської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), і регіонального та визначає основні напрями для подальшої деталізації на місцевих рівнях (райони, сільські ради). З елементів Всеєвропейської екологічної мережі по території області проходить Нижньо - Дунайський природний регіон та Азово-Чорноморський. З елементів загальнодержавної екомережі України в межах Одещини проходять такі природні коридори: Азово – Чорноморський, Прибережно - Дністровський, Південно – Український, Галицько – Слобожанський, Прибережно – Бузький. Екологічними коридорами регіонального рівня визначено Кодимсько – Савранський, Кодимсько – Слобідсько – Байталівський, Слобідсько – Ягорлицький, Кучурганський, Велико – Куяльницький, Тилігульський, Нижньо – Дунайський, Ялпузький, Катлабузький, Киргиз – Китайський, Сасик – Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно-морський коридори. Таким чином, регіональна схема в подальшому повинна стикуватись з аналогічними схемами суміжних областей та стати складовою частиною Національної екологічної мережі України, Національних мереж Молдови і Румунії, а також Всеєвропейської екологічної мережі [8].

Звернемо увагу на участь України у діяльності Дунайского центру з розвитку туризму (Danube Competence Centre/ DCC) — асоціації, яка об’єднує органи влади, приватні та неурядові організації

і діє з метою просування сталого туризму та поліпшення стандартів туристичних послуг в регіоні Середнього і Нижнього Дунаю. Дунайський центр з розвитку туризму було створено 23 лютого 2010 р. в результаті спільного проекту Міністерства економіки та регіонального розвитку Сербії та Німецького товариства технічного співробітництва (GTZ) (з січня 2011 р. — Німецьке товариство міжнародного співробітництва — GIZ) «Регіональна програма задля створення Дунайського центру з розвитку туризму для зміцнення регіону Середнього і Нижнього Дунаю — Хорватія, Сербія, Румунія, Болгарія, Україна і Молдова». Наразі членство в Дунайському центрі з розвитку туризму мають 36 організацій і установ, з яких 10 — українські туристичні агенції, неурядові організації, а також Управління рекреаційного комплексу та туризму Одеської міської ради та Одеський державний економічний університет. Дунайський центр з розвитку туризму працює за такими напрямками: розвиток пішого і велосипедного туризму, зокрема створення піших і велосипедних шляхів уздовж Дунаю на території Болгарії, Сербії та Румунії; покращення якості транскордонного туризму в дельті Дунаю, Румунії, Молдови та України; розвиток молодіжного туризму. Згідно з висновками експертів UNWTO і UNEP, викладених у доповіді «Туризм і зелена економіка», сценарій розвитку територій за програмою «зелених інвестицій», дозволить до 2050 року скоротити енергоспоживання в туристській сфері на 44 %, а емісії CO2 на 52%. Досягти такого ефекту можливе, використовуючи комбінацію заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективний енергетичний та екологічний менеджмент в готельній та туристичної сфері [7]. Важливу роль при цьому відіграватиме і зміна в поведінці туристів - перехід до екологічно свідомого вибору мети подорожі, перевагу ближніх поїздок і адекватний вибір транспортних засобів. Відносно молодий формою розвитку екотуризму в світі є зелені маршрути - Greenways - багатофункціональні маршрути для пересування по них не моторизованими транспортними засобами, що пролягають уздовж природних коридорів, історичних торгових шляхів, річок і залізниць. Такі маршрути координуються місцевими громадами з метою спонукання до сталого розвитку та пропаганди здорового способу життя [9].

Південна частина Одеської області – це гирлові ділянки

найбільших рік України - Дунаю і Дністра, та мережа причорноморських лиманів з їх водно-болотними угіддями. В області налічується 21 ділянка водно–болотних угідь, з яких 8 мають статус міжнародних (133,4 тис. га), 4 мають статус національних (48,6 тис. га) і 9 - регіональних (46 тис. га). Завдяки великій цінності природних комплексів водно-болотних угідь рік Дунай і Дністер, Тилігульського лиману, Тузловської групи лиманів (Шагани, Алібей, Бурнас), водосховища Сасик та придунайських озер Кугурлуй і Картал, у 1995 році їм було надано міжнародний статус та включено до списку водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією. Найбільшими за площею є водно-болотні угіддя рік Дунай, де з 1998 року існує Дунайський біосферний заповідник та Дністер, де у 2008 році утворено Нижньодністровський національний природний парк на площі 21,3 тис. га. Решта водно-болотних угідь також частково охороняється у складі об'єктів природно-заповідного фонду. Це регіональний ландшафтний парк «Тилігульський», який включає водно-болотні угіддя верхів'я та пониззя Тилігульського лиману, заказник місцевого значення «Лунг» в Ізмаїльському районі, створений на водно-болотних угіддях озера Кугурлуй. Лише у дельті Дунаю гніздяться 42 види птахів, занесених до Червоної книги України та до Європейського Червоного списку. На території Дунайського біосферного заповідника під охороною знаходяться 63 % птахів, зареєстрованих на території України.

Про необхідність розробки та впровадження заходів модернизації та екологізації туристично-рекреаційної інфраструктури, свідчать дані регіональних досліджень щодо навантаження на рекреаційне природокористування. У 2012 році в області функціонувало 1093 об'єкти туристично-рекреаційного призначення, зокрема: 319 готелів і аналогічних засобів тимчасового розміщення та 774 заклади оздоровчого профілю, де одночасно можна розмістити понад 114 тисяч туристів і відпочиваючих. Найбільша кількість об'єктів туристично-оздоровчого призначення зосереджена у м. Білгород-Дністровському, Татарбунарському, Кілійському та Овідіопольському районах. У санаторно-курортних і оздоровчих закладах було оздоровлено понад 298,7 тис. осіб, що на 9,13% (25,0 тис.) більше у порівнянні з 2011 роком. В регіоні сертифіковано 279 готельних, санаторно-курортних та оздоровчих закладів Одеської

області. Видано 536 сертифікатів відповідності по показниках безпеки на готельні послуги. Податкові надходження від сплати суб'єктами туристичної діяльності області туристичного збору за 2012 рік становили 3447,00 тис. грн., що на 33,1% більше у порівнянні з 2011 роком. У 2012 році обсяг експорту послуг Одеської області по статті "Подорожі" становив 43,3 млн.дол.США і зріс у порівнянні з 2011 роком на 28,2 %, імпорту – відповідно 5,9 млн.дол., що на 19,3 % менше порівняно з 2011 роком. Позитивне сальдо склало 37,4 млн. дол. США. Загальний обсяг капітальних інвестицій, залучених у сферу туризму і рекреації за 2012 рік склав 95267,0 тис.грн. Впродовж 2012 року було введено в експлуатацію 24 нових об'єктів сфери туризму і рекреації, загальна потужність яких склала 1184 ліжко-місць. Загальна вартість введених в експлуатацію основних фондів склала 76 334,0 тис.грн. У 2013 році послугами готелів та інших місць для тимчасового проживання скористались 295,3 тис. гостей області [10]. Тенденцію змін у кількості осіб, обслугованих у готелях та інших місцях для тимчасового проживання протягом 2005-2013 років наведено нами на рисунку 1.

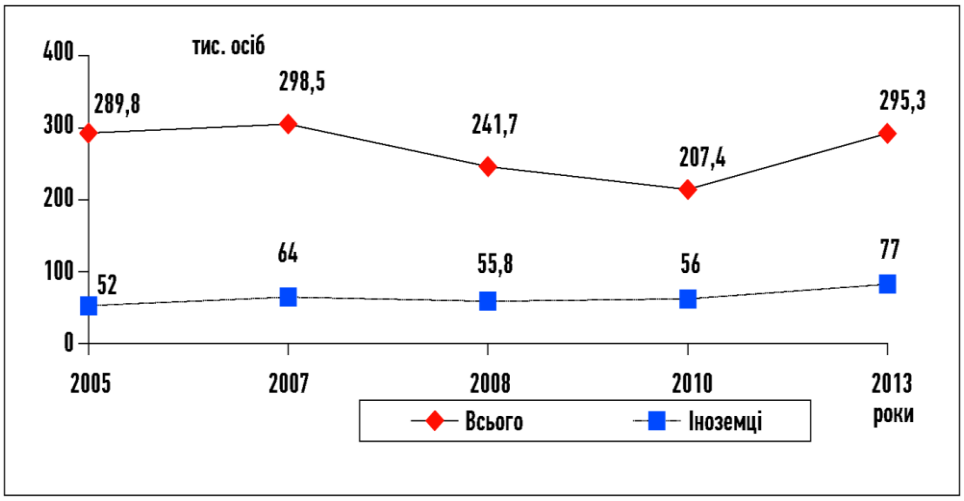

Рис. 1. Кількість осіб, обслугованих у готелях та інших місцях для тимчасового проживання протягом 2005-2013 років в Одеській області [10]

Як бачимо динаміка прибуття туристів, протягом 2010-2013 років до закладів тимчасового проживання в регіоні та рекреаційне навантаження в цілому зростає. В той же час, наприклад у Нижньодунайському регіоні відсутні готельні та туристичні підприємства, які мають екологічні сертифікати на свої послуги. Слід звернути увагу на досвід Румунії щодо формування екологічної

інфраструктури туризму та заходів з охорони природи. Так, метою проекту «Єдиний план дій в дельті Дунаю» (PMIDD) є захист і поліпшення стану навколишнього природного середовища наступних охоронюваних територій: Біосферний заповідник Дельти Дунаю, ROSPA0031 Дельта Дунаю і природний комплекс Разім - Сино і ROSCI0065 Дельта Дунаю. Міністерством навколишнього середовища Румунії було затверджено фінансування Оперативної секторальної програми навколишнього середовища (SOP) - «Впровадження адекватних систем управління з охорони природи»[2].

Звернемо увагу, що розвитку екотуризму сприяє наявність крупних річок. Від звичного туризму екотуризм відрізняється рядом особливостей і передбачає відвідиння природних територій, що в основному охороняються, дотримання визначених, досить жорстких правил поведінки, що є важливою умовою успішного розвитку самої галузі, а також екологічна освіта відвідувачів, придбання навичок грамотної поведінки в природному середовищі, виховання дбайливого до неї відношення. До числа позитивних чинників розвитку екотуризму в регіоні можна віднести широке залучення в обслуговування туристів жителів місцевих територій, результатом чого буде створення нових робочих місць, зростання зайнятості за рахунок розвитку туристичної та супутньої інфраструктури, а отже, і підвищення рівня добробуту населення. Зрозуміло, що природоохоронна територія Дельти Дунаю має свою екологічну місткість і допустиме екологічне навантаження, залежне від здібності навколишнього середовища до асиміляції шкідливих відходів і відтворення природних ресурсів, а також значною мірою пов'язану з наявністю ефективної природоохоронної інфраструктури. Тому оптимізація взаємодії виробничої і природної систем припускає приведення у відповідність масштабів і форм господарювання з природними можливостями території. При зіставленні місткості еколого-економічної системи з фактичним екологічним навантаженням можна встановити ступінь розбалансовування території з позиції розвитку економіки, соціальної сфери і деградації навколишнього середовища. Таке зіставлення дозволяє у результаті розробити комплекс заходів щодо приведення у відповідність темпів розвитку еколого-економічної системи з її екологічною місткістю. Рекреаційна індустрія, з одного боку, пред'являє високі вимоги до

якості навколишнього середовища, з іншою - з нею пов'язані великі антропогенні навантаження на середовище. На наш погляд, можна виділити в окрему категорію специфічний вид ресурсу - здатність природних комплексів і ландшафтів витримувати певні антропогенні навантаження. Для оцінки природної рекреаційної місткості території, науковцями пропонується методики які базуються на комплексному обліку ряду чинників, які відображають ступінь охоплення рекреаційної території мережами каналізації, рівень оснащення території системами збору, зберігання, транспортування і утилізації відходів, ступінь і період самовідновлення природного середовища, а також рівень рекреаційної освоєнності території, залежний від рівня її залучення в господарський оборот.

Так, максимум допустимих навантажень на рекреаційні території, які звичайно розраховуються на одиницю площі і повинні відповідати природним рекреаційним місткостям, визначається:

$$\sum_{\text{т}} = \frac{M\ навантаження}{S_{пл}} \times k \times f \times g \times j \times q \qquad (1)$$

де $\Sigma_{\text{т}}$ - показник природної рекреаційної місткості території, чол./га;

М навантаження - показник максимального навантаження території, пов'язаний з впливом антропогенного чинника (кількість людей), чол.;

Sпл - загальна площа даної території, га;

k f, g, j, q - система корегуючих поправочних коефіцієнтів, що враховують ступінь розвитку екологічної інфраструктури і рівень освоєння рекреаційної території.

При цьому при розрахунку навантаження на рекреаційні об'єкти пропонується враховувати не тільки число відвідувачів, відпочиваючих з урахуванням чинника сезонності, але і жителів, що проживають на даній території.

Для економіки Одеської області в цілому, характерною є індустріальна структура, що надає величезне техногенно-антропогенне навантаження на навколишнє середовище. Це відображається у зростанні питомої ваги у виробництві, інвестиціях первинної економіки, природо експлуатуючих галузей (насамперед паливно-

енергетичного комплексу) при незначному рівні розвитку прогресивних наукоємних галузей, від яких багато в чому і залежить перехід до сталого розвитку. Відзначимо, що комплекс проблем, що сформувалися, потребує подальшого вивчення та вдосконалення господарського механізму природокористування, які дозволять сприяти переходу країни до сталого типу розвитку - такого типу розвитку, який забезпечить високу якість життя без нанесення збитку майбутнім поколінням. При цьому, структурна перебудова економіки має здійснюватися шляхом переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, екологічно спрямованої інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу, орієнтовану як на зовнішній, так і на внутрішній ринок, де враховується повна економічна вартість використаних ресурсів і передбачається їх відновлення. Крім цього зазначимо, що особливого значення набуває трансформація наукових підходів щодо формування економічної та екологічної політики регіону. Аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічний податок у 2013 році дозволяє констатувати о збільшенні капітальних інвестицій та поточних витрат за напрямами природоохоронних заходів. Так, загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2013р. склали 297908,2 тис. грн., що на 20,2% більше, ніж у 2012р., у тому числі капітальні інвестиції – 35589,5 тис.грн. (на 11,8% більше 2012р.), поточні витрати – 262318,7 тис.грн. (на 21,4% більше 2012р.). Аналіз структури капітальних витрат дозволяє визначити, що основними напрямками інвестування у 2013 році є охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату (31,7%); очищення зворотних вод (19,5%); захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод (37,6%); поводження з відходами (11,2%) [8].

Відмітимо, що прогнози щодо реакції різних екосистем на зміну клімату характеризуються значною невизначеністю. Основні втрати біорізноманіття в регіоні дельти Дунаю, що пов'язані зі зміною клімату, обумовлені фрагментацією місць існування і вторгненням інвазивних та чужорідних видів. Зміна гідрологічного режиму, збільшення кількості посух, і пожеж також можуть мати істотний вплив на заплавні водно-болотні угіддя і призвести до занепаду їх ресурсів, таких як риба, дичина та очерет. Головні заходи в процесі сприяння адаптації біорізноманіття до зміни клімату і збереження

біоресурсів регіону повинні базуватися на розширенні мережі об’єктів природно - заповідного фонду (ПЗФ) і поліпшення управління існуючими та новими природоохоронними територіями. З цією метою можливо розширити мережу природно-заповідних територій регіону, наприклад, включити озера Кугурлуй і Картал до складу Дунайського Біосферного заповідника НАН України або створити окремий об’єкт ПЗФ (національний парк, регіональний ландшафтний парк); створити транскордонну систему спостереження, раннього виявлення, оповіщення та реагування на пожежі в дельті Дунаю у співпраці з Румунією; запровадити систему моніторингу за інвазивними і чужорідними видами з визначенням їх потенційної небезпеки для екосистеми Дельти Дунаю.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Впровадження заходів щодо формування в регіоні екомереж та екологізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірностей та регіональних особливостей. Іншими словами, парадигма екологізації та модернізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування в регіоні розглядається нами як комплекс організаційно-економічних заходів в напряму забезпечення інноваційного зростання економіки з залученням новітніх інструментів державного та регіонального управління. Для охороних територій природного різноманіття, необхідно створення організованих зон відпочинку та оздоровлення, стан яких має відповідати екологічному сертифікату та аудиту. Отже, весь комплекс рекреаційного природокористування в Дельті Дунаю Одеського регіону потребує здійснення науково - обґрунтованих заходів по функціональному зонуванню території, її збереження, відновлення і розвитку. Організація поліфункціональних великих природоохоронних територій сприятиме збереженню унікальної природи і різноплановому розвитку рекреаційного природокористування. Необхідно зробити екологічне маркування, діючих туристичних маршрутів з поділом їх на: піші та кінні, водні, автомобільні та велосипедні. Саме рекреаційний потенціал природоохоронних територій сприятиме задоволенню потреб, як місцевих туристів, так і стимулюватиме діяльність рекреаційних

підприємств по створенню регіонального екологічного туристичного продукту та формування міжнародних екологічних мереж. Важелями активізації процесу розвитку економіки рекреаційного природокористування на регіональному рівні в першу чергу слід вважати: динаміку інституційних та законодавчо-регуляторних реформ в Україні стосовно імплементації моделі екологізації економіки в механізмі державної політики; розбудову державних та регіональних інститутів управління; визначення напрямів регіонального розвитку сфери туризму та рекреації на природоохоронних територіях; трансформацію суспільних відносин та модифікацію адміністративного управління природно-заповідним фондом.

Література

1. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні: монографія // М.Д. Балджи. - Одеса : Атлант, 2010. - 500 с.

2. Андрєєва Н.М. Сучасні проблеми інституційної та функціональної модернізації регіональної сфери рекреаційно-туристичного природокористування / Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов / Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Андрєєва Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с. С. 306 – 315.

3. Хвесик М.А. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації / М.А. Хвесик, В.А. Голян, В. Бардась // Економіст. – 2013. – № 9. – С. 4 – 13.

4. Мельник Л.Г. Економіко-організаційні й інституційні чинники екологічного конфлікту, як ресурсні обмеження економічного зростання / Л.Г. Мельник, В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1. – С. 11–18.

5. Хвесик М.А. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України; [за наук.ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013 – 40 с.

6. Harichkov S.K. Ecological networks as a «green» growth factor of the region’s economy / S.K. Harichkov, S.G. Nezdoyminov //

Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 4. С. 174-182.

7. Ілляшенко С.М. "Зелений" туризм як один з напрямків сталого розвитку регіону / С.М. Ілляшенко, Н.С. Ілляшенко, В.О. Щербаченко // Економіка України. – 2013. – № 8. – С.33–39.

8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2013 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/

9. Нездойминов С.Г. Экологизация туризма как фактор устойчивого развития туристских регионов / С.Г. Нездойминов. Региональные исследования. Научный журнал. Смоленский гуманитарный университет. – 2014. – № 1(43). – С.133 – 140.

10. Колективні засоби розміщення в Одеській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.od.ukrstat.gov.ua/

1. Baldzhy M. D. Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady kompleksnoho pryrodokorystuvannya na rehional'nomu rivni : monohrafiya // M. D. Baldzhy. - Odesa : Atlant, 2010. - 500 s.

2. Andryeyeva N. M. Suchasni problemy instytutsiynoyi ta funktsional'noyi modernizatsiyi rehional'noyi sfery rekreatsiyno-turystychnoho pryrodokorystuvannya / N. M. Andryeyeva, S. H. Nezdoyminov / Stalyy rozvytok – XXI stolittya: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli: kolektyvna monohrafiya [Andryeyeva N. M., Baldzhy M. D., Veklych O. O. ta in.] / za nauk.red. prof. Khlobystova Ye.V. – Cherkasy: vydavets' Chabanenko Yu.A., 2014. – 540 s. S. 306 – 315.

3. Khvesyk M. A. Formuvannya novoyi modeli fiskal'noho rehulyuvannya pryrodokorystuvannya: instytutsional'ni peredumovy, metodolohichne zabezpechennya ta praktychni rekomendatsiyi / M. A. Khvesyk, V. A. Holyan, V. Bardas' // Ekonomist. – 2013. – # 9. – S. 4 – 13.

4. Mel'nyk L. H. Ekonomiko – orhanizatsiyni y instytutsiyni chynnyky ekolohichnoho konfliktu, yak resursni obmezhennya ekonomichnoho zrostannya / L. H. Mel'nyk, V. V. Sabadash // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. – 2013. – # 1. – S. 11–18.

5. Khvesyk M. A. Naukovi osnovy natsional'noyi stratehiyi staloho rozvytku Ukrayiny; [za nauk.red. akad. NAAN Ukrayiny, d.e.n., prof. M.A. Khvesyka]. – K. : DU IEPSR NAN Ukrayiny, 2013 – 40 s.

6. Harichkov S. K. Ecological networks as a «green» growth factor of the region"s economy / S. K. Harichkov, S. G. Nezdoyminov // Ekonomika: realiyi chasu. Naukovyy zhurnal. – 2013. – # 4. S. 174-182.

7. Illyashenko S. M. "Zelenyy" turyzm yak odyn z napryamkiv staloho rozvytku rehionu / S. M. Illyashenko, N. S. Illyashenko, V. O. Shcherbachenko // Ekonomika Ukrayiny. – 2013. – # 8. – S.33–39.

8. Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha v Odes'kiy oblasti u 2013 rotsi. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/

9. Nezdoymynov S. H. Эkolohyzatsyya turyzma kak faktor ustoychyvoho razvytyya turyst·skykh rehyonov / S. H. Nezdoymynov. – Rehyonal'nыe yssledovanyya. Nauchnыy zhurnal. Smolenskyy humanytarnыy unyversytet. – 2014. – # 1(43). – S.133 – 140.

10. Kolektyvni zasoby rozmishchennya v Odes'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.od.ukrstat.gov.ua/

Рецензент: *Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

15.05.2015

УДК 330.332

Новак Інна

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

У статті досліджена проблема освоєння методів та інструментів стратегічного управління інвестиційною діяльністю в підприємствах аграрної сфери. За умов світової економічної кризи, «плаваючих» валютних курсів, високої інфляції і посилення міжнародної конкуренції як ніколи актуальним є питання розробки стратегії розвитку на рівні держави, галузі, господарюючого суб’єкта. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо застосування стратегічного планування інвестиційної діяльності у підприємствах аграрної сфери.

У процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації та методи візуалізації. На підставі проведеного аналізу надано теоретичне обґрунтування сутності та

змісту стратегічного планування інвестиційної діяльності; визначені принципи формування інвестиційної стратегії; представлено авторський варіант поетапної розробки інвестиційної стратегії.

Встановлено, що інвестиційна стратегія повинна підпорядковуватися основним векторам загальної стратегії розвитку на всіх рівнях. Лише за умови взаємоузгодженої розробки і впровадження стратегічних планів на всіх ієрархічних рівнях можна забезпечити ефективність функціонування усієї системи стратегічного планування в контексті управління національним господарством.

Ключові слова: стратегічне планування, управління, інвестиційна діяльність, стратегія, аграрна сфера.

Новак Инна

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

В статье исследована проблема освоения методов и инструментов стратегического управления инвестиционной деятельностью на предприятиях аграрной сферы. В условиях мирового экономического кризиса, «плавающих» валютных курсов, высокой инфляции и усиление международной конкуренции как никогда актуален вопрос разработки стратегии развития на уровне государства, области, хозяйствующего субъекта. Целью статьи является теоретическое обоснование и разработка практических рекомендаций по применению стратегического планирования инвестиционной деятельности на предприятиях аграрной сферы.

В процессе исследования использованы методы анализа, синтеза, обобщения, систематизации и методы визуализации. На основании проведенного анализа предоставлено теоретическое обоснование сущности и содержания стратегического планирования инвестиционной деятельности; определены принципы формирования инвестиционной стратегии; представлен авторский вариант поэтапной разработки инвестиционной стратегии.

Установлено, что инвестиционная стратегия должна подчиняться основным векторам общей стратегии развития на всех уровнях. Только при условии взаимосогласованной разработки и внедрения стратегических планов на всех иерархических уровнях

можно обеспечить эффективность функционирования всей системы стратегического планирования в контексте управления национальным хозяйством.

Ключевые слова: стратегическое планирование, управление, инвестиционная деятельность, стратегия, аграрная сфера.

Novak Inna

THEORY AND PRACTICE OF THE STRATEGIC PLANNING THE INVESTMENT IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

In the article are explored the problem of development of methods and tools of strategic management investment activities of enterprises in the agricultural sector. In the condition of the global economic crisis, "floating" exchange rates, high inflation and increased international competition the topical issue of the development strategy are actually for the state level, industry or enterprises. The article is a theoretical study and development of practical recommendations on the strategic planning of investment activity in the agricultural sector enterprises.

The study used the methods of analysis, synthesis, generalization, systematization and visualization methods. In the article based on the analysis provided theoretical justification for the nature and content of the strategic planning of investment activity; the principles of the formation an investment strategy; to present a phased development investment strategy.

The established that the investment strategy should obey basic vectors overall the development strategy at all levels. Only if mutually develop and implement strategic plans at all hierarchical levels we can ensure the efficiency of the entire system of the strategic planning in the context of the management of the national economy.

Keywords: strategic planning, management, investment, strategy, agriculture.

Постановка проблеми. Розробці стратегії розвитку підприємств, галузей і територіальних утворень присвячена велика кількість досліджень, що пов'язано з цінністю стратегічного планування як інструмента управління розвитком господарюючого суб'єкта в умовах мінливості і невизначеності зовнішнього середовища. Нестача фінансових ресурсів, з якою постійно стикається

сільськогосподарське виробництво, а також специфічні особливості його ведення підсилюють відставання підприємств аграрної сфери в області застосування інноваційних технологій та сучасних інструментів менеджменту. Стратегічне управління інвестиційною діяльністю поки ще не увійшло в практику більшості суб'єктів агробізнесу. У той же час розробка науково обґрунтованої стратегії інвестування галузі дозволить подолати кризові явища і закласти основу для випереджаючого розвитку аграрного сектора економіки. Тому проблема освоєння методів та інструментів стратегічного управління інвестиційною діяльністю, що дозволяють поряд із загальними закономірностями повною мірою врахувати специфіку інвестування в вітчизняне аграрне виробництво, надасть стратегічному процесу в галузі системного характеру і відповідно позначиться на обсягах та результатах інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічне управління виникло на основі розвитку методології стратегічного планування, яке складає його сутнісну основу [1,2, 3, 4, 5]. На відміну від звичайного довгострокового планування, заснованого на концепції екстраполяції сформованих тенденцій розвитку, стратегічне планування враховує також і систему можливостей та небезпек розвитку підприємства, здатних змінити сформовані тенденції в майбутньому періоді.

Початок наукових досліджень у даному напрямку прийнято вважати 1960 рр., коли вийшли з друку книги засновників цього розділу теорії менеджменту: трактат А. Чандлера «Стратегія і структура» [3], коллективний підручник Гарвардської школи бізнесу «Політика бізнесу» [4], автором аналітичного тексту до якого був К. Ендрюс, праця І. Ансоффа «Корпоративна стратегія »[5].

У даних наукових роботах було запропоновано ряд класичних визначень і концепцій щодо стратегічного управління. Вже на початку XX ст. керівники великих американських компаній проявляли інтерес до проблематики стратегій – показовою є «Управлінська революція» А. Слоуна для General Motors. З 1910 р. провідні школи бізнесу почали вивчати дане питання у навчальному курсі «Політика бізнесу». Однак достатні передумови для розвитку наукових здобутків у цій області склалися тільки після Другої світової війни.

Перші наукові дослідження засновників теорії стратегічного

управління мали виражений прикладний характер, вони мали вигляд коментарів до навчальних кейсів програм МБА. Даний етап досліджень тривав з 1960-х до середини 1970-х рр. і визначається як до аналітичний. Пізніше науковці досліджуючи проблематику стратегій почали застосовуватися статистичні і економетричні методи аналізу.

У 1965 р. у книзі А. Чандлера «Стратегія і структура: глави з історії промислового підприємства» та підручнику К. Ендрюса «Політика бізнесу» вперше були спеціально досліджені питання: «організаційної відповідності» компанії завданням її стратегічного розвитку; розробці концепції та інструментів досягнення даного стану. При цьому А. Чандлер, продовжив дослідження ідеї А. Файоля і Ч. Барнарда і трактував стратегію як інтеграцію організаційних функцій, а К. Ендрюс - як «відповідність організації її зовнішньому середовищу». В обох дослідженнях вчені використовували індуктивний метод, а їх висновки носили нормативний характер.

Перші аналітичні результати дослідження були отримані А. Чандлером за даними чотирьох найбільших компаній США, пізніше вибірка була розширена до 200 фірм, наукові здобутки вийшли друком у книзі «Видима рука: управлінська революція в американському бізнесі» [6]. Наступна робота вченого була присвячена порівняльному аналізу становлення «великого бізнесу» в США, Німеччині і Великобританії і мала назву «Масштаб і різноманітність: динаміка промислового капіталізму» [7].

У вказаних роботах дотримуючись методу індукції, А. Чандлер у цілях концептуалізації міркувань, вперше дав визначення дефініції «стратегія» і «структура». Він стверджував наступне: «Стратегія може бути визначена як встановлення основних довгострокових цілей і завдань підприємства і вироблення програми дії і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей» [6]. Підхід А. Чандлера був оригінальний, особливо за методологією порівняльного аналізу, ефективною при вивченні стратегій та організаційних форм.

Своїми дослідженням А. Чандлер започаткував новий напрям аналізу стратегій з використанням як глибоких історичних досліджень на матеріалах тривалих тимчасових періодів, так і емпіричних перевірок альтернативних стратегій диверсифікації. Він здійснив справжній переворот у науці історії бізнесу, перетворивши її в

найважливішу частину сучасної інституційної теорії [8].

Більшість вчених поділяють думку, що новаторська концепція А. Чандлера в науковому плані є більш перспективною, ніж «Політика бізнесу», і мала значний і довгостроковий вплив на формування основ теорії стратегічного управління. Р. Кох відзначає, що в умовах домінування в теорії стратегічного управління ресурсного підходу, що є синтезом економічної та організаційної наук, і акцентує роль організаційних здібностей фірми в створенні її конкурентних переваг, роботи А. Чандлера актуальні як ніколи [9].

У той же час, К. Ендрюс розвиваючи логіку А. Чандлера дослідив і виділив такі аспекти стратегії, як її формування (зміст) і виконання (процес). При цьому процес формування стратегії на його думку складається з аналізу чотирьох компонентів: ринкових можливостей (що фірма могла б робити), корпоративних здібностей (що фірма може робити), системи цінностей, ідеалів і прагнень індивідів (що працівники фірми прагнуть робити) і соціальної відповідальності (що фірма повинна робити). Під реалізацією стратегії вчений вбачав набір переважно адміністративних дій, що включають побудову належної організаційної структури та організаційних процесів, а також забезпечення лідерства з боку топ-менеджменту.

Виникнення і розвиток в теорії стратегічного управління так званої «школи планування» відбувалося паралельно зі становленням «школи проектування», і класичні для цих шкіл праці були опубліковані в один і той самий рік. Так, фундаментальна монографія І. Ансоффа, засновника «школи планування» – «Корпоративна стратегія: аналітичний підхід до політики зростання та експансії бізнесу» [10], також широко використовувалася як підручник у провідних школах бізнесу США і Західної Європи. До розробки власної моделі процесу прийняття стратегічних рішень І. Ансоффа спонукало незадоволеність існуючими аналітичними підходами та методиками довгострокового планування.

У 1950–1960 рр. великі компанії застосовували методику довгострокового планування, що змінила практику короткострокового фінансового планування. Дане захоплення плануванням господарських систем стало можливим завдяки появі ЕОМ й відповідало очікуванням епохи сталого економічного зростання, зрілих технологій та нових ринків. Світ здавався передбачуваним, а

майбутнє – спланованим. У той же час І. Ансофф, вважав, що принцип довгострокового планування екстраполяцією статистичних трендів минулого – не відповідає реаліям мінливого оточуючого середовища. Особливо це відчувалося в електронній, фармацевтичній та аерокосмічній галузях економіки США. На його думку майбутнє належало стратегічному плануванню: основна мета якого це аналіз від майбутнього до сьогодення. Для того періоду часу це була досить новаторська постановка проблеми планування. І. Ансофф наполягав у послідовному процесі прийняття стратегічних рішень. Він розподілив всі рішення менеджменту компанії на три групи: «стратегічні» (щодо продуктів та ринків), «адміністративні» (щодо організаційної структуру та розподілу ресурсів) і «оперативні» (щодо бюджетування і контролінгу). Таким чином, І.Ансофф доповнив модель «стратегія – структура» А. Чандлера системами управління.

Постановка завдання. Протягом тривалого періоду часу, дослідження методики стратегічного планування та формування стратегії цікавить науковців та практиків, має як критиків так і прихильників, однак не залишається поза увагою. Особливо нині за умов світової економічної кризи, «плаваючих» валютних курсів, високої інфляції і посилення міжнародної конкуренції як ніколи актуальним постає питання розробки стратегії розвитку на рівні держави, галузі, господарюючого суб'єкта. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо застосування стратегічного планування інвестиційної діяльності у підприємствах аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. За Г. Минцбергом, планування є формалізована система кодифікацій, уточнення та операціоналізації тих стратегій, які компанія вже має, а стратегія – або «спонтанно» вироблена модель поведінки фірми, або її обдумана «перспектива». Обґрунтовуючи свою позицію, вчений детально розкрив три «фундаментальних омани» стратегічного планування: про передбачуваність майбутнього, про виокремлення планування від розробки стратегії і про можливість всеосяжної формалізації [11] На думку вченого процес розробки стратегії на відміну від планування є креативним синтезом, а не формальним аналізом. Катькало В. продовжуючи дане твердження зазначає, зростання в останнє десятиліття розуміння ролі стратегічного

планування, як процесу досягнення координації та консенсусу всередині організації [12].

Нині на рівні держави стратегічне планування проявляється при розробці галузевих і регіональних програм, а також комплексних програмних документів. Так наприклад, у січні 2015 р. затверджена Президентом України П. Порошенко «Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020». Дана стратегія визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Реалізація даної стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм, наведемо деякі:

1) у рейтингу Світового банку "Doing Business" Україна має посісти місце серед перших 30 позицій;

2) кредитний рейтинг України - рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and poors має становити не нижче інвестиційної категорії "BBB";

3) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна повинна увійти до 40 кращих держав світу;

4) валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, повинен підвищитися до 16 000 доларів (нині він становить 8000 дол.);

5) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015 - 2020 рр. за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів тощо [13].

Ще одним прикладом застосування стратегічного планування в економіці є розроблена «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року», що передбачає формування ефективного соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатоукладності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств (селоутворюючих господарств), власники яких проживають у

сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою [14]. У той же час, лише деякі аграрні виробники дотримуються основних тез даної стратегії, особливо це стосується розвитку соціальної сфери та сільських територій.

Нині вітчизняна аграрна продукція не може достойно конкурувати з аналогами іноземного виробництва, адже лише потужні агрохолдинги спроможні застосовувати інноваційні технології при виробництві, інші виробники не мають для цього достатньо капіталу. Макроекономічна ситуація в країні призвела до того, що обсяги інвестування в підприємства аграрної галузі скорочуються і товаровиробники обмежуються простим відтворенням основних виробничих фондів і залученням у виробництво резервних потужностей. Відсутність в учасників інвестиційного процесу продуманої інвестиційної стратегії, яка охоплювала б стратегічний період в п'ять і більше років не дозволяє впроваджувати інноваційні технології, підвищувати ефективність виробництва і виходити на ринок з новим продуктом. У результаті – низька конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств.

На думку директора Світового Банку в Україні та Білорусії Чімяо Фан довгостроковим капіталовкладенням в Україну перешкоджають наступні фактори:

- середньоринкова вартість кредитного ресурсу більше 20% річних при нульовій інфляції;
- корупція;
- зарегульованість ринку;
- зовнішній борг країни (за 2014-2015 роки прямий державний борг становить понад 126 мільярдів доларів, в структурі якого на гривню доводиться 1,7%, на доллар – 78,2%, на СДР – 6,0%) [15];
- залежність від зовнішніх ринків ціноутворення на імпортований товар;
- низький рівень довіри у фінансовому секторі.

За даної негативної інвестиційної ситуації потрібно застосувати економічні методи та інструменти, які дозволять покращити загальне фінансове становище в країні, створять сприятливий інвестиційний клімат, а також визначать пріоритетні напрями розвитку та загрози, які можуть позначиться на діяльності

аграрних підприємств. Стратегія інвестування сільського господарства є основою стратегічного планування його економічного розвитку, адже саме вона визначає джерела та напрями використання інвестиційних ресурсів. Вона повинна включати в себе напрями, вектори, проекти, програми, тощо, які визначають шляхи досягнення перспективних результатів. Наприклад, «Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» передбачено здійснювати рух за такими векторами:

- вектор розвитку - це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя;
- вектор безпеки - це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності;
- вектор відповідальності - це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах;
- вектор гордості - це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Дана «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» передбачає в рамках названих чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [14].

Особливістю стратегічного планування та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку є те, що в системі «національна економіка – макроструктурна галузь – область – місто – селище – село – підприємство» повинна простежуватися цілісність, стратегії соціально-економічного розвитку підсистем мікро-, мезо- та макрорівнів не повинні суперечити одна одній. Відповідно інвестиційна стратегія повинна підпорядковуватися основним векторам загальної стратегії розвитку на всіх рівнях. Лише за умови взаємоузгодженої розробки і впровадження стратегічних планів на всіх ієрархічних рівнях можна забезпечити ефективність функціонування усієї системи стратегічного планування в контексті управління національним господарством [16].

Розробка інвестиційної стратегії є найважливішою складовою

частиною загальної стратегії і включає:

- постановку цілей інвестиційної стратегії;
- обґрунтування та оптимізацію структури формування та розподілу інвестиційних ресурсів;
- вироблення інвестиційної політики по найбільш важливим аспектам інвестиційної діяльності;
- підтримка взаємин із зовнішнім інвестиційним середовищем.

Ми погоджуємося з думкою вітчизняних та іноземних вчених до того що, інвестиційна стратегія перебуває в певній підпорядкованості з іншими елементами стратегічного вибору держави. Розуміння цього взаємозв'язку дозволяє більш ефективно будувати процес розробки інвестиційної стратегії аграрної галузі.

Ще К. Ендрюс у своїх працях відзначав, що розробка, реалізація та контроль за виконанням інвестиційної стратегії має велике значення у забезпеченні ефективного розвитку галузі чи підприємства. Це проявляється в наступному:

1. Інвестиційна стратегія сприяє реалізації довгострокових загальних і інвестиційних цілей майбутнього економічного розвитку галузі.

2. Розробка стратегія дозволяє реально оцінити можливості галузі, забезпечити максимальне використання її внутрішнього інвестиційного потенціалу.

3. Наявність інвестиційної стратегії забезпечує чіткий взаємозв'язок стратегічного, поточного та оперативного управління інвестиційною діяльністю підприємств галузі.

4. Інвестиційна стратегія надає можливість швидко реалізовувати нові перспективні проекти, що виникають у процесі зміни факторів зовнішнього інвестиційного середовища.

5. При розробці інвестиційної стратегії формується значення основних критеріальних оцінок вибору реальних інвестиційних проектів і фінансових інструментів інвестування.

6. Інвестиційна стратегія є передумовою стратегічних змін загальної організаційної структури управління та організаційної культури підприємств агарної галузі.

Розробка інвестиційної стратегії аграрної галузі визначається

рядом умов, найбільший вплив на її зміст мають фактори зовнішнього інвестиційного середовища, адже нині при відкритих зовнішніх ринках вітчизняні товаровиробник майже не витримують конкуренції з іноземними, що володіють новітніми технологіями та капіталом. Відсутність розробленої інвестиційної стратегії, адаптованої до можливих змін факторів зовнішнього інвестиційного середовища, може призвести до зниження ефективності інвестиційної діяльності в цілому.

Передумовою ефективної реалізації інвестиційної стратегії є також відповідні зміни організаційної структури управління та інвестиційної культури підприємств галузі. Передбачені стратегічні зміни в галузі організаційної структури та інвестиційної культури повинні бути складовою частиною параметрів інвестиційної стратегії, що забезпечують її реалізацію.

При розробці інвестиційної стратегії аграрної галузі необхідно обов'язково враховувати досягнення позитивного соціального ефекту, який має сприяти вирішенню цілого ряду соціальних завдань. Адже зростання доходів населення означатиме підвищення рівня внутрішнього платоспроможного попиту, що є додатковим фактором економічного розвитку, створення робочих місць, розбудови інфраструктури та територіальної громади, і відповідно це позначиться на збільшенні податкових надходжень.

На ці та інші питання, що мають безпосереднє відношення до інвестиційної діяльності у галузі, стратегія дає економічно обґрунтовані і чіткі відповіді. Ми погоджуємося з думкою науковців, що у процесі розробки інвестиційної стратегії підприємства та прийнятті стратегічних інвестиційних рішень необхідно керуватися принципами, які згруповані нами в таблиці 1.

Дотримуючись зазначених принципів, процес розробки інвестиційної стратегії підприємства відбувається в певній послідовності (по етапах). В економічній літературі з інвестиційного менеджменту зустрічаються різні підходи щодо етапів формування інвестиційної стратегії. Нами на рисунку 1 представлений авторський варіант послідовної розробки інвестиційної стратегії, що складається з 5 етапів. Запропонований підхід має на меті максимально наблизити до практичних дій менеджера підприємства при розробці стратегічного плану.

Таблиця 1

Принципи формування інвестиційної стратегії

№ п/п	Назва принципу	Зміст принципу
1	Системність	При розробці інвестиційної стратегії потрібно дотримуватися системного характеру, а саме: планувати досягнення не тільки стратегічних цілей, а й вирішення поточних та оперативних завдань інвестиційної діяльності.
2	Оптимальність	Розробляючи інвестиційну стратегію потрібно враховувати обмеженість та взаємозамінність ресурсів, тобто передбачати альтернативний варіант реалізації інвестиційних проектів, можливі джерела фінансування, які є найбільш ефективними.
3	Безперервність	Відповідно до цього принципу процес розробки та реалізації стратегії повинен відбуватися безперервно. Визначивши цілі та шляхи їх реалізації, досягнувши їх, ставляться нові інвестиційні цілі та обираються шляхи їх реалізації.
4	Адаптивність	Передбачає оперативну і адекватну реакцію на зміни, що відбуваються у зовнішньому інвестиційному середовищі.
5	Економічність	Сума інвестованих коштів не повинна перевищувати ефект від інвестування
6	Відповідність	Як частина загальної стратегії економічного розвитку має підлеглий характер. Вона повинна бути узгоджена зі стратегічними цілями і напрямами операційної діяльності.
7	Комбінування	Інвестиційна стратегія може поєднувати в собі різні типи стратегій (галузей, підприємств, господарських підрозділів).
8	Інноваційний	Відображає досягнуті результати науково-технічного прогресу і є головним механізмом його впровадження.
9	Інвайронменталізм	Розглядає підприємство як відкриту систему, здатну до самоорганізації.

На рисунку відображена послідовність розробки інвестиційної стратегії, а саме: перший етап передбачає проведення комплексного аналізу інвестиційної, операційної та фінансової діяльності підприємства; зовнішнього середовища його функціонування; сильних і слабких сторін, переваг та загроз тощо.

Логіка представленого нами підходу очевидна, адже перш ніж приступити до розробки, а потім і реалізації інвестиційної стратегії підприємства, необхідно провести аналіз. Останній слід розглядати як найважливіший елемент (етап) формування. Отже, етапи розробки інвестиційної стратегії підприємства:

1. Ретроспективний аналіз інвестиційної та фінансово-

господарської діяльності

2. Формування стратегічних цілей і завдань інвестиційної діяльності

3. Конкретизація пропозицій по реальним інвестиційним програмам (проектам)

4. Визначення джерел фінансування інвестиційних програм (проектів)

5. Обґрунтування економічної ефективності інвестиційних програм (проектів) стратегічного плану розвитку підприємства на перспективу.

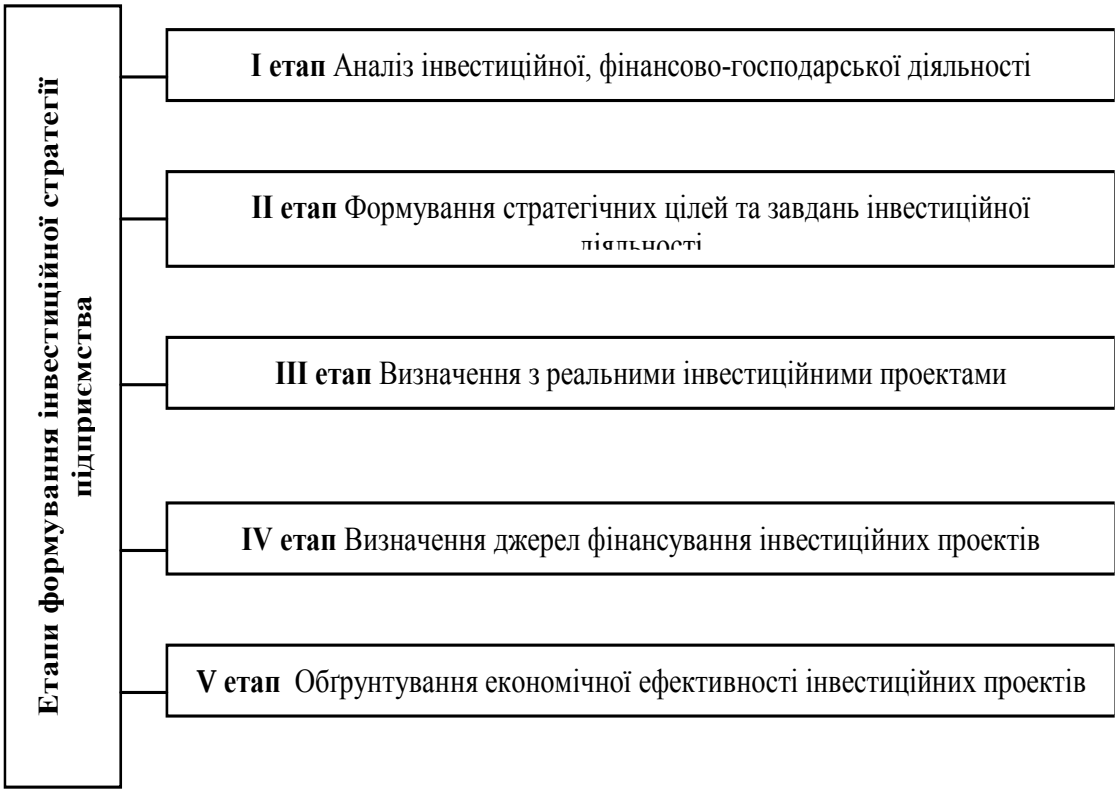

Рис. 1. Етапи формування інвестиційної стратегії підприємства (авторська розробка)

За результатами проведеного аналізу формуються цілі і завдання з окремих аспектів інвестиційної та операційної діяльності підприємства на перспективу (другий етап). На цьому етапі конкретизуються завдання в галузі модернізації та оновлення виробничого потенціалу підприємства, плануються темпи його економічного зростання, доходи, прибуток та інші показники.

Досягнення визначених цілей і завдань конкретизуються пропозиціями по розробці та реалізації реальних інвестиційних

проектів (третій етап). Тут же визначається вартість пропонованих інвестиційних проектів, тобто потреба підприємства в інвестиційних ресурсах.

На четвертому етапі стратегічного планування визначаються джерела фінансування реальних інвестиційних проектів, обґрунтовується їх структура. У випадках, коли підприємству для досягнення своїх стратегічних цілей потрібно використовувати позичкові кошти (кредити, інвестиції), доцільно розробити графік погашення кредиту, або розрахувати термін повернення зовнішнього боргу. Адже боргові зобов'язання негативно впливають на формування прибутку, чистих грошових потоків і в цілому на ефективність інвестицій.

На заключному п'ятому етапі розробки інвестиційної стратегії необхідно оцінити економічну ефективність запропонованих інвестиційних проектів за допомогою загальноприйнятих методів і стандартизованих критеріїв (показників). Безумовно, що визначені критерії можуть бути доповнені іншими, що характеризують ефективність інвестиційної діяльності сучасного підприємства (наприклад, модифікованими показниками економічної рентабельності інвестицій та ін.).

Висновки. Таким чином, розробка інвестиційної стратегії аграрного підприємства являє собою творчий процес, що включає в себе постановку цілей інвестиційної діяльності, визначення її пріоритетних напрямків і форм, оптимізацію структури інвестиційних ресурсів та їх розподіл, формування інвестиційної політики по найбільш важливим аспектам інвестиційної діяльності, підтримка взаємин із зовнішнім інвестиційним середовищем тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці науково-методичного підходу до формування концепції ефективного інвестування аграрної сфери.

Література

1. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2002. 175 с.

2. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 496 с.

3 Chandler A. D., Jr. 1962. Strategy and Structure: Chapters in the

History of American Enterprise. MIT Press: Cambridge, MA.

4. Learned E. A., Christensen C. R., Andrews K. R., Guth W. D. (eds). 1965. Business Policy: Texts

5. Ansoff H. I. 1965. Corporate Strategy: An Analytical Approach to Business Policy for Growth and Expansion. McGraw Hill Book Co.:N.Y.

6. Chandler A. D., Jr. 1977. The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business. Belknap press: Cambridge, MA.

7. Chandler A. D., Jr. 1990. Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism. Belknap, Harvard University press: Cambridge,MA.

8. Благов Ю. Е.. Альфред Д. Чандлер и история бизнеса. Вестник С.-Петербургского ун-та. Сер. Менеджмент (4): 95-101. 2002.

9. Koch R. 2000. Strategy: How to Create and Deliver a Useful Strategy. Prentice Hall: London

10. Ansoff H. I. 1965. Corporate Strategy: An Analytical Approach to Business Policy for Growth and Expansion. McGraw Hill Book Co.:N.Y.

11. Mintzberg H. 1994. The Rise and Fall of Strategic Planning: Reconceiving Roles for Planning, Plans, Planners. Free press: N. Y.

12. Катькало В.*С.* Исходные концепции стратегического управления и их современная оценка / В.С. Катькало // Российский журнал менеджмента. – 2003. - *№ 1. - С. 7-30.*

13. Указ Президента України № 5/2015 Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"/ Офіційний сайт Президента України [Електронный ресурс]. – Режим доступу http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

14. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України / Офіційний сайт міністерства агарної політики та продовольства [Електронный ресурс]. – Режим доступу http://minagro.gov.ua/node/7644

15. Валютна структура зовнішнього боргу / Офіційний сайт національного банку України [Електронный ресурс]. – Режим доступу http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63736

16. Панухник О. В. Методичне забезпечення стратегічного планування в регіонах України // Актуальні Проблеми Економіки. - 2011.- № 1(91). - С. 152 –157.

1. Boumэn K. Osnovы strategy`cheskogo menedzhmenta. Moskva: Banky` y` by`rzhy`, YuNY`TY`, 2002. 175 s.

2. Aaker D. Strategy`cheskoe rынochnoe upravleny`e. Sankt-Peterburg: Py`ter, 2007. 496 s.

8. Blagov Yu. E.. Al`fred D. Chandler y` y`story`ya by`znesa. Vestny`k S.-Peterburg¬skogo un-ta. Ser. Menedzhment (4): 95-101. 2002.

12. Kat`kalo V.S. Y`sxodnыe koncepcy`y` strategy`cheskogo upravleny`ya y` y`x sovremennaya ocenka / V.S. Kat`kalo // Rossy`jsky`j zhurnal menedzhmenta. – 2003. - # 1. - S. 7-30.

13. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` # 5/2015 «Pro Strategiyu stalogo rozvy`tku "Ukrayina - 2020"/ Oficijny`j sajt Prezy`denta Ukrayiny` [Elektronnыj resurs]. – Rezhy`m dostupu http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

14. Strategiya rozvy`tku agrarnogo sektoru ekonomiky` Ukrayiny` / Oficijny`j sajt ministerstva agarnoyi polity`ky` ta prodovol`stva [Elektronnыj resurs]. – Rezhy`m dostupu http://minagro.gov.ua/node/7644

15. Valyutna struktura zovnishn`ogo borgu / Oficijny`j sajt nacional`nogo banku Ukrayiny` [Elektronnыj resurs]. – Rezhy`m dostupu http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63736

16. Panuxny`k O. V. Metody`chne zabezpechennya strategichnogo planuvannya v regionax Ukrayiny` // Aktual`ni Problemy` Ekonomiky`. - 2011.- # 1(91). - S. 152 –157.

Рецензент: *Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

18.05.2015

УДК 658.8:330.34

Нянько Віталій

РОЛЬ БРЕНДИГУ В УПРАВЛІННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті комплексно розглянуто роль брендингу в управлінні конкурентоспроможністю підприємств олійно-жирової галузі в сучасних умовах господарювання. Визначено сутність і складові конкурентоспроможності та брендингу. Встановлено, що під управлінням конкурентоспроможністю на засадах маркетингу слід

розуміти ефективну структурно-динамічну організаційно-функціональну систему управління діяльністю підприємства з дискретним станом, яка складається з дослідницької, виробничої, комунікаційно-збутової і контролінгової підсистем, спрямовану на вивчення ринку, конкурентного середовища, потреб споживачів і орієнтацію на них товарів, що виробляються. Досліджено, що у сучасних умовах конкурентної боротьби використовуються різні інструменти для завойовування прихильності споживачів, а головні стосуються основного елемента комплексу маркетингу – товару, який має бути наділений такими властивостями та характеристиками, завдяки яким він буде перевершувати товари конкурентів. Доведено, що довгострокова конкурентна перевага стосується не просто товарів, а саме брендів. Зазначено найуспішніші бренди галузі. Проаналізовано динаміку виробництва олійно-жирової продукції в Україні. Запропоновано організаційні напрями щодо підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств олійно-жирової галузі та забезпечення їх конкурентоспроможності. Обґрунтовано роль брендингу в управлінні конкурентоспроможністю підприємств олійно-жирової галузі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, бренд, брендинг, управління, нематеріальний актив, олійно-жирова галузь

Нянько Виталий

РОЛЬ БРЕНДИГА В УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ

В статье комплексно рассмотрена роль брендинга в управлении конкурентоспособностью предприятий масложировой отрасли в современных условиях хозяйствования. Определена сущность и составляющие конкурентоспособности и брендинга. Установлено, что под управлением конкурентоспособностью на принципах маркетинга следует понимать эффективную структурно-динамическую организационно-функциональную систему управления деятельностью предприятия с дискретным состоянием, которая состоит из исследовательской, производственной, коммуникационно-сбытовой и контроллинговой подсистем, направленную на изучение рынка, конкурентной среды, потребностей потребителей и

ориентацию на них производимых товаров. Доказано, что в современных условиях современных условиях конкурентной борьбы используются различные инструменты для завоевания благосклонности потребителей, а главные касаются основного элемента комплекса маркетинга - товара, который должен быть наделен такими свойствами и характеристиками, благодаря которым он будет превосходить товары конкурентов. Доказано, что долгосрочное конкурентное преимущество касается не просто товаров, а именно брендов. Указано успешные бренды отрасли. Проанализирована динамика производства масложировой продукции в Украине. Предложено организационные направления по повышению эффективности функционирования отечественных предприятий масложировой отрасли и обеспечения их конкурентоспособности. Обоснована роль брендинга в управлении конкурентоспособностью предприятий масложировой отрасли.

Ключевые слова: конкурентоспособность, бренд, брендинг, управление, нематериальный актив, масложировая отрасль

Nyanko Vitaliy

ROLE OF BRANDING IN THE MANAGEMENT COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES OIL AND FAT INDUSTRY

The article comprehensively examined the role of branding in the management competitiveness of enterprises oil and fat industry in the current economic conditions. Determined the nature and components of competitiveness and branding. It is established that under the management of competitiveness on the basis of marketing should understand effective structural dynamic organizational and functional system of enterprise performance management with a discrete state, which consists of research, production, communication and marketing and controlling subsystems aimed at studying of the market, competitive environment, customer needs and orientation to produce them. Studied that in today's competitive environment different tools are used to gain the favor of consumers, and the main concern is the main element of the marketing mix – product, which must be endowed with such properties and characteristics that allow it to outperform competitor’s products. It has been proved that long-term competitive advantage comes not just of goods, namely brands. Indicated successful brands in the industry. Analyzed dynamics of production of

dairy products in Ukraine. The proposed organizational direction for the effective functioning of domestic enterprises of oil and fat industry and competitiveness, the role of branding in the management competitiveness of enterprises oil and fat industry.

Keywords: competitiveness, brand, branding, management, intangible asset, the oil and fat industry

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємств в сучасних умовах набула особливої актуальності після вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), а також відкритості нашої економіки та зростання конкуренції на ринку. Підвищенню ефективності виробництва значною мірою сприятиме подальше забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства є основою ефективності його діяльності на стратегічному рівні. Недостатнє вивчення питань конкурентоспроможності підприємства може привести не тільки до її зниження, але й до виникнення конкурентних недоліків, що є загрозою подальшої діяльності підприємства. Необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності підприємства є її докладна оцінка, що повинна надати як узагальнений критерій, так і інформацію, необхідну для розробки управлінських рішень.

Аналіз тенденцій розвитку брендингу в олійно-жировій галузі України засвідчив, що експортна орієнтованість та значний іноземний капітал сприяють управлінню конкурентоспроможністю підприємств. Найціннішими нематеріальними активами стають сильні бренди і інформація про конкурентів, зібрана в ході маркетингових досліджень.

Проте вітчизняні підприємства олійно-жирової галузі не використовують брендинг в повному обсязі, що обумовлено як об’єктивними, так і суб’єктивними причинами, недосконалістю систем менеджменту та маркетингу і відсутністю практичних та методичних напрацювань, адаптованих до вітчизняних умов, щодо використання брендингу.

Аналіз останніх досліджень. Питання конкурентоспроможності підприємств розроблені в наукових працях вітчизняних і закордонних учених: Азоева Г. Л., Ансофа І., Воронкової А. Е., Градова О.П., Єрмошенка М.М., Котлера Ф., Портера М., Тридіда О. М., Уотермена Р.,

Фасхієва Х.А., Фатхутдінова Р. А., Челенкова О. П., Чумаченка М. Г., Чухна А. А., Шинкаренко В. Г. і багатьох інших. Проблему брендингу розкривають у своїх працях такі іноземні та вітчизняні науковці, як: Д. Аакер, Т. Амблер, А. Баннікова, А. В. Блакита, О. В. Бронін, К. Веркман, Є. П. Голубков, С. Денисов, А. Длігач, В. Домнін, Я. Елвуд, Е. М. Забарна, О. Зозульов, С. Ілляшенко, Ж.-Н. Капферер, К. Л. Келлер, Ф. Котлер, С. Кумбер, Ч.Р. Лейн, Л. Мороз, О. Мороз, Д. Огілві, А.Ф. Павленко, В.І. Піддубний, Т. Расел, Дж.Р. Росітер, Дж.Рэнделл, П. Темпорал, Г. Чамерсон, М. Яненко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте виникає необхідність обґрунтувати роль брендингу для підприємств олійно-жирової галузі, що дозволить належним чином створювати та управляти брендами і, як наслідок, підвищити конкурентоспроможність таких підприємств та показники ефективності їх господарської діяльності.

Саме цим підтверджується актуальність подальшої поглибленої розробки механізму використання брендингу, а також маркетингових досліджень в управління конкурентоспроможністю підприємств із врахуванням національних специфічних умов. Адже проблеми управління конкурентоспроможністю у сучасних умовах все ж таки передбачають подальшого наукового дослідження, оскільки недостатньо науково обґрунтовані шляхи підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на основі удосконалення державної економічної політики, необхідна переорієнтація системи внутрівиробничого управління на забезпечення конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо сутності конкурентоспроможності та брендингу, розробка організаційних напрямів удосконалення управління конкурентоспроможністю та ефективності функціонування вітчизняних підприємств олійно-жирової галузі, розкриття особливостей брендингу у сучасних умовах, обґрунтування ролі брендингу в управлінні конкурентоспроможністю підприємств олійно-жирової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Конкурентоспроможність виявляється лише в умовах конкуренції і через конкуренцію. Конкуренція – це найважливіша ланка всієї системи ринкового господарства. Термін «конкуренція»

означає «суперництво, боротьба, змагання» [1, с. 448].

Закон конкуренції – один із найважливіших загальних економічних законів розвинутого товарного виробництва, якому внутрішньо притаманна боротьба окремих товаровиробників за споживача їхньої продукції. Він виражає стійку залежність між усіма учасниками процесу виробництва і споживання товарів, їх постійну боротьбу, яка змушує товаровиробників удосконалювати процес виробництва, впроваджувати найновіші досягнення НТП, нові форми організації виробництва, прогресивні системи заробітної плати – тобто все те, що сприяє підвищенню продуктивності праці та якості продукції, уможливлює завоювання ринку [2].

Другу основу у слові «конкурентоспроможність» становить слово «спроможність», «спроможний – який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь; який має здібності до чого-небудь, уміє здійснювати, виконувати щось; який може, має можливості здійснити що-небудь» [1, с. 1182].

Отже, конкурентоспроможність – це спроможність об’єкта витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об’єктами в умовах конкурентного середовища і визначається за результатами маркетингових досліджень, сегментування ринку [3].

Конкурентоспроможність – це не показник, а рівень, який можна обчислити для себе і для конкурента. Насамперед – це філософія роботи в умовах ринку, орієнтована на розуміння нестачі у споживачів і тенденції їх розвитку; знання стану і тенденцій розвитку ринку; розуміння поведінки і можливостей конкурентів; знання зовнішнього середовища і тенденцій його динаміки; уміння створити такий товар і так довести його до споживача, щоб споживач віддав саме йому перевагу, а не товару конкурента [4].

Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, що виражає відмінності розвитку конкретного підприємства від розвитку інших по ступеню задоволення своїми товарами потреб людей і по ефективності виробничої діяльності. Конкурентоспроможність підприємства характеризує можливості і динаміку пристосування підприємства до умов ринкової конкуренції [5].

У зв’язку з тим, що конкурентне становище українських товаровиробників поки що досить слабке і нестійке, особливо актуальними стають завдання формування організаційно-економічних
умов, які б сприяли підвищенню їх конкурентоспроможності.

Управління конкурентоспроможністю підприємства є основою ефективності його діяльності на стратегічному рівні. Недостатнє вивчення питань конкурентоспроможності підприємства може привести не тільки до її зниження, але й до виникнення конкурентних недоліків, що є загрозою подальшої діяльності підприємства.

Під управлінням конкурентоспроможністю на засадах маркетингу слід розуміти ефективну структурно-динамічну організаційно-функціональну систему управління діяльністю підприємства з дискретним станом, яка складається з дослідницької, виробничої, комунікаційно-збутової і

контролінгової підсистем, спрямовану на вивчення ринку, конкурентного середовища, потреб споживачів і орієнтацію на них товарів, що виробляються.

Концепція маркетингу відображає ідею про те, що всі види підприємництва спрямовані на задоволення інтересів споживача. Збільшувати коло своїх споживачів – закон для будь-якого підприємства, яке прагне збільшувати свій капітал і бути результативним на ринку.

У сучасних умовах конкурентної боротьби використовуються різні інструменти для завойовування прихильності споживачів. Головні стосуються основного елемента комплексу маркетингу – товару, який має бути наділений такими властивостями та характеристиками, завдяки яким він буде перевершувати товари конкурентів. Проте довгострокова конкурентна перевага стосується не просто товарів, а саме брендів.

Створення бренду на висококонкурентному ринку є сьогодні основним завданням, адже сильний бренд і інформація про конкурентів є найціннішими нематеріальними активами. Наявність бренду означає, що навіть при наближено рівних споживчих та інших властивостях і характеристиках товар більше купуватимуть.

Бренд – найважливіший чинник забезпечення прихильності споживачів. Бренд ідентифікує компанію-виробника і товар на ринку, викликає певні асоціації, формує споживчу лояльність, привертає увагу споживача та стає частиною його життя, створює єдиний цілісний образ товару, підтримує запланований обсяг реалізації, підвищує розмір прибутку, полегшує вихід на нові ринки.

Слово «бренд» походить, як вважають, від латинського (brand)

– клеймо, тавро або від скандинавського (brandr) – палити, випалювати. З англійської (brand) як іменник означає клеймо, тавро, а як дієслово – ставити, випалювати, зі шведської (brand) – вогонь, із фінської і норвезької (brand) – марка.

Виконуючи роль символу та гарантії якості виготовленого продукту, торговельна марка стає популярною серед споживачів, набуваючи достатньо високої цінності і переходить у ранг бренду. Будь-який бренд є торговою маркою, але не будь-яка торгова марка є брендом. Термін «торгова (торговельна) марка» (англ. trade mark) є прямим запозиченням із англійської мови. По суті терміни «торговельна марка» та «знак для товарів і послуг» означають одне і те саме поняття і тому можуть вживатися як рівнозначні.

Закон, який регулює в Україні відносини, що виникають у зв'язку з набуттям і здійсненням права власності на знаки для товарів і послуг є Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 23.12.93р. №3689-XII. У статті 1 цього закону визначення сформульовано таким чином: «знак для товарів і послуг – позначення, за яким товари та послуги одних осіб відрізняються від товарів та послуг інших осіб» [6].

У Цивільному кодексі України відносно знаку для товарів і послуг вживається термін «торговельна марка». Зокрема, у статті 492 «Торговельна марка» цього кодексу дається таке визначення: «Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів». За цих умов виникає нагальна потреба забезпечення надійної охорони торговельних марок, створення ефективної та злагодженої системи захисту прав їх власників, що здійснюється ЦК України шляхом закріплення у главі 44 «Право інтелектуальної власності на торговельну марку» системи правових норм, присвячених праву інтелектуальної власності на торговельну марку [7].

Торговельна марка тісно пов'язана з іншими видами засобів індивідуалізації (комерційним найменуванням і географічним зазначенням) та об'єктів промислової власності (зокрема, з

промисловим зразком). Промисловий зразок визначається чинним законодавством як результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання. Об'єктом промислового зразка, відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб. Промисловий зразок охороняється на підставі патенту, що видається за результатами формальної експертизи і експертизи на локальну новизну та охороняється протягом 15 років. На відміну від зразка торговельна марка являє собою позначення чи комбінацію позначень, що придатні для вирізнення товарів і послуг однієї особи від аналогічної продукції інших виробників. Об'єктом торговельної марки може бути словесне, зображувальне, об'ємне чи комбіноване позначення. Право на торговельну марку охороняється на підставі свідоцтва, що видається за результатами проведення формальної та кваліфікаційної експертизи та чинне протягом 10 років. Чинність свідоцтва може бути поновлена на відповідний період безкінечне число раз. Тісно пов'язані торговельні марки з комерційними найменуваннями. Зазначені об'єкти виконують ідентифікуючі функції та використовуються підприємцями для самоіндивідуалізації та розрізнення виготовленої продукції. Проте комерційне найменування призначене забезпечити індивідуалізацію юридичної особи, а торговельна марка спрямована на вирізнення товарів і послуг одних осіб від подібних товарів і послуг інших учасників цивільного обороту. Різною є структура зазначених засобів індивідуалізації та режим їх охорони. Комерційне найменування складається з двох частин – корпусу та додатку. Право на комерційне найменування виникає з моменту реєстрації юридичної особи та діє безстроково до моменту припинення функціонування юридичної особи – правовласника. У свою чергу, правова охорона торговельним маркам надається за результатами формальної та кваліфікаційної експертиз, є чинною протягом 10 років та поширюється на відповідний клас товарів і послуг згідно МКТП (Міжнародної класифікації товарів і послуг для реєстрації знаків, встановленої Ніццькою угодою 1957 р.). Торговельні марки пов'язані також з географічними зазначеннями. Географічне зазначення засвідчує залежність якісних параметрів

позначеного продукту від специфічних факторів, наявних у географічному місці його виготовлення. Право на географічне зазначення діє безстроково, проте може належати лише товаровиробникам, що здійснюють виробництво відповідної продукції у межах обумовленого реєстрацією географічного району. Наведеними рисами зазначення відрізняється від торговельної марки [8].

Брендинг трактують як розробку і здійснення комплексу заходів, що сприяють ідентифікації того чи іншого продукту, його виокремленню з низки конкуруючих продуктів. Брендинг – це діяльність зі створення довгострокової переваги для товару, заснована на спільному впливі на споживача товарного знаку, упаковки, рекламних звернень та інших елементів реклами, об'єднаних певною ідеєю й однотипним оформленням, що виділяють товар серед конкурентів і створюють його образ. Брендинг – обґрунтована маркетинговими дослідженнями спільна творча робота зі створення і широкомасштабного впровадження у свідомість споживача персоналізованого бренд-іміджу – образу товару або сімейства товарів, маркованого певним товарним знаком [9].

Завдання брендингу – створити єдиний образ мислення для групи осіб, в якому повинні бути наявні всі необхідні характеристики та властивості, що забезпечують його унікальність і максимальну корисність.

Створення та управління брендом є вагомим кроком у розбудові успішного бізнесу в будь-якій галузі, і, зокрема, в одній із самих перспективних та прибуткових для вітчизняного виробника – олійно-жировій. Підприємства олійно-жирової галузі України можна розділити на три категорії. До першої категорії належать підприємства, що виробляють рослинну олію: олійно-жирові й олійно-екстракційні комбінати. До другої категорії належать дрібні виробники олії в компаніях, для яких виробництво рослинної олії не є основним видом діяльності. Ці переробні підприємства більш залежні від ситуації на внутрішньому ринку, так як на них налагоджено виробництво дрібних партій олії, що використовуються для потреб, в основному, сільського населення. Третю категорію складають виробники олійно-жирової продукції – маргаринові заводи, миловарні комбінати.

Олійно-жирова галузь являє собою якісно однорідну

сукупність господарських одиниць (товаровиробників), які характеризуються єдністю технологічних процесів: переробка олійної сировини (екстракційним або пресовим способом) з метою добування рослинної олії, виробництва маргарину, майонезу, мила та іншої продукції на основі рослинної олії. За видом економічної діяльності олійно-жирова галузь належить до переробної промисловості та входить до складу харчової промисловості.

Олійно-жирова галузь є однією із структуроформуючих галузей харчової промисловості та однією із самих успішних у вітчизняному АПК. Протягом останніх років ця галузь демонструє одні з найвищих темпів виробництва продукції в порівнянні з іншими галузями харчової промисловості.

Так, за даними асоціації «Укроліяпром» – об'єднання підприємств по виробництву і переробці рослинних олій та жирів – потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшилися з 2,5 млн. тонн у 1998 році до 14 млн. тонн у 2013 або в 5,3 рази, а використання потужностей за цей період збільшилось з 30% до 85%. За 15 останніх років збудовано 23 нових заводи і модернізовано майже всі підприємства, створено 10 тис. робочих місць.

Досягнення олійно-жирового комплексу України – це розвинена інфраструктура: елеватори, потужні модернізовані підприємства, логістика, морські порти. Головна перевага – потужний експортний потенціал олії соняшникової та шроту, що дозволяє Україні займати лідируючі позиції на світовому ринку.

Олійно-жирова галузь України експортоорієнтована. В Україні споживається всього 20% виробленої соняшникової олії, 80% – поставляється на експорт. Це є унікальною особливістю українського ринку соняшникової олії. Україна є лідером з експорту соняшникової олії – 3,8 млн. тонн або понад 50% від обсягів світового експорту соняшникової олії. Постійно розширюється географія експорту олії соняшникової українського виробництва. Соняшникова олія експортується в 90 країн світу. На світових ринках основними споживачами її стали країни Азії, Близького Сходу, ЄС, СНД та Африки. В останні роки спостерігається значне зростання експорту соняшникової олії в Китай. Скасування (зниження) імпортних мит Європейським Союзом сприятиме розширенню торговельно-економічних відносин між Україною та європейськими країнами, а

також дозволить змінити структуру експорту продукції олійно-жирового комплексу України та збільшити експорт продукції з високою доданою вартістю, а саме олії рафінованої фасованої, маргаринової продукції та жирів спеціального призначення [10].

Виробництво олій рослинних у 2013 році в порівнянні з 2000 роком збільшилось в майже в 3,9 рази, у т. ч. нерафінованої соняшникової олії – в 3,5 рази з 972,8 тис. т у 2000 році до 3402,8 тис. т у 2013 році, маргаринової продукції – в 1,8 рази (з 160,0 до 282,9 тис. тонн), майонезу – в 4,7 рази (з 30,0 до 139,8 тис. тонн), а виробництво спредів та сумішей жирових зменшується з кожним роком, хоча в 2013 році зафіксовано зменшення виробництва й усіх інших видів продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво олійно-жирової продукції в Україні, тис. т (розроблено автором за даними Держкомстату України)

Найменування продукції	Роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.Виробництво олій рослинних, у т. ч.	973	1436,7	2122,8	2293,7	1965,6	2898,8	3101,1	3268,2	3945,1	3512,1
–олія соняшникова нерафінована та її фракції	972,8	1381,0	2078,3	2225,6	1863,0	2771,8	2990,4	3177,2	3803,6	3402,8
2.Маргарин і жири харчові аналогічні	160,1	302,2	311,1	316,9	315,7	352,8	363,0	359,0	328,1	282,9
3.Майонези та соуси	30,0	164,2	168,3	188,1	181,8	165,9	164,0	163,9	147,2	139,8
4.Спреди та суміші жирові	–	80,3	71,1	83,8	81,8	73,1	65,2	60,7	54,9	53,9

Збільшення обсягів виробництва продукції олійно-жирової галузі, перш за все, пов’язано з підвищеним попитом на рослинну олію як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Найбільшу частку у загальних обсягах виробництва нерафінованої соняшникової олії мають ЗАТ «Запорізький ОЖК» (9,1%), ТОВ «Комбінат Каргілл» (7,4%), ТОВ «Українська Чорноморська індустрія» (6,3%), ПАТ «Пологівський ОЕЗ» (6,2%), ЗАТ з іноземними інвестиціями «Дніпропетровський ОЕЗ» та ПАТ

«Кіровоградолія» (по 6,1%).

Певна кількість підприємств олійно-жирової галузі входить до складу великих компаній – «Кернел» (ТМ «Щедрий Дар», «Чумак золота», «Чумак домашня», «Стожар», «Любонька»), «Каргілл» (експорт), «Миронівський хлібопродукт», «Агрокосм» (ТМ «Щедро»), ЗАТ Євротек (ТМ Славія), «Бунге» (ЗАТ з ІІ «Дніпропетровський ОЕЗ»), (ТМ «Олейна», «Розумниця»), «ВіОйл» (ПАТ «Чернівецький ОЖК», ПАТ «Вінницький ОЖК») (експорт).

Безперечним лідером серед компаній-виробників нерафінованої соняшникової олії в Україні є група компаній «Кернел». До її складу входять сім підприємств, а саме: ТОВ «Приколотнянський ОЕЗ», ПрАТ «Вовчанський ОЕЗ», ПрАТ «Полтавський ОЕЗ – Кернел Груп», ПАТ «Кіровоградолія», ТОВ «Екотранс», ТОВ «Бандурський ОЕЗ» та ТОВ «Українська Чорноморська індустрія». В цілому частка групи майже чверть (23%) загального обсягу виробництва нерафінованої соняшникової олії в Україні.

Лідерами з виробництва рафінованої олії в Україні є компанії «Бунге Україна» та «Кернел», які разом виробили майже половину (44%) усього обсягу.

Найбільшими виробниками маргаринової продукції є ТОВ «Агрокосм», до складу якого входять ЗАТ «Запорізький ОЖК», ПАТ «Харківський ЖК», ПАТ «Львівський ЖК» та ВГ «Креатив» і АТ «Київський маргариновий завод» ТМ Олком. Загальне виробництво цих компаній склало приблизно 74% загального виробництва.

В рейтингу найбільших виробників майонезної продукції в країні позиції лідера займають підприємства АТ «Волинь-Холдинг», ПАТ «Львівський ЖК», ЗАТ «Славолія» та ЗАТ «Чумак», які разом виробили майже 53% загального обсягу.

Основна частина виробленої в Україні рослинної олії припадає на соняшникову. Саме збільшення виробництва соняшникової олії на внутрішньому ринку сприяє збільшенню конкуренції між основними компаніями-виробниками. Надлишок вироблених обсягів, компанії реалізують завдяки розширенню географії зовнішніх ринків збуту, забезпечуючи тим самим Україні статус надійного партнера з постачання соняшникової олії на світовий ринок.

Проте становлення національних брендів розпочалось зі зміни у звичках споживання. Піонером використання цього підходу в

Україні став бренд «Олейна», який, по суті, створив сегменті бутильованої рафінованої соняшникової олії. Тоді переважна більшість споживачів надавала перевагу базарній олії. Творці ж «Олейни» донесли до них ідею: цей бренд позбавлений суттєвих вад базарної олії («не горить, не піниться, не пригоряє»; «смак страв, а не олії»). Саме таким чином їхній бренд зайняв лідируючі позиції на ринку соняшникової олії [11].

За даними агентства MPP Consulting, до рейтингу національних брендів України з кожним роком потрапляє все більше брендів олійно-жирової галузі, а саме у рейтингу 2012 року «UkrBrand 2012 – ТОП 100 українських брендів» були присутні 3 бренди – «Чумак» (14 місце зі 118 млн. дол. США), «Олейна» (18 місце з 91 млн. дол. США) та «Щедро» (56 місце з 23,5 млн. дол. США), у рейтингу 2013 року «UkrBrand 2013 – ТОП 100 українських брендів» їх стало уже 4– ті ж «Чумак» (14 місце зі 134 млн. дол. США), «Олейна» (15 місце зі 119 млн. дол. США), «Щедро» (49 місце з 24,1 млн. дол. США) та увійшов новий бренд «Щедрий Дар» (99 місце з 9,6 млн. дол. США), а от у рейтингу 2014 року «UkrBrand 2014 – ТОП 100 українських брендів» кількість брендів цієї галузі зросла до рекордних шести, а саме – «Чумак» (12 місце зі 167 млн. дол. США), «Олейна» (16 місце зі 131 млн. дол. США), «Щедро» (55 місце з 22,6 млн. дол. США), «Олком» (69 місце із 14,8 млн. дол. США), «Щедрий Дар» (83 місце з 10,9 млн. дол. США) та «Королівський смак» (97 місце з 9,1 млн. дол. США) [12].

Таким чином, у галузі виробництва соняшникової олії, Україна домоглася високих результатів. Завдяки введенню експортного мита в країні відновилося виробництво якісної продукції, яка змогла зацікавити імпортерів. Це зумовило лідируючі позиції вітчизняних виробників, як експортерів, на світовому ринку соняшникової олії. Донедавна іноземні, а зараз і вітчизняні інвестори вкладають кошти в будівництво нових заводів, розширення та модернізацію існуючих, що позитивно впливає на розвиток галузі. Вітчизняні компанії можуть ще більше покращити позиції на світовому ринку соняшникової олії за рахунок збільшення урожайності культур, впровадження нових технологій переробки насіння та енергозберігаючих технологій [13].

Сьогодні Україна займає лідируючі позиції у світі з виробництва соняшнику і беззаперечно лідирує в експорті

соняшникової олії. Оскільки виробництво в Україні олії соняшникової є експортоорієнтованим видом діяльності, то це обумовлює високу залежність від зовнішніх факторів, зокрема світової кон'юнктури, цін, високої конкуренції з боку світових виробників та експортерів аналогічної продукції. Тому підтримувати високий рівень виробництва на настільки конкурентному ринку стає все складніше. Внаслідок мінливості кон'юнктури світового ринку соняшникової олії, зростання витрат на вирощування соняшнику, компаніям досить складно зберігати прибутковість.

Висока питома вага матеріальних витрат у собівартості олійно-жирової продукції робить цей показник вирішальним фактором зниження собівартості продукції. Основні напрямки удосконалення використання матеріальних ресурсів – збільшення виходу кінцевої продукції й повне використання вторинних ресурсів. Збільшенню виходу кінцевої продукції сприяють повне й комплексне використання матеріальних ресурсів; кращі сорти сировини, застосування прогресивних форм матеріально-технічного забезпечення підприємства; впровадження науково обґрунтованих норм витрат сировини, матеріалів, палива й енергії; поліпшення якості продукції. Повне використання вторинних ресурсів і відходів означає передусім утилізацію й використання всіх відходів сировини й матеріалів, вторинних теплових ресурсів тощо.

Для цього передусім необхідно забезпечити стійку матеріально-технічну базу виробництва та запровадити інноваційні розробки щодо удосконалення технологічної лінії екстракції олії та утилізації (грануляції) побічної продукції – лузги, тобто впровадити технологію переробки лузги насіння соняшнику для отримання екологічно-чистого біопалива, а можливо й запровадити технологію стовідсоткового спалювання лузги, що дало б змогу перейти на режим повного самозабезпечення електроенергією [14].

Доцільно використовувати сорти соняшнику прогресивної селекції з високим виходом олії при екстракції або замість традиційних гібридів насіння соняшнику – високоолеїнових гібридів. Основна їх відмінність від звичайних – високий вміст в олії олеїнової кислоти (до 90%). Така олія більш стійка до окислення, що продовжує термін її зберігання в 5 разів. Вона більш економічно вигідна при виготовленні майонезу, маргаринів, оскільки дозволяє скоротити

витрати енергії при її переробці на 10-15%. Завдяки цим та іншим властивостям високоолеїнові гібриди цінується вище, ніж звичайне насіння [15].

Роль брендингу і його вагоме значення для підприємств олійно-жирової галузі пояснюється високою конкуренцією у цій галузі, експортною орієнтацією підприємств та особливостями продукції, яка повинна задовольнити передусім фізіологічні потреби людини.

Висока конкуренція підсилюється залежністю від торговельних підприємств (ступеня розвитку мережі, доступу до них) та сільського господарства (розміру посівних площ, урожайності культур, ресурсомісткості, природно-географічних чинників (клімату, сезонності)).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, бренд – це асоціації споживачів товарів про високу якість, престиж та ін., з одного боку, і комерційні вигоди виробників даного бренду – з іншого, а брендинг – це процес створення відмінностей товару, які здатні спонукати цільову аудиторію обирати саме цей товар, незважаючи на жорстку конкуренцію і велику кількість альтернатив і замінників.

Експортна орієнтованість підприємств олійно-жирової галузі України вказує передусім на те, що їх подальший успішний розвиток багато у чому залежатиме від можливостей технічного переозброєння і застосування передових технологій переробки олійних культур для підтримування на високому рівні якості продукції, яку вони виробляють, а також від використання сучасних ринкових інструментів (брендингу, маркетингових досліджень) та реалізації стратегій інтегрованого зростання, орієнтованих на партнерство з виробниками сировини.

Брендинг сприяє формуванню іншого стилю роботи, нової культури у веденні конкурентної боротьби. Необхідним є подальше вивчення брендингу, способів його ефективного впровадження за умов мінімізації витрат. Разом з тим, невирішеним залишається питання гнучкого використання зарубіжного досвіду для підприємств олійно-жирової галузі України.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

2. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики: Підручник / З. М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с.

3. Криворотов В. В. Конкурентоспособность предприятия: источники формирования и оценка / В. В. Криворотов. – Екатеринбург : Редакционно-издательский отдел УГТУ-УПИ, 2004. – 201 с.

4. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навч. посіб./С.М. Клименко, Т.В. Омельяненко, Д.О. Барабась, О.С. Дуброва, А. В. Вакуленко. – К. : КНЕУ, 2008. – 520 с.

5. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури: Пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 704 с.

6. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» : прийнятий 15.12.1993 року №3689-XII / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3689-12

7. Цивільний кодекс України : прийнятий 16.01.2003 року №435-IV / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

8. Український юридичний портал «Радник» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga4/138-kn4-glava44/2206--492--.html

9. Marketing-helping.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://marketing-helping.com/konspekti-lekcz/21-konspekt-lekczj-qosnovi-marketinguq/417-nos-frmovogo-stilyu.html

10. Сайт асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/24

11. Забарна Е. М. Проблеми позиціонування бренду як чинника інноватівності торгівельної марки [Електронний ресурс] / Е.М. Забарна, М.О. Танасенко. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2007nov/zabarna.php.

12. Top national brands [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : http://www.ukrbrand.com.ua/

13. Левківський О. М. Аналіз виробництва соняшникової олії в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Левківський. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009ip/levkivs.php.

14. Дахновська О.В. «Шляхи використання соняшникового лушпиння» [Електронний ресурс] / О. В. Дахновська. – Режим доступу : http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/6506.pdf

15. Татаренко Г. М. Давление в отсеках [Електронний ресурс] / Г. М. Татаренко, В. М. Денисенков. – Режим доступу : http://www.business.ua/articles/companies/Davlenie__v_otsekah-85255/

1. Busel, V. T. (2003). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv : Irpin : VTF «Perun». [in Ukrainian]

2. Borysenko, Z. M. Osnovy konkurentnoi polityky. [Bases of competition policy]. Kyiv : Izdatelstvo «Piter». [in Ukrainian]

3. Krivorotov, V. V. (2004). Konkurentosposobnost predpriiatiia: istochniki formirovaniia i otsenka. [Competitiveness of enterprises: sources of formation and evaluation]. Yekatierinburg : UHTU-UPI. [in Russian]

4. Klymenko, S. V., Omelianenko, T. V., Barabas D. O., Dubrova, O. S. & Vakulenko, A. V. (2008). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva. [Management of competitiveness of the enterprise]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]

5. Meskon, M. Kh., Albert, M. & Khedouri, F. (1998). Osnovy menedzhmenta. [Bases of management]. Moscow : Delo. [in Russian]

6. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh» : pryiniatyi 15.12.1993 roku №3689-XII / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3689-12 (access date May 5, 2015). [in Ukrainian]

7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : pryiniatyi 16.01.2003 roku №435-IV / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (access date May 5, 2015). [in Ukrainian]

8. Ukrainskyy yurydychnyi portal «Radnuk». Retrieved from http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga4/138-kn4-glava44/2206--492--.html. (access date May 5, 2015). [in Ukrainian]

9. Marketing-helping.com. Retrieved from http://marketing-

helping.com/konspekti-lekcz/21-konspekt-lekczj-qosnovi-marketinguq/417-nos-frmovogo-stilyu.html (access date May 10, 2015). [in Ukrainian]

10. Sait asotsiatsii «Ukroliiaprom». Retrieved from http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga4/138-kn4-glava44/2206--492--.html. (access date May 5, 2015). [in Ukrainian]

11. Zabarna, E. M. & Tanasenko M. O. (2007), «Problems of brand positioning as a factor of innovativeness trade mark». Retrieved from http://www.confcontact.com/2007nov/zabarna.php (access date May 10, 2015). [in Ukrainian]

12. Top national brands. Retrieved from http://www.ukrbrand.com.ua/ (access date May 5, 2015). [in English]

13. Levkivskyi, O. M. (2009). «Analysis of the production of sunflower oil in Ukraine». Retrieved from http://www.confcontact.com/2009ip/levkivs.php (access date May 10, 2015). [in Ukrainian]

14. Dakhnovska, O. M. (2012). «Ways to use sunflower husks». Retrieved from http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/6506.pdf. (access date January 26, 2015). [in Ukrainian]

15. Tatarenko, H. M. & Denisenkov, V. M. (2015), «The pressure in the compartments». Retrieved from http://www.business.ua/articles/companies/Davlenie__v_otsekah-85255/ (access date January 26, 2015). [in Russian]

Рецензент: *Ковальчук С.В. д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу та товарознавства Хмельницького національного університету*
18.05.2015

УДК 339.138:338.48 (045)

Онищук Наталя

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ СПІВПРАЦІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто систему маркетингу співпраці (СМС) як ідеологічне, методологічне та технологічне підґрунтя існування

туристичних центрів (ТЦ), обґрунтовано, що за умови наукового формування вона має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між туристичними операторами (ТО) та туристичними агентами (ТА), а й між усіма підприємствами, організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого туристичного продукту (ТПР). У цій системі ТЦ розглянуто як джерело майбутнього зростання за рахунок створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ТПР; як межі і ресурсно-інфраструктурна основа для формування СМС; як платформа для посилення конкурентних позицій на ринку ТПР; як система, що забезпечує обраний вектор диференціації асортименту ТПР, а отже і позицію самого ТП, що їх пропонує.

Ключові слова: система маркетингу співпраці, елементи системи, етапи підготовки, алгоритми впровадження, очікувані результати

Онищук Наталья Викторовна

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ МАРКЕТИНГА СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Рассмотрена система маркетинга сотрудничества (СМС) как идеологическое, методологическое и технологическое обоснование существования туристических центров (ТЦ), обосновано, что при научном формировании она должна обеспечить взаимовыгодное сотрудничество не только между туристическими операторами (ТО) и туристическими агентами (ТА), но и между всеми предприятиями, организациями и физическими лицами, которые заинтересованы в разработке и продвижении конкурентоспособного местного туристического продукта (ТПР). В этой системе ТЦ рассмотрены как источник будущего роста за счет создания благоприятных условий для развития внутреннего ТПР; как пределы и ресурсно-инфраструктурная основа для формирования СМС; как платформа для усиления конкурентных позиций на рынке ТПР; как система, что обеспечивает выбранный вектор дифференциации ассортимента ТПР, а следовательно и позицию самого ТП, что их предлагает.

Ключевые слова: система маркетинга сотрудничества, элементы системы, этапы подготовки, алгоритмы внедрения,

ожидаемые результаты

Onyshchuk Natalia

FORMATION OF SYSTEM OF MARKETING OF COOPERATION BETWEEN TOURISM ENTERPRISES

We consider a system of marketing cooperation (SMS) as an ideological, methodological and technological justification for the existence of the tourist centers (TC), it is proved that for the conditions of the scientific formation it should ensure mutually beneficial cooperation not only between the tourist operators and tourist agents (And), but between all the businesses, organizations and individuals who are interested in developing and promoting a competitive local tourism product (TPD). In this system, TC is considered as a source of future growth by creating a favourable environment for the development of inland TWP; as the limits and resource and infrastructure base for the formation of SMS; as a platform to strengthen the competitive position in the market TWP; as a system that provides the selected vector differentiation TWP range, and hence the position of the TP that they offer.

Keywords: marketing system of cooperation, elements of the system, the stages of preparation, algorithms implementation, expected results

Постановка проблеми. Досягнення головної цілі мікромаркетингу в туризмі – забезпечення високих темпів розвитку ТП у стратегічній перспективі та зростання його конкурентних позицій на туристичному ринку – перебуває у тісному взаємозв’язку з станом реалізації головних цілей макро- та мезомаркетингу туризму, якими є розроблення конкурентоспроможного національного та регіонального туристичного продукту конкретного регіону на базі збалансованого та інтенсивного розвитку туризму у ньому, а також його популяризація серед внутрішніх і зовнішніх споживачів.

Звідси випливає, що розроблення системи маркетингу співпраці туристичних підприємств будь-якого туристичного регіону чи центру повинно відповідати наступній цілі - співпраця усіх суб’єктів ТЦ (туристичних підприємств з іншими суб’єктами підприємництва, а також некомерційними організаціями та установами) має бути взаємною і вести

до покращення результативності їх діяльності за рахунок зростання привабливості, унікальності, естетичних характеристик комплексного ТПР у межах ТЦ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітленню проблеми побудови системи маркетингу партнерських відносин між підприємствами значну увагу приділено в дослідженнях та публікаціях Антонюк Л.Л. [1, 210], Ареф'євої О.В [2, 70], Бая С.І.[3, 150], Безверхнюка Т.М. [4], Шульгіної Л.М. [7, 170], тощо. Обґрунтовуючи вибір системи партнерських відносин вчені виходили з того, що вона (система) повинна враховувати комплексність продукту та розглядати його з позицій усіх учасників. Інакше кажучи, усі учасники системи мають певний вплив на цінність продукту і несуть колективну відповідальність за його якість.

Невирішеною частиною поставленої проблеми залишається розгляд системи маркетингу співпраці як ідеологічного, методологічного та технологічного підґрунтя існування туристичних центрів.

Метою статті є формування системи маркетингу співпраці туристичних підприємств на регіональному рівні. Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). По-перше, розширити типовий перелік аспектів системного підходу , з огляду на зростання ролі його нових аспектів у сучасних умовах. По-друге, усі аспекти СП розглядати саме у контексті системи маркетингу співпраці суб'єктів підприємництва у туризмі. По-третє, зміст методики впровадження СМС узгодити із стратегічною метою її формування, досягнення якої забезпечить підвищення цінності ТПР для усіх учасників його виробництва / споживання. По-четверте, детально (відповідно до мети дослідження) розробити елементи СМС і алгоритм її упровадження на рівні співпраці між ТП та іншими учасниками ТЦ у межах регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Таким чином, ми розглядаємо СМС як ідеологічне, методологічне та технологічне підґрунтя самого існування ТЦ, яке (за умови наукового – або відповідального – формування) має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між ТО (туристичними операторами) та ТА (туристичними агентами), а й між усіма підприємствами,

організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого ТПР.

Повний перелік представлених на (рис.1) системо утворюючих властивостей має характеризувати СМС вже на початку 5-го етапу, однак, для досягнення такої мультиатрибутивності, ініціаторам необхідно забезпечити послідовне набуття системою комплексу важливих характеристик на кожному етапі її творення.

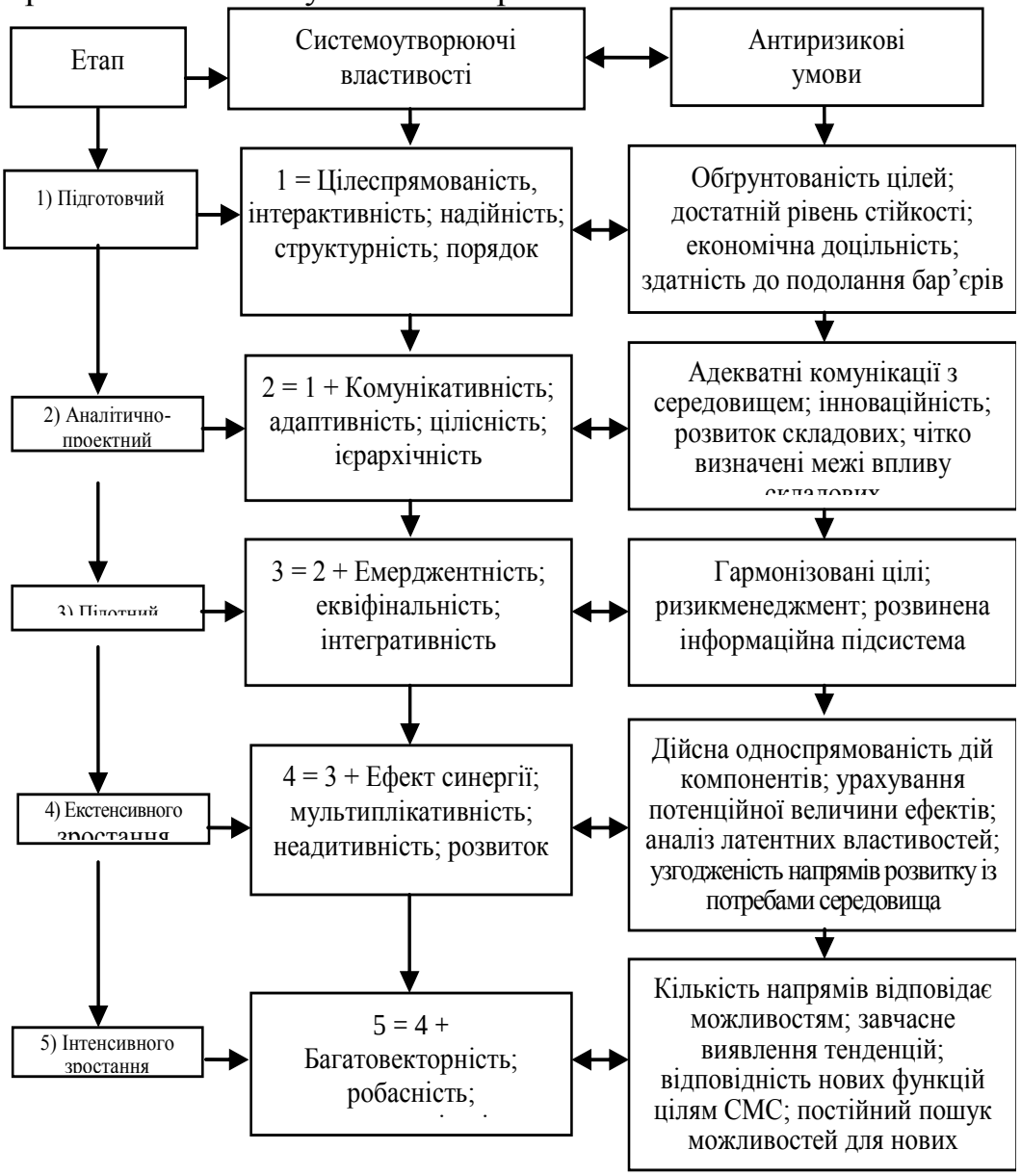

Рис. 1. Порядок формування властивостей СМС туристичних підприємств у межах проектованого ТЦ (розроблено автором на основі [5,6])

Водночас слід мати на увазі, що сформованою СМС можна

вважати лише з 4-го етапу, оскільки на перших трьох система ще не буде цілісною, а зазначені характеристики у цей період будуть притаманні її окремим системоутворюючим елементам. До таких ми відносимо передусім ТО та ТА Вінниччини, які можуть виступити у ролі ініціаторів розроблення нових ТПР у межах місцевих ТЦ.

Враховуючи біполярну сутність властивостей СМС, на кожному етапі її формування якірні ТП (від моменту виникнення ідеї), а також усі учасники майбутнього ТЦ (починаючи з другого етапу) мають забезпечити комплекс умов, що зменшуватимуть імовірність виникнення відповідних ризиків або навіть перешкоджатимуть їх настанню. З метою досягнення зазначеного ефекту, розробили алгоритм формування СМС ТП Вінниччини. З огляду на значну кількість і багатоплановість кроків, загальний алгоритм розділили на дві фази: «Виведення на ринок» і «Зростання».

Перша фаза – «Виведення на ринок» – включає початкові три етапи (див. рис.1), мета яких – виконання усіх підготовчих робіт для забезпечення успішного функціонування майбутнього ТЦ, включаючи аналіз і проектування, а також пілотне апробування усього комплексу розробок (а саме: ТЦ, СМС і ТПР) в умовах ринку.

Перший етап запропонованого алгоритму – «Підготовка до формування СМС» – має розпочатися з ініціювання так званим «якірним» підприємством (на нашу думку, це має бути саме ТП Вінниччини) прийняття рішення щодо необхідності розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Відправною точкою реалізації прийнятого рішення стане складання переліку можливих партнерів.

Згаданий перелік буде мати кілька розділів, складених згідно зі спеціалізацією претендентів, серед яких можуть бути зокрема такі: суб'єкти підприємництва туристичної галузі (ТП, готелі, ресторани, санаторії, та ін.); підприємства інших галузей економіки [торговельні (фірмові вузько-спеціалізовані магазини або, виробничі (з такими ключовими характеристиками: місцеве, специфічне, сувенірне, унікальне, широко відоме та ін. виробництво); рекламні агенції; виставкові центри; транспортні організації тощо]; фахівці бізнес-напрямів; заклади культури і дозвілля; культові заклади; діячі культури; державні органи; заклади освіти / науки (школи, коледжі, університети, науково-дослідні інститути / відділи та ін.); діячі освіти / науки (історики, краєзнавці, етнографи, екскурсоводи та

ін.);фахівці лікувально-реабілітаційних напрямів (інструктори, тренери, лікарі-спеціалісти, лікарі-реабілітологи та ін.); ЗМІ (журнали, газети, інтернет-видання); інші спеціалісти (інженерно-технічні, системні адміністратори та ін.).

Про завершення першого етапу алгоритму та готовність до здійснення наступних кроків будуть свідчити такі очікувані результати його втілення: визначений перший склад учасників ТЦ, укладені договори про співпрацю, сформовані робочі групи для виконання завдань програми співпраці.

Другий етап «Аналіз інформації та проектування СМС» розпочнеться зі збору інформації, необхідної для генерування ідей за визначеними напрямами. При цьому будуть застосовані найпопулярніші методи,серед яких: фокус-група, Дельфі, мозковий штурм і ін. Кожна робоча група повинна сформувати банк даних, що дозволять їй проаналізувати отримані ідеї. Зокрема, для аналізу ідей щодо варіантів ТПР необхідні такі дані: 1) для характеристики ТПР (складність розроблення; стан готовності ресурсів, інфраструктури, інформаційного супроводу тощо); 2) для характеристики цільових сегментів, зацікавлених у наявності ТПР (обсяг цих сегментів, їх доступність, потужність, перспективи розвитку, сучасний та перспективний рівень попиту на ТПР і ін.); 3) для обґрунтування варіантів ціни на ТПР та очікуваної рентабельності від його продажу (кон'юнктура ринку, собівартість ТПР, витрати на маркетинговий супровід тощо); 4) для визначення наявності необхідних фахівців (характеристики персоналу ТП і ін.).

Позитивне рішення щодо характеристик протестованих і проранжованих ідей є переходом до розроблення уточненої та деталізованої програми, яка буде складатися з чотирьох розділів: 1) розроблення ТПР; 2) розвиток ТЦ; 3) спеціалізація ТП; 4) формування СМС. Усі розділи програми мають бути конкретизовані за послідовністю кроків, змістом і терміном їх реалізації, за необхідними умовами виконання, за відповідальними фахівцями (чи ініціативними робочими групами) та за мірою їх відповідальності.

Важливе значення у тестуванні має незалежна оцінка експертів галузі, для систематизації вражень яких доцільно запропонувати їм анкету, у якій виділити блоки запитань: щодо характеристик ТПР; щодо характеристик ТП; щодо характеристик СМС.

Після збору оцінок учасників рекламного (інформаційного) туру за щойно вказаними групами критеріїв відбувається їх систематизація, опрацювання, розгляд та аналіз можливих пропозицій щодо доопрацювання за кожним напрямом. До зазначених процесів також варто залучити незалежних експертів, а підсумкову зустріч організувати у формі круглого столу, форуму тощо. Після урахування критичних зауважень приймають рішення щодо готовності ТПР до виведення на ринок.

Отже, про завершення та успішну реалізацію третього етапу (тобто практичної перевірки розроблених проектів у реальних умовах) будуть свідчити такі результати: удосконалено характеристики ТПР з урахуванням вимог експертів, а потім і споживачів; уточнено зміст Програми розвитку ТЦ і СМС, а також напрями та темпи зміни спеціалізації ТП. Інакше кажучи, згідно з концепцією трьох рівнів продукту – комплексний ТПР перейшов від стадій «Ідея продукту» та «Продукт за задумом» до стадії «Продукт у реальному виконанні». Водночас згідно з іншою концепцією – життєвого циклу продукту – настав етап «Виведення на ринок», тривалість і динаміка якого (як і всього ЖЦП) значною мірою залежить від якості комунікаційної підтримки.

З огляду на сказане, від початку четвертого етапу «Екстенсивне зростання СМС ТП» необхідно зосередитися на реалізації трьох паралельних взаємоузгоджених процесів: 1) створенні ТІЦ; 2) реалізації комплексної просвітницької програми та 3) популяризації і продажу внутрішнього та в'їзного ТПР. Про отримання бажаних результатів буде свідчити досягнення проектних значень за показниками: обсяги реалізації внутрішнього та в'їзного ТПР, збільшення названих туристичних потоків, зростання рівня лояльності споживачів до місцевих ТПР, зміна співвідношення між виїзним туризмом та в'їзним і внутрішнім на користь двох останніх. Водночас про те, що усі розділи Програми виконуються і кожен напрям проекту (функціонування ТІЦ, якість ТПР і СМС, розвиток ТП і ТЦ) є успішним буде свідчити покращення статистичних показників розвитку Вінниччини.

У підсумку, результати реалізації четвертого етапу мають бути такими: диференційовано ТПР у межах сформованого ТЦ; необхідну диференціацію ТПР забезпечило зростання кількості елементів ТЦ;

ТЦ набув передбачених Програмою контурів; визначено спеціалізацію ТП; скориговано зміст Програми у частині подальшого розвитку ТЦ і СМС, а також перспективної спеціалізації ТП; створено умови для інтенсивного розвитку ТЦ, а отже і зростання внутрішнього та в'їзного ТПР.

На п'ятому етапі система перейде до фази інтенсивного зростання, викликаного ускладненням взаємозв'язків між елементами і системою, а також елементів між собою.

Модифікована спеціалізація ТП стане приводом до підвищення рівня лояльності споживачів до ТПР, а отже і зростання цінності ТПР для усіх учасників, підвищення рівня знання про ТЦ на туристичному ринку. Все це – необхідні умови для очікуваного рівня рентабельності ТП, яка дозволить спрямовувати кошти для подальшого удосконалення іміджу. Останній однак буде потребувати все ширшого розгортання просвітницької програми та участі у її реалізації засобів масової інформації, освітніх закладів, бізнесових структур, державних установ і громадських рухів.

Таким чином, процеси п'ятого етапу (який, до речі, не має завершення у запропонованому алгоритмі) забезпечать СМС формування необхідного комплексу властивостей, оскільки до набутих на попередніх чотирьох етапах додадуться такі: багатовекторність; робасність; самоорганізація.

Висновки. На основі розгляду СМС як ідеологічного, методологічного та технологічного підґрунтя існування ТЦ, обґрунтовано, що за умови наукового формування вона має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між ТО та ТА, а й між усіма підприємствами, організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого ТПР. У цій системі ТЦ розглянуто як джерело майбутнього зростання за рахунок створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ТПР; як межі і ресурсно-інфраструктурна основа для формування СМС; як платформа для посилення конкурентних позицій на ринку ТПР; як система, що забезпечує обраний вектор диференціації асортименту ТПР, а отже і позицію самого ТП, що їх пропонує.

Перспективи подальших досліджень. Розроблені алгоритми представляють структурно-логічну послідовність формування СМС

туристичних підприємств у межах кожного ТЦ Вінниччини. Однак, досягнення очікуваних результатів потребуватиме застосування туристичними підприємствами та усіма учасниками СМС відповідного методичного інструментарію, який планується розробити.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація:монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

2. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. – К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96с.

3. Бай С.І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: [монографія] / С.І. Бай; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2009. – 280с.

4. Безверхнюк Т.М. Еволюція основних ідей та напрями розвитку ресурсного підходу в теорії регіонального управління / Т.М. Безверхнюк // Держава та регіони. – Запоріжжя – № 3. – 2010. – С. 119-127.

5. Бистров А. Г. Особливості та зміст організаційно-управлінських інновацій [Електронний ресурс] / А. Г. Бистров // Управління проектами та розвиток виробництва . - 2011. - № 2. - С. 53-57.]).

6. Момчева А. М. Управлінські інновації: сутність, види, особливості впровадження / А. М. Момчева // Вісник Дніпропетровського університету, Серія "Економіка". – 2013. – № 7/4. – С. 98–105.

7. Шульгіна Л.М., Ткешелашвілі М.Л. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія / Л.М. Шульгіна, М.Л. Ткешелашвілі; Нац. техн. ун-т України «КПІ», Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Європейський ун-т. – Київ-Тернопіль: Астон, 2011. – 296 с.

1. Antonyuk L.L. Innovatsiyi: teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiya:monohrafiya / L.L. Antonyuk, A.M. Poruchnyk, V.S.

Savchuk. – K.: KNEU, 2003. – 394 s.

2. Aref''yeva O.V. Biznes-protsesy pidpryyemstv sfery posluh: faktory, formuvannya, konkurentnospromozhnist': [monohrafiya] / O.V. Aref''yeva, T.V. Luts'ka; Yevropeys'kyy un-t. – K.: Vyd. Yevropeys'koho un-tu, 2009. – 96s.

3. Bay S.I. Rozvytok orhanizatsiyi: polityka, potentsial, efektyvnist': [monohrafiya] / S.I. Bay; Kyyivs'kyy natsional'nyy torhovel'no-ekonomichnyy un-t. – K., Kyyiv. nats. torh.-ek. un-t, 2009. – 280s.

4. Bezverkhnyuk T.M. Evolyutsiya osnovnykh idey ta napryamy rozvytku resursnoho pidkhodu v teoriyi rehional'noho upravlinnya / T.M. Bezverkhnyuk // Derzhava ta rehiony. – Zaporizhzhya – # 3. – 2010. – S. 119-127.

5. Bystrov A. H. Osoblyvosti ta zmist orhanizatsiyno-upravlins'kykh innovatsiy [Elektronnyy resurs] / A. H. Bystrov // Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva . - 2011. - # 2. - S. 53-57.]).

6. Momcheva A. M. Upravlins'ki innovatsiyi: sutnist', vydy, osoblyvosti vprovadzhennya / A. M. Momcheva // Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu, Seriya "Ekonomika". – 2013. – # 7/4. – S. 98–105.

7. Shul'hina L.M., Tkeshelashvili M.L. Marketynhove upravlinnya turystychnymy pidpryyemstvamy: monohrafiya / L.M. Shul'hina, M.L. Tkeshelashvili; Nats. tekhn. un-t Ukrayiny «KPI», Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Yevropeys'kyy un-t. – Kyyiv-Ternopil': Aston, 2011. – 296 s.h

Рецензент: *Левицька І.В.д.е.н.,професор, зав. кафедри туризму та ГРС Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету*

18.05.2015

УДК 658.5:338.45

Пархоменко Наталья

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ»

Возможность определения будущего состояния предприятия, простота прогнозирования его развития, позволяют формировать стратегию и своевременно принимать управленческие решения.

Обостряет данную проблему ситуация неопределенности и кризисного состояния украинской экономики. В статье фокусируется внимание на важности предвидения экономического развития предприятия. Обоснована необходимость уточнения сущности понятия «экономический механизм» на основе синтеза подходов к определению понятия «механизм». Проведен контент-анализ и представлена сравнительная характеристика понятий «механизм» и «экономический механизм». Основываясь на ключевых определениях понятия «экономический механизм», сформулировано определение «экономического механизма развития предприятия». В статье предлагаются подходы к формированию механизма развития предприятия. Рассмотрены вопросы диагностики изменения состояния предприятия. Для диагностики состояния предприятия предложено использование причинно-следственных цепочек развития социально-экономических процессов. Результатом исследования выступает обоснование целесообразности использования динамического подхода к определению множества траекторий развития предприятия.

***Ключевые слова*:** механизм, экономический механизм, состояние предприятия, развитие предприятия.

Пархоменко Наталія

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА»

Можливість визначення майбутнього стану підприємства, простота прогнозування його розвитку, дозволяють формувати стратегію і своєчасно приймати управлінські рішення. Загострює дану проблему ситуація невизначеності і кризового стану української економіки. У статті фокусується увага на важливості передбачення

економічного розвитку підприємства. Обґрунтовано необхідність уточнення сутності поняття «економічний механізм» на основі синтезу підходів до визначення поняття «механізм». Проведено контент-аналіз і представлено порівняльну характеристику понять «механізм» і «економічний механізм». Ґрунтуючись на ключових визначеннях поняття «економічний механізм», сформульовано визначення «економічного механізму розвитку підприємства». У статті пропонуються підходи до формування механізму розвитку підприємства. Розглянуто питання діагностики зміни стану підприємства. Для діагностики стану підприємства запропоновано використання причинно-наслідкових ланцюжків розвитку соціально-економічних процесів. Результатом дослідження виступає обґрунтування доцільності використання динамічного підходу до визначення безлічі траєкторій розвитку підприємства.

***Ключові слова*:** механізм, економічний механізм, стан підприємства, розвиток підприємства.

Parkhomenko Nataliia

RESEARCH OF APPROACHES TO THE DEFINITION OF 'ECONOMIC MECHANISM OF DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'

The opportunity to determine the future state of the enterprise, simplicity of forecasting of its development allows to form a strategy and to make management decisions timely. The problem exacerbates the situation of uncertainty and crisis state of the Ukrainian economy. The article focuses on the importance of forecasting of the development enterprise. The content analysis and the comparative characteristic concepts of «mechanism» and «economic mechanism» were provided. The definition of «economic mechanism of development of the enterprise» was formulated, based on the key definitions of the concept of «economic mechanism». The questions of diagnostics status change enterprise were explored. For diagnostics of state of the enterprise was proposed to use causal chains of socio-economic processes. The result of research supports the substantiation of the use of a dynamic approach to the definition of the set of trajectories of the enterprise.

***Keywords*:** mechanism, the economic mechanism, the state enterprises, the development of the enterprise.

Постановка проблемы. Использование понятия «механизм» обусловлено необходимостью описания социально-производственных процессов в их взаимодействии. Составляющими механизма, как правило, выступают инструменты — ресурсы, которые поддерживают экономический процесс.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению эффективности экономического механизма посвящены труды ряда зарубежных и отечественных экономистов А. Кульмана, Я. Ферианца, Л.И. Абалкина, Л. Гурвица, А.А. Богданова, Б.А. Райзберга, Л.М. Павловой, А.В. Козаченко, Ю.Г. Лысенко и других. Учеными определена сущность и составляющие экономического механизма. Однако остается спорным понятие «механизма развития предприятия» в контексте изменения состояния предприятия в процессе развития.

Цель статьи. Целью исследования выступает необходимость формирования механизма состояния предприятия с точки зрения динамического подхода.

Изложение основного материала. Современные ученые-экономисты понятие «механизм» применяют довольно широко. Активно исследуются экономический, правовой, хозяйственный, рыночный, финансовый и другие механизмы. Чаще исследователи употребляют такие термины, как «организационно-экономический», «экономико-финансовый», «экономико-правовой», «экономико-организационный», «организационно-хозяйственный механизм», по-разному трактуя их содержание. Экономическая сущность понятия «механизм» раскрывается определением терминов «механизм», «экономический механизм», «механизм управления», «финансовый механизм», «организационный механизм». Сравнительный анализ понятий «механизм» и «экономический механизм» представлен в таблице 1.

Как свидетельствуют результаты сравнения понятий «механизм» и «экономический механизм», находят отражение в определении следующие аспекты: механизм как система, как совокупность, как последовательность, как взаимодействие, как движение.

Таблица 1

Сравнительный анализ понятий «механизм» и «экономический механизм» (составлено автором на основе [1, 3-5, 7-9, 11-13, 15-17, 19-21, 23-31])

Автор	Формулировка понятий «механизм» и «экономический механизм»	Аспекты понятий «механизм» и «экономический механизм», нашли отражение в его определении:				
		Система	совокупность	последовательность	взаимодействие	движение
1	2	3	4	5	6	7
Словарь иностранных слов под ред. Морозова С.М., Шкарапуты Л.М.	Система, определяющая порядок какого-нибудь процесса, деятельности, каких-нибудь явлений [24]	+		+		
Гегель Г.	Множество относительно самостоятельных составных элементов и может рассматриваться как что-то сложное, как агрегат [5, с. 802–804]		+			
Толковый словарь экономиста под ред. Гончарова С.М.	Совокупность процессов, приемов, методов, подходов, осуществление определенных действий для достижения цели [26, с. 185]		+			
Словарь под ред. Ефремовой Т.Ф.	Устройство машины, прибора, аппарата, который приводит ее в действие; совокупность состояний и процессов, из которых состоит любое явление; система, которая определяет порядок любого вида деятельности или процесса [11]	+	+	+		+

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Словарь под ред. Ожегова С.И.	Внутреннее устройство машины, прибора, аппарата, приводящего в действие; система, определяющая порядок любого действия; последовательность состояний, процессов, определяющих любое действие, явление [20]	+		+		
Википедия	Совокупность составляющих (деталей) целого (системы), которые, взаимодействуя, служат для передачи и преобразования движения на каждом этапе и обеспечивают движение системы в определенном направлении [13]	+	+			+
Универсальный энциклопедический словарь	Система звеньев, которая преобразовывает движение одних звеньев в необходимое движение других [27]	+				+
Словарь терминов	Система рычагов и инструментов, то есть взаимосвязанная и взаимообусловленная совокупность конкретных экономических регуляторов [31]	+	+			
Гурвиц Л.	Любое взаимодействие между экономическими субъектами, стратегическая игра. Механизм — это форма игры, описание того, как могут действовать игроки (экономические субъекты) и к чему приведет любой набор действий [25]				+	+

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Богданов А.А.	Внутреннее строение, организация, система, принципиально понятная человеку [30]	+				
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.	Совокупность методов и свойств влияния на экономические процессы, их регулирование [23]		+			
Данилишин Б.М.	Система прямых и косвенных взаимосвязей между экономическими явлениями и процессами, прежде всего их противоположными сторонами, а также подсистемами и элементами экономических систем [8, с. 100]	+			+	
Павлова Л.М.	Совокупность подсистем, обеспечивающих ее функционирование [21, с. 11–12]		+			
Абалкин Л.И.	Сложная структура, которая состоит из формы организации производства; формы хозяйственных связей; структуры, форм и методов планирования и руководства; совокупности экономических рычагов и стимулов влияния на производство и участников хозяйственной деятельности [1]		+			
Ферианц Я.	Теоретическая база, которая определяет свойства, общие для различных явлений, форм, средств или методов, также как и скрытые принципы движения, связи и внутренние зависимости [28]				+	

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Кульман А.	Система взаимосвязей экономических явлений, которые возникают в определенных условиях под воздействием первоначального импульса [17]	+			+	
Грещак М.Г., Гребешкова О.М., Коцюба О.С.	Комплекс экономических способов, методов, рычагов, нормативов, показателей, с помощью которых реализуются объективные экономические законы [7, с. 26]		+			
Козаченко А.В.	Совокупность способов, методов, приемов, показателей, норм и других экономических элементов, благодаря комплексному влиянию которых достигается конечный результат действия механизма [15, с. 39]		+			
Галич О.А.	Система экономических методов и рычагов, обеспечивающих внешние связи предприятия и создающих условия получения дохода, способствующие развитию производственных отношений на предприятии [4, с. 30]	+			+	
Завадский Й.С.	Составной элемент хозяйственного механизма, который включает экономические стимулы [12, с. 81]		+			

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Круш П.В.	Совокупность факторов, определяющих взаимоотношения между предприятием и его структурными подразделениями, создающими условия для проведения внутренней экономической диагностики предприятия и реализации экономических отношений участников производства [16, с. 23]		+			
Циглик И.И.	Совокупность экономических методов и рычагов, которые действуют на всех уровнях управления и дают возможность активно влиять на производственную деятельность коллектива с целью достижения экономических и социальных задач [29, с. 5]		+			
Москаленко В.П.	Целостная система, которая состоит из двух взаимодействующих подсистем — функциональной и обеспечивающей [19, с. 7–9]	+				
Воеводин С.А.	Совокупность элементов: управления, нормирования, учета результатов и затрат, ответственности и поощрения, ресурсного и информационного обеспечения [3, с. 3]		+			

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Лисенко Ю.Г., Егоров П.В.	Система формирования целей и стимулов, которая дает возможность преобразовать в процессе трудовой деятельности движение материальных и духовных потребностей членов общества в движение средств производства и его окончательные результаты, направленные на удовлетворение платежеспособного спроса потребителей [9]	+		+		+
Авторское определение	Цепочка последовательных экономических состояний, процессов, явлений		+	+	+	

По нашему мнению, при изучении механизма развития предприятия под понятием «механизм» следует понимать цепочку последовательных экономических состояний, процессов, явлений. Понятие «экономический механизм» будем употреблять в том случае, когда первоначальное экономическое явление влечет за собой возникновение других явлений. Эти явления возникают одно за другим в определенной последовательности и обусловливают определенные результаты.

Экономический механизм изменения состояния предприятия (развития предприятия) определяется природой исходного явления, результатом серии явлений и конечными последствиями. Составными элементами такого механизма выступают начальное и конечное

явления, а также процессы, которые возникают в интервале между ними.

Процессы экономического развития предприятия подвержены воздействию динамических и статистических законов и закономерностей. Закономерности статики показывают структуру, внутренние и внешние взаимодействия на предприятии в условиях устойчивого стабильного развития. Закономерности динамики наблюдаются во время нарушения стабильности, когда происходит изменение в траектории развития предприятия [14]. Как утверждает А.В. Иванов, статика — это «точечное» состояние пространства и свойственное ему моментное время, динамика — перемещение этого точечного состояния по линии времени, повторение событий, возврат в исходное состояние (для некоторых единичных процессов).

Любое развитие связано как с положительными тенденциями, так и с кризисными явлениями. Механизм распространения кризисных явлений на сегодняшний день исследован недостаточно. Так, например, механизм развития кризиса на уровне предприятия рассмотрен А.П. Градовым и Б.И. Кузиным. Их подход базируется на понимании процесса возникновения кризисного состояния как разновидности экономического механизма. Авторами отмечено, что механизм возникновения кризисного состояния «запускается» сигналами, инициирующими начальные экономические явления. Под влиянием этих явлений возникает эффект «домино, которое падает», в конце которого наступает заключительное явление — кризисное состояние [7, с. 39].

Возникновение и распространение кризисной ситуации на предприятии можно изобразить, используя причинно-следственные цепочки развития социально-экономических процессов. Диагностика предкризисных и других общих состояний (метасостояний [9]) экономических систем является важной и сложной проблемой управления такими системами. Решение этой проблемы связано с анализом ситуации как внутри системы, так и за ее пределами — во внешней среде. Большинство исследователей акцентируют внимание на текущем состоянии системы (в дальнейшем — предприятие), а также на характеристиках, явлениях или процессах внешней среды, которые непосредственно влияют на него. Особое внимание уделяется выявлению первых, обычно слабых сигналов ухудшения ситуации. Но

анализ таких сигналов в большинстве работ не выходит за рамки статики, выявления корреляционных связей между такими сигналами и последующим кризисным состоянием. Такой подход имеет существенный недостаток — игнорирование динамической сущности изучаемого объекта и его внешней среды. Он (упомянутый подход) игнорирует также общепринятый в физико-математических, естественных и технических науках (особенно в теории динамических систем и автоматического управления) подход к определению определенного качественного состояния (устойчивого, например), что объединяет и обобщает определенное множество траекторий в фазовом пространстве динамической системы.

Как правило, под слабыми сигналами в теории экономических систем [2] понимают ранние и неточные признаки наступления важных событий. Существенными здесь являются своевременность определения и сама определенность признаков. И. Ансофф [2] в свое время предложил пять уровней идентификации ситуации. Первый уровень — ощущение угрозы (в большей степени — интуитивное, субъективное), второй — преодоление источника угрозы, третий — количественно-качественная характеристика угрозы (причины, характер, уровень и время действия), четвертый — определение мер противодействия, пятый — определение возможных сценариев развития, позитивных и негативных последствий, их количественная оценка. Существенно, что определение сценариев развития отнесено к последнему этапу, хотя главная задача анализа слабых сигналов как раз и заключается в прогнозе сценариев и требует рассмотрения как состояния предприятия, так и внешней среды в динамике. Дальнейшие исследования [22] мало в чем отходят от схемы И. Ансоффа. Но реальное управление по слабым сигналам начинается тогда, когда найдена принадлежность состояния предприятия к сформированному множеству (семейству) траекторий фазового пространства, которое определяется как внутренними, так и внешними факторами, прогнозируемым характером их воздействия в актуальном промежутке времени. Следовательно, определение характера действия факторов, а затем семейства траекторий является основной задачей диагностики и управления по слабым сигналам. Решение такой задачи возможно при наличии моделей динамики предприятия в форме вероятностных автоматов, как это предложено в [9-10].

Построение таких моделей является, по сути, определением причинно-следственных цепочек при возможном развитии событий. Множество звеньев в формализованном виде можно представить как базу знаний, содержанием которой является множество правил (импликаций) и фактов. Формирование базы знаний управления изменением состояния предприятия составляет одну из главных задач разработки инструментария прогнозирования и управления деятельностью предприятия. Безусловно, такая база является предметно ориентированной, которая наряду с общими закономерностями описывает закономерности функционирования предприятий определенной отрасли, сегмента рынка и т.д.

Следует подчеркнуть, что база знаний — это инструмент диагностики и управления, который является составной частью экспертной системы. Экспертами (и наполнителями базы) могут выступать как профессиональные аналитики, так и менеджеры предприятия. Используя базу и свой опыт, эксперты генерируют и анализируют цепочки причинно-следственных звеньев. Определение звеньев (импликаций) и, главное, разновидностей цепочек — один из важнейших этапов предкризисной диагностики.

Выводы и предложения. Таким образом, определение сущности проблемы диагностики состояния предприятия, формирование механизма его развития является актуальной проблемой управления предприятием в условиях нестабильности и кризиса. Предложенный подход использует видение предприятия как динамической системы и позволит осуществить построение формальных моделей развития в виде вероятностных автоматов. На основе такого подхода осуществляется диагностика текущего состояния предприятия как такого, которое принадлежит определенному семейству траекторий фазового пространства. Такие семейства зависят от развития событий во внешней среде. В свою очередь, развитие предприятия может быть спрогнозировано выявлением и анализом причинно-следственных цепочек различных событий, явлений и процессов. Инструментом формирования такого механизма могут быть причинно-следственные цепочки.

Литература

1. Абалкин Л.И. Избранные труды. На пути к реформе.

Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Новый тип экономического мышления. Перестройка: пути и проблемы. / Л.И. Абалкин. — М.: Экономика, 2000.

2. Ансофф И. Стратегическое управление. /И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://polbu.ru/ansoff_smanagement/ch20_all.html. — Дата доступа: 15.01.2014.

3. Воеводин С.А. Экономический механизм управления промышленным производством. Методика и практика организации. / С.А. Воеводин. — К.: Вища школа, 1991. — 159 с.

4. Галич О.А. Внутрішній економічний механізм підприємства: [курс лекцій] / О.А. Галич. — Полтава, 2005. — 298 с.

5. Гегель Г. Наука логики. / Г. Гегель. — СПб., 1997.

6. Градов Н.П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой. / Н.П. Градов, Б.Н. Кузин. — СПб.: Спец. лит., 1996. — 236 с.

7. Грещак М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посіб. / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба. — К.: КНЕУ, 2001. — 228 с.

8. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія / Б.М. Данилишин. — Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. — 256 с.

9. Даніч В.М. Понятійний апарат теоретико-множинних моделей економічної безпеки / В.М. Даніч // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. — 2012. — № 24 (ІІ). — С. 194–202.

10. Даніч В.М. Економіка в контексті євроінтеграційних процесів: український вимір: монографія / В.М. Даніч, Н.О. Пархоменко // За ред. О. Старіша. — Сімферополь, Оджакъ, 2012. — 410 с.

11. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-образовательный. /Т.Ф. Ефремова.– М.: Русский язык, 2001. — 675 с.

12. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: [підручник] / Й.С. Завадський. — К.: Вища школа, 1992. — 367 с.

13. Значення терміну «механізм» за Вікіпедією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia. — Дата доступа: 15.01.2014.

14. Иванов А.В. Развитие организаций: анализ теоретических подходов и концепций. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3101. — Дата доступа: 17.01.2014.

15. Козаченко А.В. Механизм стратегического управления крупными производственно-финансовыми системами промышленности / А.В. Козаченко. — Донецк: НЭП ПАН Украины, 1998. — 348 с.

16. Круш П.В. Внутрішній економічний механізм підприємства: [навч. посіб.] / П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Тульчинський, С.О. Кириченко, О.В. Кривда, О.П. Кавтиш. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 206 с.

17. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман. — М.: Прогресс, 1993. — 192 с.

18. Лисенко Ю. Організаційно-економічний механізм управління підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. — 1997. — № 1. — С. 86–87.

19. Москаленко В.П. Экономический механизм повышения эффективности производства на предприятии. / В.П. Москаленко. — М.: Машиностроение, 1982. — 144 с.

20. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — М.: Азбуковик, 1999. — 944 с.

21. Павлова Л.Н. Финансы предприятий: Учебник для вузов. — М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. — 639 с.

22. Петрушенко Т.В. Моделі прогнозування кризи за слабкими сигналами розвитку кризових процесів / Т.В. Петрушенко. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/...2/ Petrushenko.pdf. — Дата доступа: 18.01.2014.

23. Райзберг Б. Хозяйственный механизм. Современный экономический словарь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.smartcat.ru/Referat/xtiegramkc/.– Дата доступа: 17.01.2014.

24. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с.

25. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. (часть №1) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://institutiones.com/theories/259--2007-1-.html. — Дата доступа: 15.01.2014.

26. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С.М. Гончарова. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 264 с.

27. Универсальный энциклопедический словарь. — М.: Большая Рос. энцикл., 2000. — 1551 с.

28. Ферианц Ян. Хозяйственный механизм и экономия времени / Ян Ферианц. — М.: Экономика, 1987. — 191 с.

29. Циглик І.І. Внутрішній економічний механізм підприємства: [навч. посіб.] / І.І. Циглик. — Івано-Франківськ, ІМЕ, 2000. — 104 с.

30. Что такое организационная наука // Очерки организационной науки / А.А. Богданов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.metodolog.ru/00047/00047. — Дата доступа: 17.01.2014.

31. Экономический механизм / Словарь терминов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://birzhevik.ru/tesaurus/221/12065/ — Дата доступа: 15.01.2014.

1. Abalkin L.I. Izbrannyie trudyi. Na puti k reforme. Hozyaystvennyiy mehanizm razvitogo sotsialisticheskogo obschestva. Novyiy tip ekonomicheskogo myishleniya. Perestroyka: puti i problemyi. / L.I. Abalkin. — M.: Ekonomika, 2000.

2. Ansoff I. Strategicheskoe upravlenie. / I. Ansoff. — M.: Ekonomika, 1989. — 519 p. — [Electronic resource]. — Mode of access: http:// polbu.ru/ansoff_smanagement/ch20_all.html. — Date of access: 15th of January, 2014

3. Voevodin S.A. Ekonomicheskiy mehanizm upravleniya promyishlennyim proizvodstvom. Metodika i praktika organizatsii. / S.A. Voevodin. — K.: Vischa shkola, 1991. — 159 s.

4. Galich O.A. Vnutrishniy ekonomichniy mehanizm pidpriemstva: [kurs lektsiy] / O.A. Galich. — Poltava, 2005. — 298 s.

5. Gegel G. Nauka logiki. / G. Gegel. — SPb., 1997.

6. Gradov N.P. Strategiya i taktika antikrizisnogo upravleniya firmoy. / N.P. Gradov, B.N. Kuzin. — SPb.: Spets. lit., 1996. — 236 s.

7. Greschak M.G. Vnutrishniy ekonomichniy mehanizm pidpriemstva: navch. posIb. / M.G. Greschak, O.M. Grebeshkova, O.S. Kotsyuba. — K.: KNEU, 2001. — 228 s.

8. Danilishin B.M. Ekologichna skladova politiki stalogo rozvitku:

monografIya / B.M. Danilishin. — Donetsk: Yugo-Vostok, LTD, 2008. — 256 s.

9. Danich V.M. Ponyatiyniy aparat teoretiko-mnozhinnih modeley ekonomichnoyi bezpeki / V.M. Danich // EkonomIka. Menedzhment. Pidpriemnitstvo. — 2012. — N 24 (II). — s. 194–202.

10. Danich V.M. Ekonomika v konteksti Evrointegratsiynih protsesiv: ukrayinskiy vimir: monografiya /V.M. DanIch, N.O. Parhomenko // Za red. O. Starisha. — Simferopol, Odzhak, 2012. — 410 s.

11. Efremova T.F. Novyiy slovar russkogo yazyika. Tolkovo-obrazovatelnyiy. / T.F. Efremova.– M.: Russkiy yazyik, 2001. — 675 s.

12. Zavadskiy Y.S. Upravlinnya silskogospodarskim virobnitstvom u sistemi APK: [pidruchnik] / Y.S. Zavadskiy. — K.: Vischa shkola, 1992. — 367 s.

13. Znachennya terminu «mehanizm» za Vikipedieyu [Electronic resource]. — Mode of access: http://uk.wikipedia. — Date of access: 15th of January, 2014

14. Ivanov A.V. Razvitie organizatsiy: analiz teoreticheskih podhodov i kontseptsiy. — [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId =3101. — Date of access: 17th of January, 2014

15. Kozachenko A.V. Mehanizm strategicheskogo upravleniya krupnymi proizvodstvenno-finansovymi sistemami promyishlennosti / A.V. Kozachenko. — Donetsk: NEP PAN Ukrainyi, 1998. — 348 s.

16. Krush P.V. Vnutrishniy ekonomichniy mehanizm pidpriemstva : [navch. posIb.] / P.V. Krush, S.O. Tulchinska R.V. Tulchinskiy, S.O. Kirichenko, O.V. Krivda, O.P. Kavtish. — K.: Tsentr uchbovoyi literaturi, 2008. — 206 s.

17. Kulman A. Ekonomicheskie mehanizmyi / A. Kulman. — M.: Progress, 1993. — 192 s.

18. Lisenko Y. Organizatsiyno-ekonomichniy mehanizm upravlinnya pidpriemstvom / Y. Lisenko, P. Egorov // Ekonomika Ukraiini. — 1997. — N 1. — s. 86–87.

19. Moskalenko V.P. Ekonomicheskiy mehanizm povyisheniya effektivnosti proizvodstva na predpriyatii. / V.P. Moskalenko. — M.: Mashinostroenie, 1982. — 144 s.

20. Ozhegov S.I. Tolkovyiy slovar russkogo yazyika / S.I. Ozhegov, N.Y. Shvedova. — M.: Azbukovik, 1999. — 944 s.

21. Pavlova L.N. Finansyi predpriyatiy: Uchebnik dlya vuzov. — M.: Finansyi, YuNITI, 1998. — 639 s.

22. Petrushenko T.V. ModelI prognozuvannya krizi za slabkimi signalami rozvitku krizovih protsesIv / T.V. Petrushenko. Electronic resource]. — Mode of access: www.nbuv.gov.ua/...2/ Petrushenko.pdf. — Date of access: 18th of January, 2014

23. Rayzberg B. Hozyaystvennyiy mehanizm. Sovremennyiy ekonomicheskiy slovar [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.smartcat.ru/Referat/xtiegramkc/. — Date of access : 17th of January, 2014

24. Slovnik inshomovnih sliv / uklad.: S.M. Morozov, L.M. Shkaraputa. — K.: Nauk. dumka, 2000. — 680 s.

25. Teoriya ekonomicheskih mehanizmov (Nobelevskaya premiya po ekonomike 2007 (Part 1) [Electronic resource]. — Mode of access: http://institutiones.com/theories/260--2007-1-.html. — Date of access: 15th of January, 2014

26. Tlumachniy slovnik ekonomista / za red. prof. S.M. Goncharova. — K.: Tsentr uchbovoyi literaturi, 2009. — 264 s.

27. Universalnyiy entsiklopedicheskiy slovar. — M.: Bolshaya Ros. entsikl., 2000. — 1551 s.

28. Feriants Yan. Hozyaystvennyiy mehanizm i ekonomiya vremeni / Yan Feriants. — M.: Ekonomika, 1987. — 191 s.

29. Tsiglik I.I. Vnutrishniy ekonomichniy mehanizm pidpriemstva: [navch. posIb.] / I.I. Tsiglik. — Ivano-FrankIvsk, IME, 2000. — s. 104

30. Chto takoe organizatsionnaya nauka // Ocherki organizatsionnoy nauki / A.A. Bogdanov [Electronic resource]. — Mode of access: www.metodolog.ru/00047/00047. — Date of access: 17th of January, 2014

31. Ekonomicheskiy mehanizm / Slovar terminov [Electronic resource]. — Mode of access: http://birzhevik.ru/tesaurus/221/12065/ — Date of access: 15th of January, 2014

Рецензент: *Кузнєцова І.О., д.е.н., професор, зав. каф. МО і ЗЕД Одеського національного економічного університету*

18.05.2015

УДК 656.027

Полтавська Ольга

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНОГО РУХУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Залізничний транспорт України є однією з найважливіших галузей виробничої інфраструктури національної економіки – основою транспортної системи України. Майбутнє залізничного транспорту України пов'язане з реалізацією стратегічних рішень, серед яких реформування галузі та впровадження великомасштабних інноваційних проектів. Найбільш актуальною сьогодні є організація швидкісного пасажирського руху.

Майбутнє пасажирських перевезень на залізничному транспорті України залежить від подальшого розвитку і удосконаленню швидкісних магістралей, а у подальшому створенню високошвидкісних магістралей. Це допоможе підвищити конкурентоспроможність залізничного транспорту.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду впровадження швидкісного та високошвидкісного залізничного руху залізницями та перспективи його розвитку в Україні.

Розглядається зарубіжний досвід країн Західної Європи Китаю і Японії.

Розглядаючи світовий досвід для підвищення ефективності функціонування Українського залізничного транспорту на даний час потрібно забезпечити наступнє:

1.Створення на залізничному транспорті сприятливого інвестиційного клімату;

2.Удосконалення українського законодавства у сфері інвестиційно - інноваційного розвитку залізничного транспорту та механізми його реалізації;

3.Розвиток механізмів державних гарантій, підвищення координуючої ролі, а також збільшення обсягів державних інвестицій;

4.Створити ефективну систему управління інвестиційно - інноваційною діяльністю Укрзалізниці і розроблення програми інноваційного розвитку залізничного транспорту Укрзалізниці;

5.Розробка привабливих для потенційних інвесторів інноваційних проектів, , створення на рівні галузі додаткових стимулів для учасників інвестиційного процесу.

6.Оптимізування графіку руху швидкісних поїздів;

7.Зниження терміну подорожі для швидкісних поїздів;

8.Розширення мережі швидкісних магістралей по всій території України;

9.Оптимізування величини тарифів з метою залучення на швидкісні перевезення додатковихпасажирів.

10.Розвиток прискореного руху (до 160 км/год) на базі наявних шляхів.

11.Підвищити швидкість руху пасажирських поїздів до 200км/год, для цього необхідне технічне переоснащення колійного господарства, забезпечення подальшої механізації його технологічних процесів.

12.Впровадження високошвидкісного руху, для цього має бути побудована окрема нова колія, яка передбачає можливість руху пасажирських поїздів 200 – 350 км/год. Для цього мають бути задіяні потужності як підприємств залізничного транспорту, так і сторонніх організацій.

13.Розділити вантажні і пасажирські потоки.

Головним напрямом розвитку залізничного транспорту України є розвиток прискореного руху.Створення, а у подальшому і удосконалення швидкісних, а згодом і високошвидкісних магістралей. Це створить ряд конкурентних переваг не лише для залізничного транспорту, а і всієї економіки країни за рахунок збільшення пасажирообігу.

Ключові слова: прискорений рух, швидкісний рух, реформування залізничного транспорту, підвищення конкурентоспроможності.

Полтавская Ольга

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СКОРОСТНОГО ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ ТРАНСПОРТА

Железнодорожный транспорт Украины является одной из важнейших отраслей производственной инфраструктуры национальной экономики - основой транспортной системы Украины.

Будущее железнодорожного транспорта Украины связано с реализацией стратегических решений, среди которых реформирования отрасли и внедрения крупномасштабных инновационных проектов. Наиболее актуальной сегодня является организация скоростного пассажирского движения.

Будущее пассажирских перевозок на железнодорожном транспорте Украины зависит от дальнейшего развития и совершенствованию скоростных магистралей, а в дальнейшем созданию высокоскоростных магистралей. Это поможет повысить конкурентоспособность железнодорожного транспорта.

Целью статьи является исследование зарубежного опыта внедрения скоростного и высокоскоростного железнодорожного движения по железным дорогам и перспективы его развития в Украине.

Рассматривается зарубежный опыт стран Западной Европы Китая и Японии.

Рассматривая мировой опыт для повышения эффективности функционирования Украинского железнодорожного транспорта в настоящее время нужно обеспечить следующее:

1. Создание на залізничному транспорті сприятливого інвестиційного клімату;

2.Удосконалення украинского законодательства в сфере инвестиционно - инновационного развития железнодорожного транспорта и механизмы его реализации;

3.Развитие механизмов государственных гарантий, повышение координирующей роли, а также увеличение объемов государственных инвестиций;

4.Створиты эффективную систему управления инвестиционно - инновационной деятельностью Укрзализныци и разработки программы инновационного развития железнодорожного транспорта Укрзализныци;

5.Разработка привлекательных для потенциальных инвесторов инновационных проектов, создание на уровне области дополнительных стимулов для участников инвестиционного процесса.

6.Оптимизування графика движения скоростных поездов;

7.Зниження срока путешествия для скоростных поездов;

8.Розширення сети скоростных магистралей по всей

территории Украины;

9.Оптимизування величины тарифов с целью привлечения на скоростные перевозки додатковихпасажирив.

10.Розвиток ускоренного движения (до 160 км / ч) на базе имеющихся путей.

11.Пидвищиты скорость движения пассажирских поездов до 200 км / ч, для этого необходимо техническое переоснащение путевого хозяйства, обеспечение дальнейшей механизации его технологических процессов.

12.Впровадження высокоскоростного движения, для этого должна быть построена отдельная новая колея, которая предусматривает возможность движения пассажирских поездов 200 - 350 км / ч. Для этого должны быть задействованы мощности как предприятий железнодорожного транспорта, так и сторонних организаций.

13.Роздилиты грузовые и пассажирские потоки.

Главным направлением развития железнодорожного транспорта Украины является развитие ускоренного руху.Створення, а в дальнейшем и усовершенствования скоростных, а впоследствии и высокоскоростных магистралей. Это создаст ряд конкурентных преимуществ не только для железнодорожного транспорта, но и всей экономики страны за счет увеличения пассажирооборота.

Ключевые слова: ускоренное движение, скоростное движение, реформирования железнодорожного транспорта, повышение конкурентоспособности.

Poltavskaya Olga

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF HIGH-SPEED RAILWAY TRAFFIC IN UKRAINE

Ukrainian rail transport is one of the most important sectors of the industrial infrastructure of the national economy - the foundation of the transport system of Ukraine. The Future of the Railway Transport of Ukraine related to the implementation of strategic decisions, including reforming and implementing large-scale innovation projects. The organization of the high-speed passenger traffic is the most relevant today.

The future of the passenger traffic by rail of Ukraine depends on

the further development and improvement of highways, and on the creation of high-speed highways in the future. It will help to improve the competitiveness of the rail transport.

The purpose of the article – is to research foreign experience of the implementation of speed and high-speed railway traffic by rail and prospects of its development in Ukraine.

Foreign experience of Western Europe, China and Japan is considered.

Considering the international experience the following measures should be provided in order to improve efficiency of Ukrainian rail transport function:

1. Creation of favorable investment climate at rail transport;

2. Improvement of Ukrainian legislation in the field of investment - innovative development of rail transport and mechanisms of its implementation;

3. Development of mechanisms of state guarantees, promotion of coordinating role and increase of state investment;

4. Creation of effective managerial system of investment - innovative activity Ukrzaliznytsia and working-out of program of innovative development of rail transport of Ukrzaliznytsia ;

5. Development of attractive innovative projects for potential investors, creation of additional incentives for the participants of the investment process.

6. Optimization of the traffic schedule of high-speed trains;

7. Reduction of the term of travel for high-speed trains;

8. Extension of network of highways network throughout the whole territory of Ukraine;

9. Optimization of the rate of tariffs in order to attract extra passengers to high-speed traffic.

10. Development of the accelerated motion (up to 160 km / h) on the basis of available routes.

11. Enhancement of the speed of passenger trains to 200km / h, it requires the technical re-equipment of railroad facilities, providing of further mechanization of its technologic processes.

12. Implementation of the high-speed running, a separate new track should be built for it, which provides the possibility of the passenger train movement at a speed of 200 - 350 km / h. In this regard capacities of the

rail transport and other organizations should be involved.

13. Division of freight and passenger flows.

The main direction of Ukrainian rail transport development is the development of speeded traffic, establishment and further improvement of speed and then high-speed highways. This will create a number of competitive advantages not only for rail transport, but also for the entire state economy by increasing amount of passengers.

***Key words*:** accelerated motion, fast motion,railway reform, improving competitiveness.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт України є однією з найважливіших галузей виробничої інфраструктури національної економіки – основою транспортної системи України. Майбутнє залізничного транспорту України пов'язане з реалізацією стратегічних рішень, серед яких реформування галузі та впровадження великомасштабних інноваційних проектів. Найбільш актуальною сьогодні є організація швидкісного пасажирського руху.

Швидкісний залізничний транспорт дозволяє істотно зменшити негативний вплив транспорту на навколишнє середовище, крім того, він збільшує конкурентоспроможність залізничного транспорту порівняно з автомобільним та авіаційним транспортом, підвищує привабливість України для ділових поїздок.

Майбутнє пасажирських перевезень на залізничному транспорті України залежить від подальшого розвитку і удосконаленню швидкісних магістралей, а у подальшому створенню високошвидкісних магістралей. Це допоможе підвищити конкурентоспроможність залізничного транспорту.

Незважаючи на величезне значення організації швидкісного залізничного пасажирського руху дляе кономіки України, багато питань швидкісних перевезень досліджені недостатньо повно. Зокрема, немає єдиного підходу до оцінки ефективності заходів з організації швидкісного руху пасажирських поїздів, впливу різних факторів на вибір раціональних схем організації швидкісного сполучення, прийняття рішень про будівництво швидкісних магістралей. Досі не було розроблено єдиної комплексної методики оцінки ефективності організації швидкісного руху. Всі розглянуті до теперішнього часу проекти організації швидкісного руху

розраховувалися по одному-двом способам їх організації, немає єдиної методики оцінки їх ефективності.

У багатьох випадках організація швидкісних залізничних перевезень є основою для організації високошвидкісних залізничних перевезень. Темпи розвитку швидкісних, а в перспективі і високошвидкісних залізничних перевезень за кордоном і в Україні обумовлені значним попитом на даний вид перевезень, його економічною ефективністю. Будівництво окремих швидкісних магістралей за кордоном довело свою ефективність, проте аналіз світового досвідусвідчить про те,що це не завжди призводить до очевидних позитивних ефектів.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Основи дослідження ефективності впровадження швидкісного руху на залізницях України закладені в праці Г. Кірпи [1]; комплексних результатів оцінки ефективності впровадження швидкісного руху досягнули В. Дикань та Ю. Пащенко [2,3]; продовжені розробки щодо визначення розмірів економії поточних витрат при впроваджені швидкісного руху І. Корженевичем, М. Курганом, Ю. Барашем [4]; проаналізовано впровадження та розвиток швидкісних пасажирських перевезень в Україні Ю.С. Бараш, О.М. Гненний, А.В. Момот [5]; проаналізовані напрямки впровадження швидкісних пасажирських перевезень в Україні та їх недоліки Н.О. Божок [6], профільним Міністерством було розроблено Концепцію Державної цільової програми впровадження на залізницях швидкісного руху пасажирських поїздів на 2005-2015 роки. Цією Концепцією визначаються основні засади розроблення Державної цільової програми впровадження на залізницях України мережі швидкісних залізничних магістралей для сполучення України з великими обласними та промисловими центрами, а також з країнами Західної Європи та СНД [7];

Постановка цілей. Мета статті є дослідження зарубіжного досвіду впровадження швидкісного та високошвидкісного залізничного руху залізницями та перспективи його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід країн Західної Європи Китаю і Японії показує, що найбільшу швидкість руху 200 - 350 км / год можна досягти при організації

високошвидкісного руху поїздів на спеціалізованих високошвидкісних магістралях. Проте їх будівництво і виробництво спеціалізованого рухомого складу вимагає великих капіталовкладень, що обчислюються мільярдами доларів. У випадках неочевидності позитивного ефекту від запуску високошвидкісного руху, як альтернативний варіант можна розглядати організацію швидкісного пасажирського руху на лініях з поєднаним рухом вантажних і пасажирських поїздів зі швидкостями: до 120 км / год - на традиційних залізничних лініях, до 160 км / год - на лініях після капітального ремонту колії. [8]

У деяких випадках реалізацію швидкісного руху пропонують розглядати як етап перед організацією високошвидкісного руху на одному і тому ж напрямку. Однак після спорудження високошвидкісної магістралі всі швидкісні і високошвидкісні пасажирські поїзди слідуватимуть по знову спорудженої магістралі, а на існуючій будуть сконцентровані в основному вантажні перевезення.

Нова хвиля інтересу до залізничного транспорту пов'язана з актуальними екологічними проблемами, до яких значною мірою причетний автомобільний транспорт. Його частка у забрудненні атмосфери в мегаполісах і великих містах може перевищувати 90%. Безліч негативних видів впливів, пов'язаних з перенасиченням для забудови територій автотранспортом (пробки, проблеми безпеки руху та ін.), Змушують звернути увагу на більш екологічний, залізничний транспорт.

Останнім часом у всьому світі активізувався процес формування нової глобальної та державної залізничної політики. У Європейському союзі велика увага приділяється підвищенню ролі залізничного транспорту як найбільш екологічного, массового і безпечного способу перевезень вантажів і пасажирів. Так, в Європі поставлено завдання – переключити з автомобільного на залізничний і внутрішній водний транспорт до 2030 р. на 30% перевезень вантажів на відстань понад 300 км, а до 2050 р. – 50%.

Високошвидкісні магістралі, що одержали широке поширення в багатьох європейських країнах (Великобританії, Франції, Німеччини, Бельгії, Голландії, Іспанії та Італії), Японії, США, а в останні роки і в Китаї, успішно конкурують за багатьма характеристиками (швидкість, безпека, комфорт, екологічність,

регулярність) не тільки з автомобільним, але й з повітряним транспортом, особливо в сегменті дальності перевезень на 400-800 км.

За протяжністю залізниць Китай знаходиться на третьому місці. Загальна протяжність електрифікованих залізничних колій Китаю перевищує 48 тис. км, що вивело його на перше місце в світі за цим показником. З першого місця Китай потіснив Росію, в якій протяжність електрифікованих залізниць становить близько 43 тис.км. У першу трійку зараз входиті Німеччина (понад 21 тис. км). За останні два десятки років КНР обзавелася найбільшою в світі мережею швидкісних і високошвидкісних залізниць, яка вже перевершує японську і європейську разом узяті.

Перша програма розвитку високошвидкісних залізниць в КНР, за даними Сіньхуа, була представлена в 2004 році. Через 10 років транспортна мережа вже охопила 28 провінцій, автономних районів і міст центрального підпорядкування на материковому Китаї. В основу держпрограми з будівництва високошвидкісних залізниць у 2006-2010 роках лягла формула «4 + 4». Через всю країну прокладалося вісім нових магістралей - по чотири в напрямку «північ - південь» і «схід - захід».

Залізницю від столиці до великого північнокитайського мегаполісу Харбіна побудували всього за 7 років (2007-2014). Високошвидкісну магістраль майже в 1,5 тисячі кілометрів між Пекіном і Шанхаєм - за 4 роки (2008-2012). Так званий вертикальний коридор з Пекіна до Гонконгу (через Гуанчжоу і Шеньчжень), будівництво якого почалося в 2005-му, відкриється в 2016-му. Майже вся 2200-кілометрова дорога готова, і швидкісні потяги вже курсують в сусідній з Гонконгом Шеньчжень.

Тількив 2014 році в експлуатацію було здано 8000 кілометрів доріг, з яких близько 5 тисяч кілометрів – високошвидкісні магістралі. В результаті загальна їх протяжність в країні перевищила 16 тисяч кілометрів, хоча такого показника, згідно з програмою розвитку залізничної мережі, збиралися досягти лише до 2020 року.[12, 13].

Французька національна залізниця є світовим рекордсменом зі швидкості із зареєстрованою швидкістю 575 км/год на показовому пробігу по лінії LGV Est у 2007 році між Парижем та Страсбургом. Ці лінії використовуються лише для денних перевезень швидкісними пасажирськими поїздами з відносно низьким навантаженням на вісь, а

рух поїздів вночі відсутній.

На високошвидкісних лініях зазвичай немає вантажних перевезень (але є поодинокі випадки легких, наприклад пошти і посилок, вантажних перевезень, які створюють навантаження на вісь сумісне з пасажирськими потягами, і дозволяється на цих залізницях).

Світовий досвід свідчить, що підвищення швидкості руху поїздів реалізується поетапно:

• під швидкісний рух реконструюються існуючі залізничні магістралі, при цьому максимальна швидкість руху пасажирських поїздів не перевищує 160-200 км /год,

• створюються високошвидкісні спеціалізовані залізничні магістралі , які передбачають можливість руху пасажирських поїздів зі швидкістю 200 - 350 км /год.

У деяких випадках реалізацію швидкісного руху пропонують розглядати як етап перед організацією високошвидкісного руху на одному і тому ж напрямку. Однак після спорудження високошвидкісної магістралі всі швидкісні і високошвидкісні пасажирські поїзди прямуватимуть по знову спорудженої магістралі, а на існуючій будуть сконцентровані в основному вантажні перевезення.

Україна має високорозвинену мережу залізниць. З її загальної експлуатаційної протяжності (22,05 тис. кілометрів) 67,5 відсотка становлять одноколійні ділянки, 32,5 – двоколійні і триколійні.

Розвинена залізнична інфраструктура – одна з небагатьох переваг, якими володіє Україна. Згідно зі звітом про глобальну конкурентоспроможність (TheGlobalCompetitivenessReport 2013-2014), за критерієм оцінки залізничної інфраструктури наша країна займає 25-те місце в світі, випереджаючи сусідню Росію (31-ше) і Польщу (70-те). Але хронічна нестача грошей на модернізацію з кожним роком робить вітчизняні залізничні перевезення все менш конкурентоспроможними. Значного підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту можна досягти через впровадження та розвиток так званого прискореного руху (до 160 км/год) на базі наявних шляхів.

Залізнична нфраструктура залишається одним з найбільш інвестиційно привабливих сегментіву транспортній галузі. Залізничний транспорт вже в найближчому майбутньому повинен стати лідируючим видом транспорту по економічній ефективності,

якості послугта екологічної безпеки при транспортуванні масових вантажів та пасажирських перевезеннях.

Аналізуючи орієнтири розвитку залізничного транспорту, необхідно відзначити моделі організації залізничного ринку: північноамериканську, європейську і змішану. Основний принцип функціонування північноамериканської моделі полягає в домінуванні приватних інтегрованих компаній, яким належать шляхи та об'єкти інфраструктури, парк вантажних вагонів і локомотивів, мережа вантажних станцій і депо, тобто всі основні активи. Згідно північноамериканської моделі залізничних перевезень конкурентна боротьба здійснюється між як мінімум двома незалежними інфраструктурами, які здатні надавати якісні альтернативні послуги.

Найбільшої уваги для залізничного транспорту України заслуговує європейська модель організації залізничного ринку. Ключовою ідеєю даної моделі виступає монопольнестановище держави щодо об'єктів інфраструктури та управління рухом. При цьому монополія держави проявляється через залізничні державні холдинги. Ринок вантажних залізничних перевезень в країнах ЄС функціонує на основі конкурентної боротьби між компаніями-операторами, яким надана гарантія доступу до інфраструктури при дотриманні регульованих умов. Ринок пасажирських залізничних перевезень в країнах ЄС функціонує, ґрунтуючись на змішаній моделі організації, що полягає в конкуренції за інтегровану франшизу, тобто за перехід у ведення компанії ділянок залізничних ліній та перевезень, і за франшизу як право здійснювати перевезення на певній ділянці інфраструктури [14].

В Україні високошвидкісний рух (до 300 км/год) навряд чи буде можливий у близькому майбутньому. Для таких швидкостей потрібна окрема лінія, де руху поїздів не заважатимуть ні перетини з іншими магістралями, ні велика кількість поворотів малого радіуса. Її будівництво, виходячи з міжнародного досвіду, коштуватиме кілька десятків, якщо не сотень, мільярдів доларів. Наприклад, в Китаї, де будівництво високошвидкісних доріг поставлено на широку ногу, вартість кілометра такої траси становить $ 10-20 млн.

Тому найбільш перспективний шлях для залізничного транспорту України розвивати так званий прискорений рух (до 160 км/год) на базі наявних шляхів. Йдеться про поступове впровадження

швидкісного руху з адаптацією до нових вимог нинішньої інфраструктури.

На сьогоднішній день на території України курсують потяги «ІНТЕРСІТІ+», що здійснюють швидкісні перевезення пасажирів між обласними центрами.

Перші потяги для прискореного руху з'явилися в Україні до Євро-2012 і, незважаючи на всі поломки і труднощі на початку експлуатації, успішно стали конкурувати з авіакомпаніями на найбільш привабливих маршрутах: Київ – Донецьк і Київ – Харків.

Незважаючи на кризове становище в Україні станом на 1 січня 2015 року в Україні курсують 12 швидкісних поїздів «ІНТЕРСІТІ+», представлених рухомим складом корейського виробництва HYUNDAI, двома поїздами «ІНТЕРСІТІ» чеського виробництва «SKODA» і двома двосистемними швидкісними електропоїздами ЕКр-1 «Тарпан» вітчизняного виробництва ПрАТ «Крюківський вагонобудівний завод». Максимальна швидкість рухомого складу становить 160км/год.

З червня по грудень 2014 р. рух швидкісних поїздів введено за наступними напрямками:

1. Дарниця-Київ-Львів-Трускавець.Швидкісний потяг почав курсувати на маршруті з 1 червня 2014 року.Це сприяло розвитку туристичного потенціалу Трускавця.У той же час, це фактично друга пара поїздів «ІНТЕРСІТІ+» у сполученні Київ-Львів.

2. Дарниця-Київ-Одеса. Швидкісний потяг почав курсувати на зазначеному маршруті з 1 липня 2014 року. Це перший денний швидкісний поїзд, що з'єднує столицю України з Чорноморським узбережжям.

3. Маршрут Дарниця-Київ-Тернопіль діє з 22 серпня 2014 року. Завдяки призначенням поїзда значно скорочено час подорожі від столиці до трьох обласних центрів: Вінниці, Хмельницького та Тернополя.

4. Київ-Дніпропетровськ-Красноармійськ. Швидкісний потяг почав курсувати на зазначеному маршруті з 28 листопада 2014 року.

5. Київ-Кривий Ріг. Швидкісний потяг почав курсувати на зазначеному маршруті з 12 грудня 2014 року. Це перший швидкісний поїзд «ІНТЕРСІТІ+», що з'єднує великий промисловий інауковий центр з Києвом.

Крім цього, в серпні 2014 була призначена друга пара поїздів «ІНТЕРСІТІ+» у сполученні Київ - Запоріжжя. Також з метою забезпечення залізничного сполучення для жителів Донбасу зі столицею України в липні 2014 відновлено рух поїздів «ІНТЕРСІТІ+» донецького напрямку за маршрутом Київ - Костянтинівка, а також продовжено маршрут поїзда Київ-Дніпропетровськ до Красноармійська.

У 2015 році Українська залізнична швидкісна компанія продовжила роботу. Так у квітніпоїздами«ІНТЕРСІТІ+» та«ІНТЕРСІТІ» перевезенорекордна кількістьпасажирів. Досягнення таких високих результатів стало можливим завдяки довірі пасажирів до якості та комфорту поїздів «ІНТЕРСІТІ+» та«ІНТЕРСІТІ», а також системній роботі співробітників компанії, спрямованої на максимальне задоволення потреб пасажирів.

Так, для задоволення підвищеного попиту на перевезення під час великодніх і травневих свят впродовж квітня був призначений додатковий поїзд №761 / 762 Київ-Одеса, а також додаткові рейси поїздів №736 / 735 Київ-Запоріжжя та №740 / 739 Київ-Кривий Ріг . Також здійснено 6 рейсів складами збільшеної місткості (9 вагонів на 723 місць замість 4 вагонів на 410 місць) за маршрутом Дарниця-Київ-Тернопіль.

У квітні 2015 подорожі поїздами «ІНТЕРСІТІ+» та«ІНТЕРСІТІ» Української залізничної швидкісної компанії здійснили 266 813 пасажирів, що є найвищим показником з моменту заснування компанії. За місяць поїздами було виконано 675 рейсів. Населеність за цей період склала 71%.

Ми бачимо, що на залізничному транспорті України, на базі наявних шляхів прискорений рух поступово розвивається. Найбільшим попитом користуються поїзди «ІНТЕРСІТІ+», що курсують між Києвом та Харковом. На цьому напрямку курсує 3 швидкісних поїзда. Висока середня населеність поїздів пояснюється малим терміном поїздки - (4 год. 36 хв. – 4 год. 48хв.), та зручним графіком їх руху. Також користується попитом швидкий потяг Дарниця -Київ – Одеса, та Дарниця -Київ - Львів –Трускавець.

Висновки. Розглядаючи світовий досвід для підвищення ефективності функціонування Українського залізничного транспорту на даний час потрібно забезпечити наступнє:

1.Створення на залізничномутранспортісприятливогоінвестиційногоклімату;

2.Удосконалення українського законодавства у сфері інвестиційно - інноваційного розвитку залізничного транспорту та механізми його реалізації;

3.Розвиток механізмів державних гарантій, підвищення координуючої ролі, а також збільшення обсягів державних інвестицій;

4.Створити ефективну систему управління інвестиційно - інноваційною діяльністю Укрзалізниці і розроблення програми інноваційного розвитку залізничного транспорту Укрзалізниці;

5.Розробка привабливих для потенційних інвесторів інноваційних проектів, , створення на рівні галузі додаткових стимулів для учасників інвестиційного процесу.

6. Оптимізування графіку руху швидкісних поїздів;

7. Зниження терміну подорожі для швидкісних поїздів;

8. Розширення мережі швидкісних магістралей по всій території України;

9. . Оптимізування величини тарифів з метою залучення на швидкісні перевезення додатковихпасажирів.

10. Розвиток прискореного руху (до 160 км/год) на базі наявних шляхів.

11.Підвищити швидкість руху пасажирських поїздів до 200км/год, для цього необхідне технічне переоснащення колійного господарства, забезпечення подальшої механізації його технологічних процесів.

12. . Впровадження високошвидкісного руху, для цього має бути побудована окрема нова колія, яка передбачає можливість руху пасажирських поїздів 200 – 350 км/год. Для цього мають бути задіяні потужності як підприємств залізничного транспорту, так і сторонніх організацій.

13. Розділити вантажні і пасажирські потоки.

Головним напрямом розвитку залізничного транспорту України є розвиток прискореного руху. Створення, а у подальшому і удосконалення швидкісних, а згодом і високошвидкісних магістралей. Це створить ряд конкурентних переваг не лише для залізничного транспорту, а і всієї економіки країни за рахунок збільшення пасажирообігу.

Роблячи висновок, можна сказати, що впровадження швидкісного руху на території України це питання багатьох років. Адже, як ми можемо побачити з іноземного досвіду, від якості виконаних робіт залежить не лише конкурентоспроможність залізничного транспорту України, але і її економічне становище та авторитет на міжнародному рівні.

Література

1. Кірпа Г. Інтеграція залізничного транспорту України в Європейську транспортну систему: [монографія] /Георгій Кірпа. –Дніпропетровськ: ДНУЗТ, 2004. – 248 с.

2.Дикань В. Л. Скоростноедвижениежелезнодорожноготранспорта в мире и перспективы его развития в Украине / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту та промисловості. — 2010. —№ 32. — С. 15–25.

3.Інтегральна ефективність швидкісних залізничних магістралей: монографія / [Ю.Є.Пащенко, М. Ю. Гончаров, Й. М. Кранц, В.О.Пилипчик та ін.]; за ред. С. І. Дорогунцова. — К.:РВПС України НАН України, 2005. — 266 с.

4. Курган М.Б. Вплив підвищення швидкості поїздів на витрати, пов’язані із зносом колійної інфраструктури /М.Б. Курган.Д.М. Корженевич, Ю.С. Бараш //Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту. – 2008. –№ 21. – С. 233-239.

6. Бараш Ю.С., Гненний О.М., Момот А.В. Аналіз роботи швидкісного руху в Україні / Ю.С.Бараш, О.М.Гненний, А.В.Момот .// Залізничний транспорт - 2014 – С.53-62.

7. Концепція Державної цільової програми впровадження на залізницях швидкісного руху пасажирських поїздів на 2005-2015 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. No 979р – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/979-2004-р.

8. Божок Н.О. Нарямки впровадження швидкісних пасажирських перевезень в Україні / Н.О.Божок. // Збірник накових праць Дніпропетровського національного університт залізничного транспорт імені академіка В.Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». 2013, вип. .5 С. 46-56.

9. Сазанов С.Л. Динамичное развитие высокоскоростных железных дорог Китая / С.Л.Сазанов.// Экономика железных дорог 2011-№ 8. – С.82-92.

10. Шерстобитов А.С. Мировой опыт организации скоростного железнодорожного пассажирского сообщения [Електоронный ресурс] - Режим доступа: http://www.sworld.com.ua/konfer35/446.pdf

11. Концепція Державної цільової програми впровадження на залізницях швидкісного руху пасажирських поїздів на 2005-2015 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. No 979р – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/979-2004-р.

12. С китайской скоростью [Електронийресурс] – Режим доступу: http://lenta.ru/articles/2015/03/07/chinarailway/.

13. В Китае ускоряется прокладка высокоскоростных железных дорог.-[Електронийресурс] – Режим доступу: http://russian.news.cn/economic/2015-01/26/c_133948173.htm.

14. Железнодорожный транспорт в ЕС.-[Електронийресурс] – Режим доступа: http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=2165&type.

15. Все о поездах ИНТЕРСИТИ. - [Електронийресурс] – Режим доступу: http://intercity.kiev.ua/.

1. Kirpa G. Integraciya zalizny`chnogo transportu Ukrayiny` v Yevropejs`ku transportnu sy`stemu: [monografiya] /Georgij Kirpa. –Dnipropetrovs`k: DNUZT, 2004. – 248 s.

2.Dy`kan` V.L. Skorostnoedvy`zheny`ezheleznodorozhnogotransporta v my`re y` perspekty`vы ego razvy`ty`ya v Ukray`ne / V. L. Dy`kan` // Visny`k ekonomiky` transportu ta promy`slovosti. — 2010. —# 32. — S. 15–25.

3.Integral`na efekty`vnist` shvy`dkisny`x zalizny`chny`x magistralej: monografiya / [Yu.Ye.Pashhenko, M. Yu. Goncharov, J. M. Krancz, V.O.Py`ly`pchy`k ta in.]; za red. S. I. Dorogunczova. — K.:RVPS Ukrayiny` NAN Ukrayiny`, 2005. — 266 s.

4. Kurgan M.B. Vply`v pidvy`shhennya shvy`dkosti poyizdiv na vy`traty`, pov'yazani iz znosom kolijnoyi infrastruktury` /M.B. Kurgan.D.M. Korzhenevy`ch, Yu.S. Barash //Visny`k Dnipropetrovs`kogo nacional`nogo universy`tetu zalizny`chnogo transportu. – 2008. –# 21. – S.

233-239.

6. Barash Yu.S., Gnenny`j O.M., Momot A.V. Analiz roboty` shvy`dkisnogo ruxu v Ukrayini / Yu.S.Barash, O.M.Gnenny`j, A.V.Momot .// Zalizny`chny`j transport - 2014 – S.53-62.

7. Koncepciya Derzhavnoyi cil`ovoyi programy` vprovadzhennya na zalizny`cyax shvy`dkisnogo ruxu pasazhy`rs`ky`x poyizdiv na 2005-2015 roky` [Elektronny`j resurs] / Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 31 grudnya 2004 r. No 979r – Rezhy`m dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/979-2004-r.

8. Bozhok N.O. Naryamky` vprovadzhennya shvy`dkisny`x pasazhy`rs`ky`x perevezen` v Ukrayini / N.O.Bozhok. // Zbirny`k nakovy`x pracz` Dnipropetrovs`kogo nacional`nogo universy`tt zalizny`chnogo transport imeni akademika V.Lazaryana «Problemy` ekonomiky` transportu». 2013, vy`p. .5 S. 46-56.

9. Sazanov S.L. Dy`namy`chnoe razvy`ty`e vysokoskorostnых zheleznых dorog Ky`taya / S.L.Sazanov.// Эkonomy`ka zheleznых dorog 2011-# 8. – S.82-92.

10. Sherstoby`tov A.S. My`rovoj opыt organy`zacy`y` skorostnogo zheleznodorozhnogo passazhy`rskogo soobshheny`ya [Elektoronnыj resurs] - Rezhy`m dostupa: http://www.sworld.com.ua/konfer35/446.pdf

11. Koncepciya Derzhavnoyi cil`ovoyi programy` vprovadzhennya na zalizny`cyax shvy`dkisnogo ruxu pasazhy`rs`ky`x poyizdiv na 2005-2015 roky` [Elektronny`j resurs] / Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 31 grudnya 2004 r. No 979r – Rezhy`m dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/979-2004-r.

12. S ky`tajskoj skorost`yu [Elektrony`jresurs] – Rezhy`m dostupu: http://lenta.ru/articles/2015/03/07/chinarailway/.

13. V Ky`tae uskoryaetsya prokladka vysokoskorostnых zheleznых dorog.-[Elektrony`jresurs] – Rezhy`m dostupu: http://russian.news.cn/economic/2015-01/26/c_133948173.htm.

14. Zheleznodorozhnыj transport v ES.-[Elektrony`jresurs] – Rezhy`m dostupa: http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=2165&type.

15. Vse o poezdax Y`NTERSY`TY`. - [Elektrony`jresurs] – Rezhy`m dostupu: http://intercity.kiev.ua/.

Рецензент: *Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

18.05.2015

УДК 33.2

Рева Олексій

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У статті проведений аналіз проблем соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах України, досліджено і конкретизовано складові системи соціально відповідального управління персоналом, виявлено особливості національного підходу. Визначено, що значною є роль держави у визначенні обсягу соціальних зобов'язань підприємств за одночасної відсутності в складі державної політики елементів економічного стимулювання шахт до реалізації соціальної відповідальності, характер реалізації добровільних соціально відповідальних заходів є несистемним, відсутні належний досвід і бажання, фінансова можливість, існує обмеженість корпоративної соціальної відповідальності зобов'язаннями перед профспілками, що встановлюються колективним договором. Встановлено основні складові механізму формування системи соціально відповідального управління персоналом. Для подолання негативних явищ в дослідженні запропоновано науково-методичний підхід до формування системи соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах, що базується на взаємодії основних стейк-холдерів і використанні науково обґрунтованих процедур та підходів до визначення змісту соціально відповідального управління персоналом.

Ключові слова: персонал, система управління персоналом, соціально відповідальне управління персоналом, система соціально відповідального управління персоналом, комунікації, корпоративна соціальна відповідальність, вугледобувні підприємства.

Рева Алексей

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ проблем социально ответственного управления персоналом на угледобывающих предприятиях Украины, исследованы и конкретизированы составляющие системы социально ответственного управления персоналом, выявлены особенности национального подхода. Определено, что в значительной роль государства в определении объема социальных обязательств предприятий при одновременном отсутствии в составе государственной политики элементов экономического стимулирования шахт к реализации социальной ответственности, характер реализации добровольных социально ответственных мероприятий является несистемным, отсутствуют надлежащий опыт и желание, финансовая возможность, существует ограниченность корпоративной социальной ответственности обязательствами перед профсоюзами, устанавливаются коллективным договором. Установлены основные составляющие механизма формирования системы социально ответственного управления персоналом. Для преодоления негативных явлений в исследовании предложено научно-методический подход к формированию системы социально ответственного управления персоналом на угледобывающих предприятиях, базируется на взаимодействии основных стейк-холдеров и использовании научно обоснованных процедур и подходов к определению содержания социально ответственного управления персоналом.

Ключевые слова: персонал, система управления персоналом, социально ответственное управление персоналом, система социально ответственного управления персоналом, коммуникации, корпоративная социальная ответственность, угледобывающие предприятия.

Reva Oleksiy

FEATURES OF REALIZATION SOCIALLY RESPONSIBLE HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AT THE COAL-MINING ENTERPRISES OF UKRAINE

The article analyzes the problems of socially responsible human resource management at coal mines in Ukraine, studied and specified components of the system of socially responsible management personnel,

the peculiarities of a national approach. It was determined that a large state role in determining the scope of social responsibilities of enterprises, while the absence of a part of state policy elements of economic incentives mines to implement social responsibility, the voluntary nature of the implementation of socially responsible activities is non-systemic, lack of experience and the desire, financial capacity, there is a limitation of corporate social responsibility commitments to the trade unions, established by the collective agreement. The basic components of the mechanism of formation of socially responsible management personnel. To overcome the negative phenomena in the study of proposed scientific and methodical approach to the formation of socially responsible human resource management at coal mines, based on the interaction of the main stake-holders and the use of scientifically based procedures and approaches to the determination of the content of socially responsible management personnel.

***Keywords*:** personnel, human resource management system, socially responsible human resource management, system of socially responsible human resource management, communication, corporate social responsibility, coal-mining enterprises.

Постановка проблеми. Розвиток економіки та суспільства загалом у XX – на початку XXI ст. супроводжувався становленням парадигми відповідального ставлення до найманих працівників з боку бізнесу, розповсюдженням ідей соціальної справедливості та захищеності робітників підприємств. Протягом останніх років розвиток підприємств вугледобувної галузі України супроводжується низкою негативних явищ і тенденцій, які спричинили скорочення чисельності персоналу, наявність заборгованості із заробітної плати, занепад соціальної інфраструктури, яка перебувала на балансі шахт; послаблення контролю за трудовою дисципліною і матеріальним забезпеченням охорони праці. Вирішення зазначених проблем і створення передумов підвищення продуктивності праці та віддачі коштів, вкладених у персонал та його соціальний розвиток, потребують новітніх підходів до управління персоналом, які базуються одночасно на принципах соціальної відповідальності та економічної обґрунтованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними та зарубіжними науковцями приділяється достатньо велика увага питанням соціальної відповідальності бізнесу в ринкових умовах, зокрема

присвячено праці Ю. Драчука, Г. Пермінової, І. Сазонця, І. Царика та ін.; проблеми вугільної промисловості висвітлюються в дослідженнях О. Амоши, Л. Батченко, Ю. Залознової, та ін., передумови формування ефективних систем управління персоналом, у тому числі з урахуванням принципу соціальної відповідальності, розкрито в роботах Ю. Березіної, В. Брича, Л. Головкової, Л. Жилінської, та ін.

Попри наявність вагомих результатів у сфері обґрунтування змісту та функцій соціальної відповідальності в бізнесі, розкриття напрямів розвитку соціального забезпечення і захисту працівників вугільної промисловості, залишаються недостатньо обґрунтованими питання розвитку системи соціально відповідального управління персоналом вугледобувних підприємств відповідно до умов сьогодення.

Ціллю статті є аналіз проблем реалізації соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах України та надання рекомендацій, щодо їх вирішення.

Основний матеріал дослідження. Проблеми реалізації соціальної відповідальності компаній і сприйняття її результатів в свідомості основних стейкхолдерів визначаються низкою різноманітних чинників, серед яких провідне місце посідають наступні: сформована в суспільстві і в економіці, зокрема, модель (традиція) соціальної відповідальності; роль держави в перерозподілі створеного продукту; стан економічної кон'юнктури в країні; фінансово-економічний стан конкретного підприємства.

М. Ліборакіна виділяє чотири моделі взаємодії бізнесу та влади в реалізації соціальної відповідальності:

- добровільно-примусова добродійність: місцева влада вимагає від бізнесу фінансової участі у вирішенні соціальних або інфраструктурних проблем, а в разі незгоди – застосовуються певні способи ускладнення підприємницької діяльності.

– торг участь бізнесу в соціальних та інфраструктурних проектах, фінансуванні розвитку громади є можливою в обмін на певні пільги, поступки, лояльне ставлення з боку влади.
– місто-комбінат: бізнес змушений брати участь в реалізації соціальних та інфраструктурних проектів громади через свою містоутворювальну роль і слабкість держави у виконанні соціальних зобов'язань.
– соціальне партнерство: взаємне урахування інтересів з

ініціативи кожної зі сторін [2].

У зарубіжних країнах вже декілька десятиліть проводяться дослідження з ефективності корпоративної соціальної відповідальності. Дослідження, що проводилися агенцією «Walker Information», виявили пряму залежність зростання престижу компанії й продуктивності її економічної діяльності від здійснення соціальних обов'язків. Збільшення соціального потенціалу компанії на 1 % підвищує її соціальний престиж на 0,55 %, у той час як зростання економічного потенціалу поліпшує економічну цінність на 0,32 %. Зафіксовано безпосередній вплив соціальної діяльності компанії на фінансові показники. У компаній, які 10 років дотримувалися курсу на соціальну відповідальність, фінансові результати були вищі, ніж у соціально безвідповідальних компаній. Дохід на інвестиційний капітал був вищим на 9,8 %, дохід з активів – на 3,55 %, дохід з продаж – 2,79 %, прибуток – на 63,5 %. При 15-річному періоді діяльності в руслі концепції соціальної відповідальності дохід акціонерів перевищував середній показник у 2 рази. У середньому по США акціонерний дохід становив 198 %, тоді як у соціально відповідальних компаній він дорівнював 43 % [10].

В Україні увага до соціальної відповідальності бізнесу актуалізувалася у 2006 р. у раках Глобального договору ООН за ініціативою Представництва ООН в Україні. Незважаючи на те, що КСВ набула значної обізнаності серед українських компаній, і не дивлячись на те, що з радянських часів в країні існували певні традиції соціального забезпечення на підприємствах, які реалізуються й досі, на шляху розвитку КСВ виникло багато труднощів. В. Запухляк наводить результати опитування українських компаній щодо причин, з яких КСВ не впроваджувалася (рис. 1).

Основними з них є: порушення принципу максимізації прибутку в короткотерміновій перспективі; необхідність створення та утримання окремих структурних підрозділів по КСВ; нездатність або неможливість визначити економічний ефект від соціальних програм; трудомісткість складання соціальних звітів.

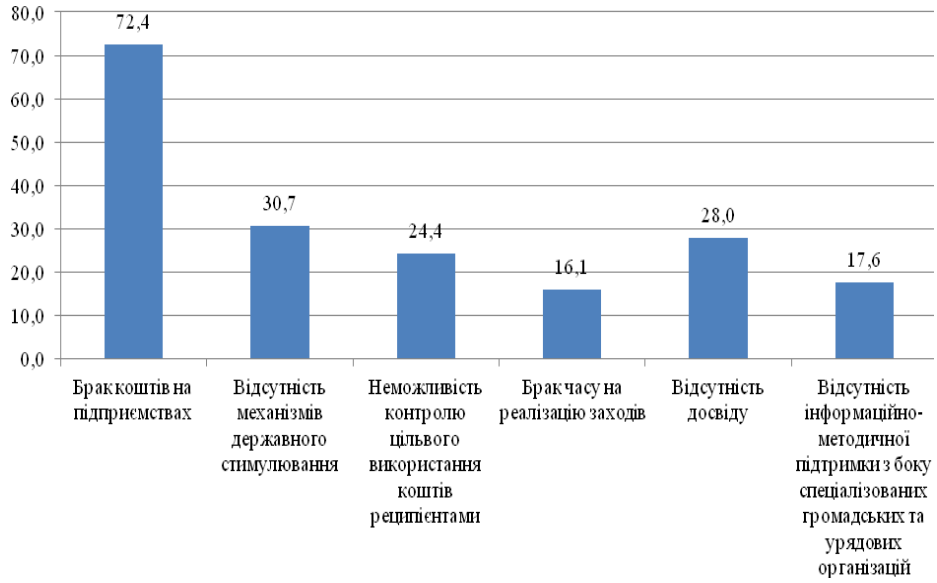

Рис. 1. Причини, з яких вітчизняні підприємства не займаються реалізацією добровільних соціально відповідальних заходів, % опитаних [5]

В Україні до таких перешкод додаються: низький рівень соціальної відповідальності держави; відсутність відповідної підтримки з боку держави у вигляді податкових пільг, різноманітних фінансових заохочень та роз'яснювальної роботи; нерозвиненість інститутів громадян, які в змозі значно впливати на лінію поведінки підприємств; недостатній досвід та кваліфікація працівників бізнесових установ у вирішенні соціальних проблем; відсутність відповідного законодавства та стандартів соціальної звітності, адаптованих до українських умов, менталітету, рівня розвитку виробництва; політична нестабільність та невпевненість бізнесменів у завтрашньому дні.

Вугільна промисловість України складається з недержавного (приватного) і державного секторів. У 2011 р. у недержавному секторі налічувалося 37 шахт, без урахування дрібних (25 % загальної кількості), видобуто 43,6 млн т вугілля (53 %); у державному секторі – 111 шахт (75 %), видобуто 38,4 млн т (47 %). У 2012 р. недержавний сектор за рахунок отримання в концесію двох державних підприємств розширився до 49 шахт (33 %) із збільшенням видобутку вугілля до 61,0 млн т (71 %), а державний сектор скоротився до 99 шахт (67 %) із зменшенням видобутку до 24,8 млн т (29 %) [13].

Значна частина недержавного (приватного) сектору входить за багатоступеневими схемами до потужної корпорації «Сістем Кепітал

Менеджмент» (далі – СКМ). Групу Метінвест, яка належить корпорації СКМ, можна вважати зразком вертикально інтегрованої компанії, що здійснює повний виробничий цикл від видобування вугілля та руди до випуску прокату та труб. У її складі – ПАТ «Краснодонвугілля». Інша вугільна складова корпорації СКМ – це ПАТ «Павлоградвугілля», ПАТ «Комсомолець Донбасу» і створене в 2011 р. на базі орендованого державного підприємства ТОВ «Добропіллявугілля», які разом із ТОВ «Східенерго» (у складі трьох теплоелектростанцій), ПАТ «ПЕС Енерговугілля» і ТОВ «Сервісінвест» (електричні мережі) складають Донбаську паливно-енергетичну компанію (ДПЕК) – вертикально інтегровану структуру з повним циклом виробництва і постачання електроенергії.

Другою потужною, за українськими мірками, вертикально інтегрованою вугільно-металургійною корпорацією є ПАТ «Донецьксталь – металургійний завод», якому належить найбільше в Україні шахтоуправління «Покровське».

Разом із названими інтегрованими структурами в недержавному секторі вугільної галузі діють близько 40 незалежних вугледобувних підприємств різних організаційно-правових форм, серед яких ПАТ «Шахта ім. О. Ф. Засядька», ПАТ «Шахта «Жданівська», ТОВ «Краснолиманське», ТДВ «Шахтоуправління ім. Чапаєва», ПАТ «Укрвуглебуд» та ін.

Щодо підприємств державного сектору, то зараз переважну більшість в ньому становлять 18 унітарних державних підприємств (далі – ДП) у складі від 1 до 9 шахт, які всі без винятку отримують державну фінансову допомогу; 3 вугледобувних підприємства (у складі 1-4 шахт) мають статус акціонерних товариств. В окрему так звану ІІІ групу входять 4 формально самостійні шахти (ДП), що підлягають закриттю, але тимчасово продовжують епізодичний видобуток вугілля в обмежених обсягах.

З урахуванням організаційних форм і форми власності на українських вуглевидобувних підприємствах склався особливий підхід до соціально відповідального управління персоналом, який є продуктом одночасно радянської традиції та спроб поєднати досвід розвинутих країн і реалії вітчизняної соціально-економічної системи. До основних принципів побудови систем соціально відповідального управління персоналом вугледобувних підприємств в Україні сьогодні

належать:

- значна роль держави у визначенні обсягу соціальних зобов'язань підприємств (існування фондів соціального страхування і визначення ставки єдиного соціального внеску залежно від класу професійного ризику, наявність вимог щодо охорони праці та впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище) за одночасної відсутності в складі державної політики елементів економічного стимулювання шахт до реалізації СВ;

- несистемний характер реалізації добровільних соціально відповідальних заходів, формальне декларування соціальної відповідальності і спорадичність публікації інформації про неї;

- залежність кількості заходів щодо СВ від фінансового стану шахти та її містоутворювальної ролі, причому, чим більшою є містоутворювальна роль вугледобувного підприємства, тим більшою мірою декларується СВ;

- економія коштів за рахунок передавання об'єктів соціальної інфраструктури з балансу вугледобувних підприємств на баланси органів місцевого самоврядування або їх консервації та продажу;

- втрата значущості КСВ вугледобувних підприємств у сприйнятті окремих працівників на користь розміру та регулярності виплати заробітної плати при одночасному підвищенні потреби в допомозі шахт у розв'язанні соціальних проблем місцевих громад за умов нестачі бюджетних коштів;

- недотримання законодавчо встановлених соціально-трудових прав і гарантій працівників, приховування випадків травмування на виробництві, особливо в секторі нерегульованого видобутку вугілля.

Особливі проблеми виникли у зв'язку з реформуванням галузі і реструктуризацією вугільних шахт. В Україні вирішення соціальних питань, які виникали у ході реструктуризації вугільної промисловості було покладено на державну компанію «Укрвуглереструктуризація» (далі – УДКР). У соціальному аспекті в обов'язки даної компанії входять проведення і контроль виконання заходів щодо пом'якшення соціальних наслідків ліквідації шахт. Стратегічно важливими серед цих заходів було забезпечення виплати одноразової допомоги і виплати вихідної допомоги і компенсації для працівників галузі, що вивільняються, а також сприяння їх працевлаштуванню [1].

Так, згідно з ст. 40 п.1 і ст.43 Кодексу законів про працю (далі

– КЗпП) України у зв’язку з ліквідацією підприємства можливе звільнення працівника без згоди профспілкового комітету підприємства. При цьому про майбутнє звільнення працівника зобов’язані попередити персонально не пізніше ніж за два місяці. Одночасно власник або уповноважений ним орган повідомляє органу з працевлаштування (УДКР) про майбутнє звільнення працівника з вказівкою його професії, спеціальності, кваліфікації та розміру оплати праці. Орган із працевлаштування пропонує звільненому шахтарю роботу в цій або іншій місцевості за його фахом, кваліфікацією, а за відсутності – здійснює підбір іншої роботи з урахуванням індивідуальних побажань і суспільних потреб. При необхідності працівника можуть направити, з його згоди, на навчання новій професії (спеціальності) із подальшим наданням йому роботи (ст. 49–2 КЗпП України). При звільненні працівнику виплачується вихідна допомога у розмірі середньомісячної заробітної платні (ст. 44 КЗпП України). Окрім цього за працівниками, звільненими згідно з п.1 ст. 40, зберігається середня заробітна плата на період працевлаштування, але не більше трьох місяців з урахуванням вихідної допомоги. На цей же період зберігається безперервний трудовий стаж [6].

Відповідно до Закону УРСР «Про зайнятість населення», який діяв до 2013 р. звільнений працівник, що отримав у зв’язку з ліквідацією підприємства статус безробітного, мав право:

- одержувати допомогу по безробіттю у розмірі 75 % середньої заробітної плати по останньому місцю роботи протягом подальших трьох місяців і 50 % протягом подальших шести місяців, але не більше середньої заробітної плати, що склалася в області;
- збереження на новому місці роботи, на весь період професійного перенавчання з відривом від виробництва, середньої заробітної плати по колишньому місцю роботи;
- на достроковий вихід на пенсію за півтора року до встановленого законодавством терміну для осіб передпенсійного віку, що мають установлений законодавством про пенсійне забезпечення необхідний загальний трудовий стаж (у тому числі на пільгових умовах) [7].

В новому Законі про зайнятість таких гарантій не передбачено [15]. Крім того, розмір та порядок виплат із безробіття на сьогодні визначається Законом України «Про загальнообов’язкове державне

соціальне страхування на випадок безробіття»: розмір допомоги по безробіттю визначається у відсотках до середньої заробітної плати (доходу) залежно від страхового стажу: до 2 років – 50 %; від 2 до 6 років – 55 %; від 6 до 10 років – 60 %; понад 10 років – 70 %. Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру: перші 90 календарних днів – 100 %; протягом наступних 90 календарних днів – 80 %; у подальшому – 70 % [14].

До основних соціальних проблем громад на територіях вуглевидобутку належать проблеми з працевлаштуванням, захворюваністю та соціальною не благополучністю. Проблемами, що пов'язані з працевлаштуванням, є: неофіційна зайнятість, міграція населення, високий рівень безробіття; збільшення частки непрофесійного персоналу та старіння працівників, особливо, на нерентабельних шахтах; плинність кадрів на шахтах, які підлягають закриттю (багато працівників звільняється ще до офіційного закриття).

Попри відносно низьку ефективність соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах, пов'язану з безсистемністю і спорадичністю її проявів, слабкістю усвідомлення і позитивної оцінки соціально відповідальних заходів з боку працівників, реалізація корпоративної соціальної відповідальності за умов сьогодення є одним з напрямів забезпечення підприємством привабливості наявних робочих місць, особливо в приватному секторі.

Як справедливо зазначає Ю. Залознова, перевагами застосування соціальної відповідальності в сучасних умовах є:

- розвиток та укріплення правової поведінки за законодавчими договірними та внутрішньовиробничими нормами, правилами, вимогами, цінностями;
- взаємоповага управлінців та працівників, розвиток діалогу та конструктивної співпраці між ними;
- заохочення та стимулювання запланованого обсягу та високої якості робіт, розвиток ініціативи та відповідальності;
- інноваційна активність застосовування новітніх технологій, досягнення високого рівня винахідництва та раціоналізації;
- укріплення позитивних традицій підприємства, виховання поваги до шахтарської праці, стимулювання спадкоємності професії

шахтаря [4].

З огляду на сказане, підвищення дієвості соціальних заходів шахт потребує впровадження системного, комплексного, підходу до соціально відповідального управління і обумовлює доцільність удосконалення механізму формування систем соціально відповідального управління персоналом з урахуванням умов функціонування вугледобувних підприємств, їх фінансових можливостей, потреб персоналу та громади. В рамках даного механізму доцільно вирішити наступні задачі:

- забезпечити взаємодію підприємства з державою, громадами, працівниками підприємства і потенційними працівниками в частині з'ясування взаємних очікувань (в т.ч. тих, реалізація яких є обов'язковою);
- реалізувати в ході взаємодії з державою інтереси підприємств вугільної галузі в створенні умов для забезпечення можливості соціально відповідального управління.

Розглядаючи економічне зростання як матеріальну основу соціального розвитку, робиться висновок про те, що високі темпи економічного розвитку недостатні для забезпечення соціальної згуртованості і сталого розвитку суспільства загалом. За визначенням Світового банку, соціальна згуртованість характеризує такий стан суспільства, за якого різні соціальні групи в межах певної території-країни, об'єднані спільними цінностями, демонструють здатність до співпраці, що створює можливості для ефективного розвитку [12]. Соціальна згуртованість уможливлює координацію спільних дій заради реалізації нагально важливих цілей суспільства за умови збереження індивідуальних відмінностей різних соціальних груп [16].

Головним інституціональним механізмом підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності підприємств є соціальний діалог та ефективна організація і функціонування системи соціального партнерства, в якому дуже важливим є галузеві і регіональні ради. Саме вони повинні зайняти лідируюче положення у своїх регіонах для активізації соціальної діяльності підприємств, установ та організацій. Певну користь у стратегії суспільного розвитку України може принести розроблення і прийняття роботодавцями Соціальної хартії підприємств України, основаної на Європейській соціальній хартії, яка містить відповідні права на соціальний, правовий та економічний

захист населення. У цьому зв'язку перед Україною постають дві головні проблеми: приведення законодавства у відповідність з вимогами хартії (для цього необхідно прийняти майже 50 нормативно-правових актів) та реальне забезпечення гарантованих соціальною хартією прав громадян за умов кризового періоду [9, 11].

М. Фурса пропонує у площині державного управління розглядати соціальну відповідальність у трьох ракурсах: належної державної соціальної політики; відповідальності органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб за реалізацію функцій та посадових обов'язків; корпоративної соціальної відповідальності системи управління (менеджменту) всередині органів державної влади та місцевого самоврядування, побудованої на стандартах, принципах та правилах належної етичної діяльності. Узгодженість зазначених аспектів соціальної відповідальності реалізується шляхом розробки національної стратегії з корпоративної соціальної відповідальності. Остання в Україні потребує змістовного, нормативно-правового та інституційного оформлення.

Серед іншого, у національній стратегії з корпоративної соціальної відповідальності на думку автора необхідно визначити:

засади національної стратегії з КСВ; зміст, форми, механізми соціальної відповідальності держави (державного управління) і КСВ органів державної влади та місцевого самоврядування;

основні проблеми, специфіку, особливості застосування та державного сприяння реалізації принципів КСВ у різних суспільних сферах; урядову політику у сфері соціальної відповідальності, зокрема щодо просування концепції КСВ та поширення інформації про ініціативи, впроваджені міжнародними організаціями у цій галузі [17].

На додаток до цього варто визначити:

- забезпечення гармонізації законодавства з питань сталого розвитку та податкового законодавства;
- регулювання розподілу ресурсів, необхідних для впровадження інновацій у сфері сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності;
- залучення представників бізнес-асоціацій до формування державної політики в рамках тимчасових структур (різноманітних робочих груп, експертних комісій та ін.);
- розширення знань про цінності корпоративної соціальної

відповідальності серед населення і підприємців;

- формування системи державно-приватного партнерства у справі соціального інвестування вугледобувних підприємств.

З точки зору державної стратегії по розв'язанню проблем депресивних вугільних міст, в яких шахта (шахти) були містоутворювальними підприємствами, то варто передбачити комплекс державних та муніципальних заходів соціальної спрямованості, серед яких:

- професійне навчання вивільнених працівників;
- різні види соціальної допомоги, організація громадських робіт;
- підтримка розвитку малого бізнесу за рахунок податкових пільг;
- сприяння переїзду людей із неперспективних монопоселень;
- створення нової інфраструктури (розвиток логістики, комунікацій, реконструкція соціальної інфраструктури);
- екологічна санація моно профільних міст;
- законодавча підтримка муніципальної політики.

Ключовим для вирішення проблем монопрофільних поселень є запровадження механізмів реструктуризації соціально-економічного розвитку території. Вона має здійснюватися не лише шляхом диверсифікації економіки за рахунок розвитку нових сфер і секторів економіки, у тому числі високотехнологічних наукомістких галузей, створення технологічних парків, але і через упровадження механізмів ментальної переорієнтації населення на необхідність зміни роду занять.

З точки зору екологічної безпеки, особливо в ході ліквідації негативних наслідків закриття шахт рекомендується проведення наступних заходів:

- здійснення моніторингу гірничих об'єктів під час їх експлуатації та після закриття гірничодобувних підприємств, що забезпечить виявлення й усунення негативних екологічних наслідків;
- пошук альтернативних варіантів розвитку території (вивчення природно-ресурсного та історичного потенціалу);
- збільшення фінансування на проведення рекультиваційних робіт на порушених гірничими роботами землях, особливо на породних відвалах ліквідованих шахт; розробка та впровадження на

гірничодобувних підприємствах ефективних технологій і технічних засобів очищення і демінералізації шахтних вод;

- забезпечення інженерного захисту населених пунктів від підтоплення внаслідок закриття шахт.

В напряму реформування моделі соціального захисту слід суттєво переглянути існуючі механізми обов'язкового соціального страхування. Погоджуючись з А. Халецькою [19] слід відзначити, що прогресивною є така модель соціального захисту, яка базується на приватному інтересі, приватній власності, функціонує на засадах конкуренції ринкових відносин, поєднує соціальні гарантії та економічний примус, ринкові механізми та державне регулювання, свободу індивіда, упорядкованість і організованість суспільного життя. Формування механізмів соціального захисту повинно відбуватися не на основі державної добродійності, а як сукупність державних гарантій, що надаються кожному і що забезпечують дотримання прав людини.

У зв'язку з цим підприємства при формуванні систем соціально відповідального управління мають передбачати можливість змін у соціальному законодавстві, зокрема:

- заміну страхування на випадок тимчасової непрацездатності приватним медичним страхуванням;

- заміну страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в приватний сектор, в якому цей вид страхування може бути реалізований інструментами медичного страхування і страхування життя за умов збереження обов'язковості даних видів страхування для роботодавців.

Це дозволить з одного боку, забезпечити приватний інтерес для інвестування в соціальну інфраструктуру (перш за все, медичне обслуговування), а з іншого – дисциплінуватиме роботодавця до поліпшення умов праці, підвищення контролю за дотриманням норм охорони праці на підприємстві, стимулюватиме його до таких управлінських, організаційних, технічних заходів, які б дозволили знизити обсяг премій, які вугледобувне підприємство сплачуватиме страховій компанії.

І нарешті, одним з найбільш значущих елементів взаємодії держави та вугільних підприємств, повинна стати розробка системи державного економічного стимулювання соціально відповідальної

діяльності. Розвиваючи ідеї, викладені Я. Жалілом та І. Царик [3, 18] в цій сфері, слід навести наступні пропозиції:

- спрощення податкового адміністрування, зокрема, з єдиного соціального внеску;

- автоматизація контролю і перевірок обов'язкових соціальних витрат підприємств;

- адміністративне та економічне стимулювання розвитку підприємництва для сприяння збільшенню соціальних інвестицій;

- зменшення деяких податкових ставок і включення певних соціальних видатків до валових витрат підприємства та зменшення таким чином оподатковуваної бази;

- надання підприємствам права обирати, на які потреби буде витрачена частина його податкових зобов'язань (т.зв. «процентні закони»);

- розробка механізму компенсації підприємствам, хоча б часткової, будівництва своїх, проте відкритих для загального користування об'єктів інфраструктури (доріг, ділянок занедбаних комунальних систем та іншого), можливо і не в грошовому еквіваленті, а в частині пільгового оподаткування;

- стимулювання створення корпоративних пенсійних фондів.

Другий важливий блок механізму формування системи соціально відповідального управління персоналом вугледобувних підприємств представлений науково-методичним забезпеченням, яке являє собою управлінську технологію організаційного проектування.

В основу управлінської технології формування системи соціально відповідального управління персоналом безпосередньо на вугільному підприємстві доцільно покласти концепцію постійного оновлення бізнес-процесів і реструктуризації підприємств.

Її основними поняттями є наступні:

проект діяльності організації – це проект, який здійснюється проектно-керованою організацією і направлений на отримання результату, який забезпечує досягнення стратегічних цілей діяльності цієї організації.

проект змін – це проект, який здійснюється проектно-керованою організацією і направлений на такі зміни в організації управління, які приведуть до підвищення ефективності та якості управління проектами;

мультипроект реструктуризації та розвитку (далі – МРР) – це розподілена у часі сукупність проектів змін, яка забезпечує отримання нової якості в таких аспектах діяльності організації: бізнесового (бізнес та виробництво), управлінського (організація та управлінські бізнес-процеси), технічного (техніка і технологія);

продукт (результат) проекту змін – нова організація, або нова продукція, або нова технологія, які забезпечують найбільш ефективну реалізацію управлінських та виробничих функцій організації [19].

Першим елементом проектування системи соціально відповідального управління персоналом на підприємстві має стати вироблення процедури моніторингу очікувань та фактичного стану соціальної відповідальності на підприємстві.

Результатом моніторингу може виступати соціальний пакет для працівників і дані щодо можливості його реалізації.

Наявність на підприємстві колективного договору не дає підстави роботодавцю відмовляти працівнику в наданні соціального пакета. Соціальний пакет надається як за умов відсутності, так і наявності на підприємстві колективного договору. У другому випадку в ньому дублюються зобов’язання роботодавця, що містяться в розділах з охорони праці.

Зміст соціального пакета та його наповнення з питань охорони праці визначаються як законодавством, так і роботодавцем. Як інструмент управління безпекою на робочому місці він має містити зобов’язання щодо:

- додержання законодавчих прав і гарантій у сфері охорони праці;
- забезпечення реалізації зобов’язань, взятих у колективному договорі (у разі його укладання на підприємстві), які стосуються конкретного працівника;
- забезпечення безпеки технологічних процесів, основних і допоміжних матеріалів, напівфабрикатів, заготовок, комплектуючих, інструменту, приладів, засобів технологічного оснащення, з якими працює працівник, електробезпеки, пожежовибухобезпеки на робочому місці;
- забезпечення працівника спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту; наявності знаків безпеки і сигнальних кольорів на робочому місці;

- забезпечення пільг і гарантій, санітарно-побутового, медичного і лікувально-профілактичного обслуговування, задоволення потреб працівника в безпечних умовах праці, мінімізації ризиків втрати ними працездатності;

- забезпечення відповідності працівника вимогам охорони праці (відповідність здоров'я працівника, його фізичних, психофізичних якостей характеру виконуваної роботи, критерії щодо навчання працівника тощо);

- забезпечення та реалізації додаткових гарантій у сфері охорони праці.

Що стосується змін у поведінці персоналу, то тут найбільш відомими підходами є:

1. Утворення груп. Метою цього підходу є підвищення ефективності діяльності робочих (командних, цільових) груп. Специфічними завданнями таких груп є визначення цілей і пріоритетів, аналіз методів роботи, вивчення комунікацій у групах, процеси колективного прийняття рішень, міжособистісні стосунки в межах кожної групи. Це сприяє формуванню системи колективного управління. При впровадженні нових технологій або реструктуризації підприємства досить часто використовуються комп'ютерні, локальні та інтегровані мережі.

2. Тренування сприйнятливості. Неефективне виконання роботи є наслідком емоційних проблем працівників, змушених колективно досягати поставлених цілей. Якщо ці емоційні проблеми буде вирішено, тоді головну перешкоду на шляху ефективного виконання завдань буде усунуто. Сприйнятливість тут означає сприйнятливість самого себе й у стосунках з оточуючими.

3. Аналіз взаємодії. Ця програма досліджує особливості взаємодії індивідуумів. Менеджери чи психологи намагаються змінити характерні риси неадекватної взаємодії учасників проекту змін, щоб допомогти в розвитку персоналу та організації діяльності [8].

В загальному вигляді зазначений механізм представлений на рисунку 2.

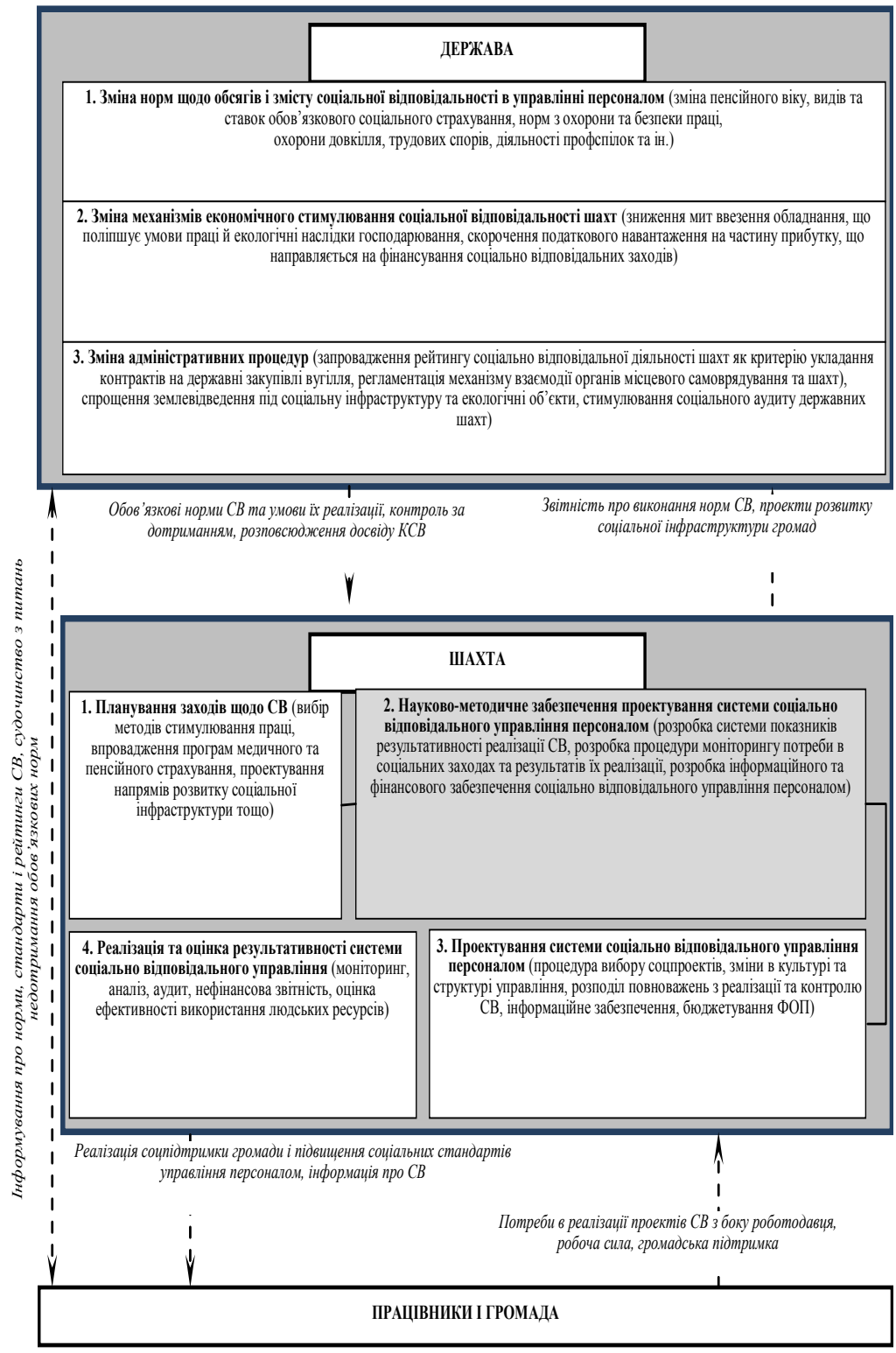

Рис. 2. Механізм формування системи соціально відповідального управління персоналом шахт (розроблено автором)

Оскільки елементи науково-методичного комплексу, які як показано вище, а саме: вироблення і реалізація процедури моніторингу очікувань і стану реалізації соціальної відповідальності, їх оцінки та інформаційно-організаційне забезпечення відповідних процесів управлінських процесів – відіграють найбільшу роль в обґрунтуванні

змісту складових системи соціально відповідального управління персоналом, то наступним етапом дослідження має стати розробка їх змістового наповнення.

Висновки. Проведений аналіз проблем соціально відповідального управління персоналом на вугледобувних підприємствах України дозволив зробити наступні висновки. В Україні, не зважаючи на наявність радянських традицій реалізації соціально відповідального ставлення до персоналу, не склалося усталеного національного підходу до реалізації СВ. Особливостями національного підходу к реалізації соціальної відповідальності у відношенні до персоналу вугільних підприємств виступають:

- значною є роль держави у визначенні обсягу соціальних зобов'язань підприємств за одночасної відсутності в складі державної політики елементів економічного стимулювання шахт до реалізації СВ;

- реалізація соціально відповідальних заходів залежить від фінансового стану шахт та її містоутворювальної ролі; крім того, кількість та якість добровільних заходів щодо соціально відповідального управління персоналом визначається належністю шахт до великих корпорацій; більшість підприємств, що займаються заходами з КСВ є або наслідувачами закордонного досвіду або місцевими філіями закордонних компаній;

- відзначається економія коштів за рахунок передавання об'єктів соціальної інфраструктури з балансу вугледобувних підприємств на баланси органів місцевого самоврядування або їх консервації та продажу; відсутність чітко сформованого напряму реалізації соціальної допомоги шахт місцевим громадам;

- недотримання законодавчо встановлених соціально-трудових прав і гарантій працівників, приховування випадків травмування на виробництві, особливо в секторі нерегульованого видобутку вугілля;

- не налагоджений ефективний соціальний діалог.

Література

1. Бондарева О. Г. Формування соціально-економічного становища шахтарських міст, що пов'язано з процесами реструктуризації вугільних шахт / О. Г. Бондарева // Економічний вісник Національного гірничого університету.– 2012. – № 2. – С. 24-31.

2. Вейт-Уилсон Дж. Государство благасостояния: проблема в самом понятии / Дж. Вейт-Уилсон // Pro et Contra. – 2001. – № 3. – Т. 6. – С. 128–157.

3. Економічний діалог: партнерство заради успіху. Аналітична доповідь / [Я. А. Жаліло, І. М. Акімова, Д. В. Ляпін та ін.]. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень. Центр антикризових досліджень, 2007. – 26 с.

4. Залознова Ю. С. Соціальна відповідальність як фактор розвитку системи управління вугільною галуззю та її персоналом / Ю. С. Залознова // Схід. – 2010. – № 4 (104). – С. 39–42.

5. Запухляк В. М. Проблеми та перспективи розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні / В. М. Запухляк, В. Ю. Грунтковський // Науковий вісник Чернівецького національного університету : Зб. наук. пр. Вип. 557–558. Економіка. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 96–99.

6. Как повысить эффективность КСО-программ: роль HR: руководство для социально ответственных компаний. – К.: Фарбований лист, 2011. – 39 с.

7. Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників у грудні 2010 року : експрес-випуск від 26.01.2011 р. № 20. – К : ДКСтУ, 2012. – 28 с.

8. Кмитюк Т. Л. Методи та моделі мотивації персоналу: аналіз основних аспектів та проблем / Т. Л. Кмитюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. – 2013. – Вип. 22. – С. 152-156.

9. Кричевский Н. А. Корпоративная социальная ответственность / Н. А. Кричевский, С. Ф. Гончаров. – М. : Дашков и К0, 2008. – 216 с.

10. Левін П. Б. Іноземний досвід розвитку соціально відповідального бізнесу та його використання в Україні / П. Б. Левін // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки . – 2009. – Вип. 15. – С. 128–131.

11. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: монографія / НАН України. Ін-т економіки промисловості / Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та інші. – Донецьк, 2008. – 468 с.

12. Нова стратегія Європейської комісії з корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) 2011–2014 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://www.csr-ukraine.org/ ctrategiya_evropeyskoi_komisii_.html.

13. Новое глобальное партнёрство: искоренение бедности и преобразование экономик посредством устойчивого развития [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru – 85 с.

14. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон від 02.03.2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/ parao231#o231.

15. Про зайнятість населення : Закон від 05.07.2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov. ua/laws/show/5067-17/paran234#n234.

16. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення (в контексті цілей стратегії «Europe-2020») / Н. А. Супрун // Український соціум. – 2013. – № 2(45). – С. 163-176.

17. Фурса М. В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні: державно–управлінський аспект / М. В. Фурса // Ефективність державного управління . – 2012. – Вип. 30. – С. 66.

18. Царик І. М. Перспективи економіко–правового регулювання соціальної відповідальності бізнесу / І. М. Царик //Економічний форум . – 2014. – № 1. – С. 258–262.

19. Халецька А. А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / А. А. Халецька. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 430 с.

1. Bondareva O. G. Formuvannya social`no-ekonomichnogo stanovy`shha shaxtars`ky`x mist, shho pov'yazano z procesamy` restruktury`zaciyi vugil`ny`x shaxt / O. G. Bondareva // Ekonomichny`j visny`k Nacional`nogo girny`chogo universy`tetu. – 2012. – # 2. – S. 24-31.

2. Vejt-Uy`lson Dzh. Gosudarstvo blagasostoyany`ya: problema v samom ponyaty`y` / Dzh. Vejt-Uy`lson // Pro et Contra. – 2001. – # 3. – T. 6. – S. 128–157.

3. Ekonomichny`j dialog: partnerstvo zarady` uspixu. Anality`chna dopovid` / [Ya. A. Zhalilo, I. M. Akimova, D. V. Lyapin ta in.]. – K.: Nacional`ny`j insty`tut strategichny`x doslidzhen`. Centr anty`kry`zovy`x

doslidzhen`, 2007. – 26 s.

4. Zaloznova Yu. C. Social`na vidpovidal`nist` yak faktor rozvy`tku sy`stemy` upravlinnya vugil`noyu galuzzyu ta yiyi personalom / Yu. C. Zaloznova // Sxid. – 2010. – # 4 (104). – S. 39–42.

5. Zapuxlyak V. M. Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku social`no vidpovidal`nogo biznesu v Ukrayini / V. M. Zapuxlyak, V. Yu. Gruntkovs`ky`j // Naukovy`j visny`k Chernivecz`kogo nacional`nogo universy`tetu : Zb. nauk. pr. Vy`p. 557–558. Ekonomika. – Chernivci : Chernivecz`ky`j nacz. un-t, 2011. – S. 96–99.

6. Kak povыsy`t` эffekty`vnost` KSO-programm: rol` HR: rukovodstvo dlya socy`al`no otvetstvennыx kompany`j. – K.: Farbovany`j ly`st, 2011. – 39 s.

7. Kil`kist`, robochy`j chas ta oplata praci najmany`x pracivny`kiv u grudni 2010 roku : ekspres-vy`pusk vid 26.01.2011 r. # 20. – K : DKStU, 2012. – 28 s.

8. Kmy`tyuk T. L. Metody` ta modeli moty`vaciyi personalu: analiz osnovny`x aspektiv ta problem / T. L. Kmy`tyuk // Naukovi zapy`sky` [Nacional`nogo universy`tetu «Ostroz`ka akademiya»]. Ekonomika. – 2013. – Vy`p. 22. – S. 152-156.

9. Kry`chevsky`j N. A. Korporaty`vnaya socy`al`naya otvetstvennost` / N. A. Kry`chevsky`j, S. F. Goncharov. – M. : Dashkov y` K0, 2008. – 216 s.

10. Levin P. B. Inozemny`j dosvid rozvy`tku social`no vidpovidal`nogo biznesu ta jogo vy`kory`stannya v Ukrayini / P. B. Levin // Naukovi praci Kirovograds`kogo nacional`nogo texnichnogo universy`tetu. Ekonomichni nauky` . – 2009. – Vy`p. 15. – S. 128–131.

11. Lyuds`ky`j potencial: mexanizmy` zberezhennya ta rozvy`tku: monografiya / NAN Ukrayiny`. In-t ekonomiky` promy`slovosti / Novikova O. F., Amosha O. I., Antonyuk V. P. ta inshi. – Donecz`k, 2008. – 468 s.

12. Nova strategiya Yevropejs`koyi komisiyi z korporaty`vnoyi social`noyi vidpovidal`nosti (KSV) 2011–2014 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://www.csr-ukraine.org/ ctrategiya_evropeyskoi_komisii_.html.

13. Novoe global`noe partnërstvo: y`skoreneny`e bednosty` y` preobrazovany`e эkonomy`k posredstvom ustojchy`vogo razvy`ty`ya [Эlektronnыj resurs] – Rezhy`m dostupa: http://www.un.org/ru – 85 s.

14. Pro zagal`noobov'yazkove derzhavne social`ne straxuvannya na

vy`padok bezrobittya : Zakon vid 02.03.2000 r. # 1533-III [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/ parao231#o231.

15. Pro zajnyatist` naselennya : Zakon vid 05.07.2012 r. # 5067-VI [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/paran234#n234.

16. Suprun N. A. Korporaty`vna social`na vidpovidal`nist` yak chy`nny`k social`nogo zaluchennya (v konteksti cilej strategiyi «Europe-2020») / N. A. Suprun // Ukrayins`ky`j socium. – 2013. – # 2(45). – S. 163-176.

17. Fursa M. V. Rozvy`tok korporaty`vnoyi social`noyi vidpovidal`nosti v Ukrayini: derzhavno–upravlins`ky`j aspekt / M. V. Fursa // Efekty`vnist` derzhavnogo upravlinnya . – 2012. – Vy`p. 30. – S. 66.

18. Czary`k I. M. Perspekty`vy` ekonomiko–pravovogo regulyuvannya social`noyi vidpovidal`nosti biznesu / I. M. Czary`k //Ekonomichny`j forum . – 2014. – # 1. – S. 258–262.

19. Xalecz`ka A. A. Social`ny`j zaxy`st naselennya v Ukrayini: teoriya ta prakty`ka derzhavnogo upravlinnya: monografiya / A. A. Xalecz`ka. – Donecz`k: Yugo-Vostok, 2010. – 430 s.

Рецензент: *Кузнєцова І.О. д.е.н., професор, зав. каф. МО і ЗЕД Одеського національного економічного університету*

7.05.2015

УДК 330.658:69

Смоквина Анна

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассматриваются цели, задачи и принципы системы экономической безопасности строительного предприятия, на основании которых разработана структура организационно- экономического обеспечения системы экономической безопасности включающая организационные и экономические мероприятия, а так же их деление на 2 этапа: исследовательский и апробационный. Определены основные внутренние и внешние угрозы экономической безопасности строительных предприятий.

С целью принятия эффективных управленческих решений предложено использовать

сценарное планирование, что в комплексе позволит углубить и развивать теоретико- методические основы обеспечения системы экономической безопасности строительных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система, угрозы, организационное обеспечение, экономическое обеспечение, организация, стратегия, контроль, строительное предприятие.

Смоквіна Ганна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядаються цілі, завдання та принципи системи економічної безпеки будівельного підприємства, на підставі яких розроблена структура організаційно-економічного забезпечення системи економічної безпеки що включає організаційні та економічні заходи, а також їх поділ на 2 етапи: дослідницький і апробаційний. Визначено основні внутрішні та зовнішні загрози економічної безпеки будівельних підприємств.

З метою прийняття ефективних управлінських рішень запропоновано використовувати сценарне планування, що в комплексі дозволить поглибити і розвивати теоретико-методичні основи забезпечення системи економічної безпеки будівельного підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, система, загрози, організаційне забезпечення, економічне забезпечення, організація, стратегія, контроль, будівельне підприємство.

Smokvina Anna

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE BUILDING ENTERPRISES

The aim is to study the theoretical and practical issues of organizational and economic support of the economic security of the construction company, as well as the development of proposals for its organization.

This article discusses the goals, objectives and principles of the economic security of the construction company, which developed on the basis of the organizational structure of the economic system to ensure economic security including organizational and economic activities, as well

as their division into two phases: research and approbation. The main internal and external threats to the economic security of the building enterprise. In order to make effective management decisions proposed to use scenario planning that in the complex will deepen and develop the theoretical and methodological framework for ensuring economic security system construction company.

The results obtained in the form of implementation of the organizational and economic support system of economic security, will increase the level of economic security and construction company to keep afloat in a crisis of uncertainty

***Keywords*:** economic security, system, threats, organizational security, economic security, organization, strategy, control, Building Enterprise.

Постановка проблемы в общем виде. Процессы, происходящие в экономике Украины, направленны на реформирование всего хозяйственного механизма в связи с его переориентацией на рыночный тип хозяйствования. В этой ситуации с каждым годом все более жестокими становятся условия рынка, а стремление субъекта экономической деятельности стабильно и успешно развиваться сталкивается с несовершенством аппарата управления предприятия, что усложняет процесс ведения хозяйственной деятельности предприятий и, отрицательно сказывается на прибыльности субъектов хозяйствования.

Сегодня всё ещё остаются не разработаны универсальные механизмы обеспечения системы экономической безопасности предприятий учитывающие специфику отрасли, в которой функционирует предприятие, а так же формирование такой системы, которая бы способствовала выявлению опасных угроз, определению структуры и функций подразделений, обеспечивающих предотвращение этих угроз и создание системы стратегического планирования в вопросах экономической безопасности.

Одним из путей удержания позиций хозяйствующего субъекта является создание эффективной системы обеспечение экономической безопасности на предприятиях, которая бы включала организационные и экономические мероприятия, а так же учитывала специфику отрасли. Именно такие действия позволят предупредить

наступление и реализацию рисков и угроз, а также минимизировать последствия.

Анализ последних исследований и публикаций. Проведенный анализ литературных источников по вопросам организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности показал, что ей уделяется достаточно много внимания специалистами, как в области экономики, так и социологии, права и других наук. Следует выделить работы и публикации отечественных и зарубежных экономистов, посвященные вопросам обеспечения системы экономической безопасности предприятий на макро-, мезо- и микроуровне. Среди них: Шульга И. П [18], Васильцив Т. Г. [1],Пономаренка А.И. [12], Камлик М.И. [4],Троц И.В. [16], Приходько С.В. [13], Филиппова С.В., Дашковський О. С. [17], Мищенко С.П. [9], Коробчинский О.Л. [7],Никитина А.В. [10], и др. Авторы дают определения понятиям: «экономическая безопасность предприятия», «система экономической безопасности», проводят анализ составляющих элементов системы экономической безопасности предприятий отдельно по различным научным подходами, предлагают различные методические подходы к оценке экономической безопасности предприятия с определением его интегрального уровня.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В работах большинства авторов вопросы организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности рассматриваются отдельно: даются определения сущности экономической безопасности, системе экономической безопасности предприятия, рассматриваются уровни экономической безопасности и связь между ними,элементы, изучаются различные подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятия, а также предлагаются направления по их усовершенствованию.

Однако при всем многообразии исследований на заявленную тематику, комплексной разработки организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности предприятий строительной отрасли уделяют недостаточно внимания. В частности, рассмотрению: основных элементов, функциональным составляющим, определению интегрального уровня экономической безопасности, существующих внутренних и внешних угроз, а так же принятию

управленческих решений при помощи формирования сценариев по обеспечению экономической безопасности на строительных предприятиях.

Формулирование целей статьи. Целью работы является изучение теоретических и практических вопросов организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности на строительном предприятии, а также разработка предложений по её организации.

Изложение основного материала исследования. Вследствие общественных трансформаций и реформирования системы экономических отношений в Украине обострились кризисные явления, большинство предприятий стали высокозатратными и убыточными, а некоторые из них вышли на грань банкротства. В связи с этим все большую актуальность приобретает проблема обеспечения экономической безопасности предприятий строительной отрасли как одной из ведущих отраслей промышленного комплекса Украины.

В свою очередь экономическая безопасность имеет организационно-техническое и социально-экономическое значение для эффективного функционирования отдельных предприятий и отрасли в целом. Совершенствование организации системы экономической безопасности позволит решить ряд экономических проблем и достичь эффективного развития предприятия. Эти обстоятельства и обусловливают актуальность данной проблематики [15, с.12].

В ходе рассмотрения организации системы безопасности на строительных предприятиях относящихся к предприятиям малого бизнеса Одесской области, среди которых: ООО «ГРУППА КОМПАНИЙ "ГЛАВСТРОЙ"», ООО «Арена-Строй», ООО «Гарант-Юг», ООО «Спецбудтехника-В», ООО ДП СВ «Альтера Одесса» и др. было установлено, что в организационной структуре большинства предприятий отсутствует отдел безопасности, в исключительных случаях, если таковой имеется, в основном уделяется внимание защите, сохранности и предотвращению утечки коммерческой информации, однако в кризисных условиях ведения хозяйственной деятельности этого не достаточно, поскольку благополучие каждой хозяйственной единицы требует соответствующей организации.

Так же отсутствует порядок получения информации для оценки уровня экономической безопасности, которая бы способствовала наиболее эффективному функционированию исследуемого предприятия и реагированию на негативные явления. В связи, с чем возникла необходимость в разработке структуры организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности на строительном предприятии.

Одним из самых значимых элементов системы экономической безопасности предприятия, является организация ее обеспечения, что представляет собой совокупность законодательных актов, правовых норм, мотивов и стимулов, методов, мероприятий, с помощью которых обеспечивается достижение целей системы экономической безопасности [3, с.88].

Системный подход к формированию системы обеспечения экономической безопасности предприятия предполагает, что необходимо учитывать все реальные условия его деятельности, а сама система должна иметь четко очерченные элементы, схему их действия и взаимодействия. Структура системы обеспечения экономической безопасности предприятия должна состоять из нескольких блоков, одновременное действие которых обеспечивает достаточный для расширенного воспроизводства капитала предприятия и получения прибыли. Система обеспечения экономической безопасности предприятия может иметь разную степень структуризации и формализации.

Основное назначение системы обеспечения экономической безопасности предприятия – создание и реализация условий, обеспечивающих экономическую безопасность предприятия [19, с. 6].

Таким образом, система обеспечения экономической безопасности строительного предприятия должна рассматриваться как совокупность управленческих, экономических, организационных способов гармонизации интересов предприятия с интересами субъектов внешней среды, при помощи чего, с учетом особенностей деятельности предприятия гарантируется получение им прибыли, величина которой достаточна, как минимум, для нахождения предприятия в экономической безопасности.

Система экономической безопасности строительного предприятия должна быть построена на основе следующих

принципов:

– Приоритет мер предупреждения.

– Законность. Меры экономической безопасности предприятия разрабатываются на основе и в пределах действующих правовых актов.

– Комплексное применение сил и средств. Для обеспечения экономической безопасности используются все имеющиеся в распоряжении предприятия ресурсы и средства.

– Координация и взаимодействие извне и внутри предприятия. То есть противодействие угрозам осуществляется благодаря объединению усилий всех подразделений и служб предприятий.

– Компетентность. Работники должны решать вопросы безопасности на профессиональном уровне.

– Экономическая целесообразность.

– Плановая основа деятельности.

– Системность. Этот принцип предполагает учет всех факторов, оказывающих влияние на безопасность предприятия [8, с.38].

При определении целей и задач системы экономической безопасности строительного предприятия, возникает необходимость учета наличия угроз его деятельности, их опасность и активность, на устранение которых и должна направлять свои усилия комплексная система экономической безопасности.

Кроме того, важно учитывать возможности предприятия по созданию и содержанию системы безопасности, а также его интересов на рынке.

В целом перед комплексной системой экономической безопасности строительного предприятия может быть поставлена такая цель: недопущение нанесения убытков и причинение ему вреда, а также обеспечения эффективного вложения им средств в процессе своей деятельности, что будет образовывать предпосылки для обеспечения стабильности и развития исследуемого предприятия.

Достижение указанной цели может быть обеспечено выполнением следующих задач:

– своевременное выявление реальных и потенциальных угроз экономической безопасности предприятия, принятие мер по их

устранению, прекращения негативного воздействия, локализации и нейтрализации;

– выявление причин и условий, способствующих причинению вреда предприятию;

– информационно-аналитическое исследование клиентов, партнеров, конкурентов и формирования объективных знаний об их деятельности;

– обеспечение сохранности материальных, финансовых и интеллектуальных ресурсов предприятия, эффективного и законного их использования;

– обеспечение защиты информационного поля, коммерческой тайны и достижения необходимого уровня информационного обеспечения работы всех подразделений предприятия и отделов предприятия;

– качественная правовая защищенность всех аспектов деятельности предприятия;

– обеспечение высокой финансовой эффективности работы, финансовой стабильности и независимости предприятия;

– обеспечение технологической независимости и достижение высокой конкурентоспособности;

– эффективная организация безопасности персонала предприятия, его капитала и имущества, а также коммерческих интересов [20, с. 432].

После получения информации о том, что такое система экономической безопасности предприятия и ее структурные элементы, принципы построения и задачи, возникает необходимость в формировании системы экономической безопасности на строительном предприятие, которая бы учитывала и организационные, и экономические мероприятия по обеспечению его экономической безопасности.

Структура организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности строительного предприятия приведена на рис 1.

На основе представленной структуры, систему экономической безопасности на строительном предприятие следует обеспечивать в два этапа. Первый этап – исследовательский, второй –апробационный.

В ходе выполнения *первого этапа* определяются цели и

задачи, субъекты и объекты экономической безопасности, осуществляется сбор необходимой информации по основным функциональным составляющим, обработка полученной информации по направлениям и определение интегрального уровня экономической безопасности [15, с.13].

На примере строительных предприятий предложено деятельность отдела безопасности координировать с отделом кадров; технологическим отделом; внешнеэкономическим отделом; экономическим отделом и бухгалтерией, с целью получения достоверной и систематической информации об объектах и основных функциональных составляющих экономической безопасности.

Полученная информация анализируется экспертной группой, которая организуется в отделе безопасности предприятия. В состав этой группы могут входить специалисты основных направлений деятельности предприятия и лица, принимающие ответственные решения, они также обрабатывают, систематизируют, обобщают и упорядочивают полученную информацию. Как альтернативный вариант в качестве эксперта для оценки может быть приглашён внешний специалист.

Полученная информация обрабатывается и анализируется при помощи:

- финансовых индикаторов по основным функциональным составляющим экономической безопасности, к которым относятся:

1) финансовая составляющая;
2) кадровая составляющая;
3) технико- технологическая составляющая;
4) законодательно- правовая составляющая.

- использование экономико-математического моделирования включающего корреляционно-регрессионный анализ для определения наиболее значимых индикаторов. По полученным данных рассчитывается интегральный уровень экономической безопасности строительного предприятия, который предлагается оценить при помощи шкалы: низкий, средний и высокий уровень.

Если предприятие имеет высокий уровень экономической безопасности то его целесообразно отнести к зоне экономической безопасности функционирования, в таком случае считается, что некоторые отклонения, наблюдаемые во всех трех функциональных

составляющих экономической безопасности, является результатом незначительных рыночных колебаний, а потому обеспечение мер по их стабилизации является нецелесообразным.

Если при осуществлении анализа предприятие относится к зоне экономической стойкости, то по уровню дестабилизации ставим на ступень «средний уровень».

Если предприятие, по результатам исследования и определения показателей экономической безопасности относятся к зоне III «низкий уровень», предлагается применение кардинальных мер [15, с.14].

На втором этапе, в зависимости от полученных результатов на первом этапе, определяется причинно-следственное развитие угроз и их направления.

Главными угрозами, которые препятствуют обеспечению экономической безопасности, является разнонаправленность экономических интересов предприятий, регионов и государства, слабая мотивация работников к предупреждению угроз и их незаинтересованность в результатах деятельности предприятия. В этих условиях предприятие вынуждено приспосабливаться к внешней среде без обратного влияния [11, с.9].

Основные угрозы экономической безопасности строительного предприятия представлены на рисунке 2.

С учётом изложенных на рисунке внутренних и внешних угроз в возможностях строительного предприятия остается контроль за внутренним механизмом функционирования, мониторингом экономических показателей финансово-хозяйственной деятельности и принятия эффективных управленческих решений.

Логическим продолжением разработки второго этапа обеспечения экономической безопасности является составление конкретной программы действий, то есть стратегии.

Этап формирования стратегии является постоянно действующим элементом и должен осуществляться непрерывно в течение функционирования предприятия. Если этого не будет, система безопасности быстро потеряет необходимуюадаптируемость и не будет отвечать реалиям жизни, которые сегодня быстро изменяются.

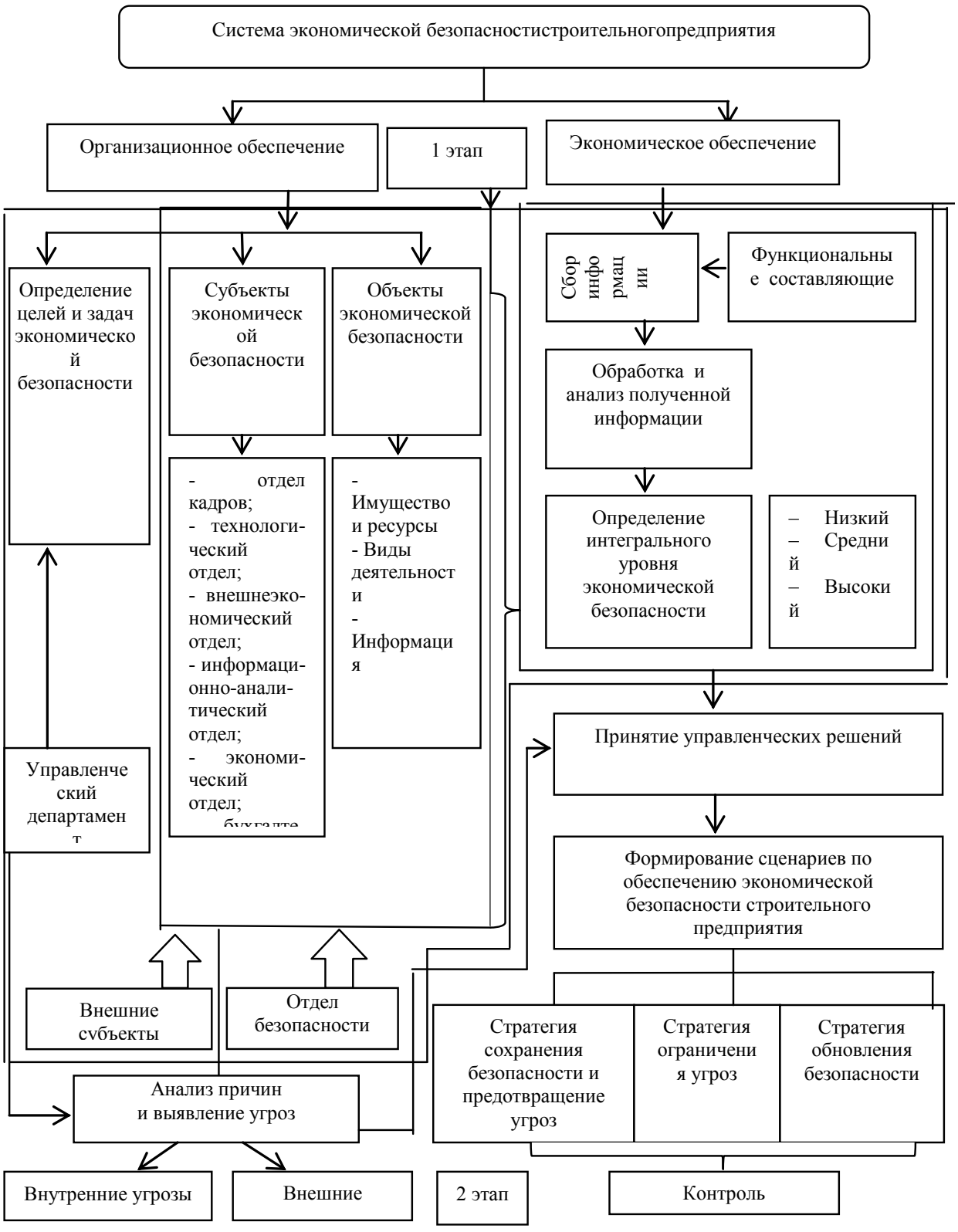

Рис. 1. Структура организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности строительного предприятия

Рис. 2. Классификация угроз экономической безопасности строительного предприятия [14, с.137]

В мировой практике стратегического планирования широко используется метод разработки сценариев развития событий. Его можно использовать и для прогнозирования состояния экономической безопасности предприятия. Этот метод является комбинацией экспертных методов и методов моделирования. Метод разработки сценариев развития событий по обеспечению безопасности предприятия выступает как инструмент четкого определения и понимания возможных альтернатив развития состояния экономической безопасности конкретного предприятия и окружающей его среды в будущем, а также разработки соответствующих мер по исправлению положения экономической безопасности [6, с.81].

Стратегия экономической безопасности, ориентированная на сохранение безопасности и предупреждения возникновения возможных угроз экономическим интересам субъекта. Стратегические решения, принятые в рамках этой стратегии, направленны на использование возможностей, которые появляются и которые были

обнаружены при изучении угроз и состояния экономической безопасности предприятия и проведении опережающих мер.

Стратегия экономической безопасности, ограничивает нежелательные действия на объекты безопасности. Такая стратегия предполагает, что реагирование на угрозы начинается в момент, когда угрозы экономической безопасности начинают влиять на определенный этап деятельности предприятия.

Стратегия экономической безопасности, предусматривающая восстановление безопасности и компенсацию ущерба или упущенной выгоды. В данном случае ущерб допускается (возникает), но он компенсируется действиями (например, через инновационную и инвестиционную политику по оценкам риска), которые предусмотрены соответствующей стратегией за счет заранее созданных резервов [2, с.97].

С целью обеспечения экономической безопасности предприятия может быть использована соответствующая стратегия экономической безопасности. Критерием выбора стратегии является уровень экономической безопасности.

Так, процесс обеспечения экономической безопасности может быть представлен в виде совокупности мероприятий, соответствующих различным стратегиям экономической безопасности представленных на рис. 3.

Использование сценарного подхода к выбору стратегии обеспечения экономической безопасности предприятия углубляет и развивает теоретико-методические основы экономической безопасностью предприятия, повышает гибкость и качество управленческих решений, на основе выявления «узких мест» и обоснование комплекса мероприятий, направленных на повышение экономической безопасности исследуемого предприятия.

Завершающим этапом организационно-экономических мероприятий по обеспечению системы экономической безопасности является – контроль. Контролем определяется процесс обеспечения достижения организацией своих целей, с помощью которого руководители достигают соответствия фактических действий с запланированными, он рассматривается как одна из обязательных функций любого управленческого воздействия.

Основной целью системы контроля является своевременное

выявление отклонений от нормального течения и осуществления адекватных управленческих мер по улучшению положения для обеспечения выполнения разработанных планов, достижения установленных целей деятельности.

Функционально, контроль решает целый комплекс задач и объединяет между собой все ключевые элементы системы экономической безопасности строительного предприятия.

Он обеспечивает взаимосвязь между формированием информационной базы, анализом, планированием, разработкой и реализацией антикризисных мер, оценкой их эффективности и формированием выводов.

В рамках системы экономической безопасности строительного предприятия предлагается осуществлять два типа контроля:

а) текущий – осуществляется непосредственно во время функционирования предприятия и выполнения, антикризисных мер. Его главной целью является отслеживание соответствия фактических результатов с поставленными задачами. А также оценивается степень эффективности и адекватности действий по обеспечению экономической безопасности;

б) итоговый – осуществляется по факту окончания отчетного периода или реализации антикризисных мер. Его целью является проверка соответствия достигнутых результатов поставленным целям, а также оценка эффективности предпринятых мер и принятия решения о необходимости дополнительных мер по обеспечению экономической безопасности [5, с. 110].

Необходимо отметить, что система экономической безопасности каждого предприятия сугубо индивидуальна. Ее полнота и действенность во многом зависят от имеющейся в государстве законодательной базы, материально-технических и финансовых ресурсов, выделяемых руководителем предприятия, понимание каждым из сотрудников важности обеспечение безопасности бизнеса, а также от знаний и опыта начальника службы безопасности, который непосредственно занимается построением и поддержанием в "рабочем состоянии" самой системы.

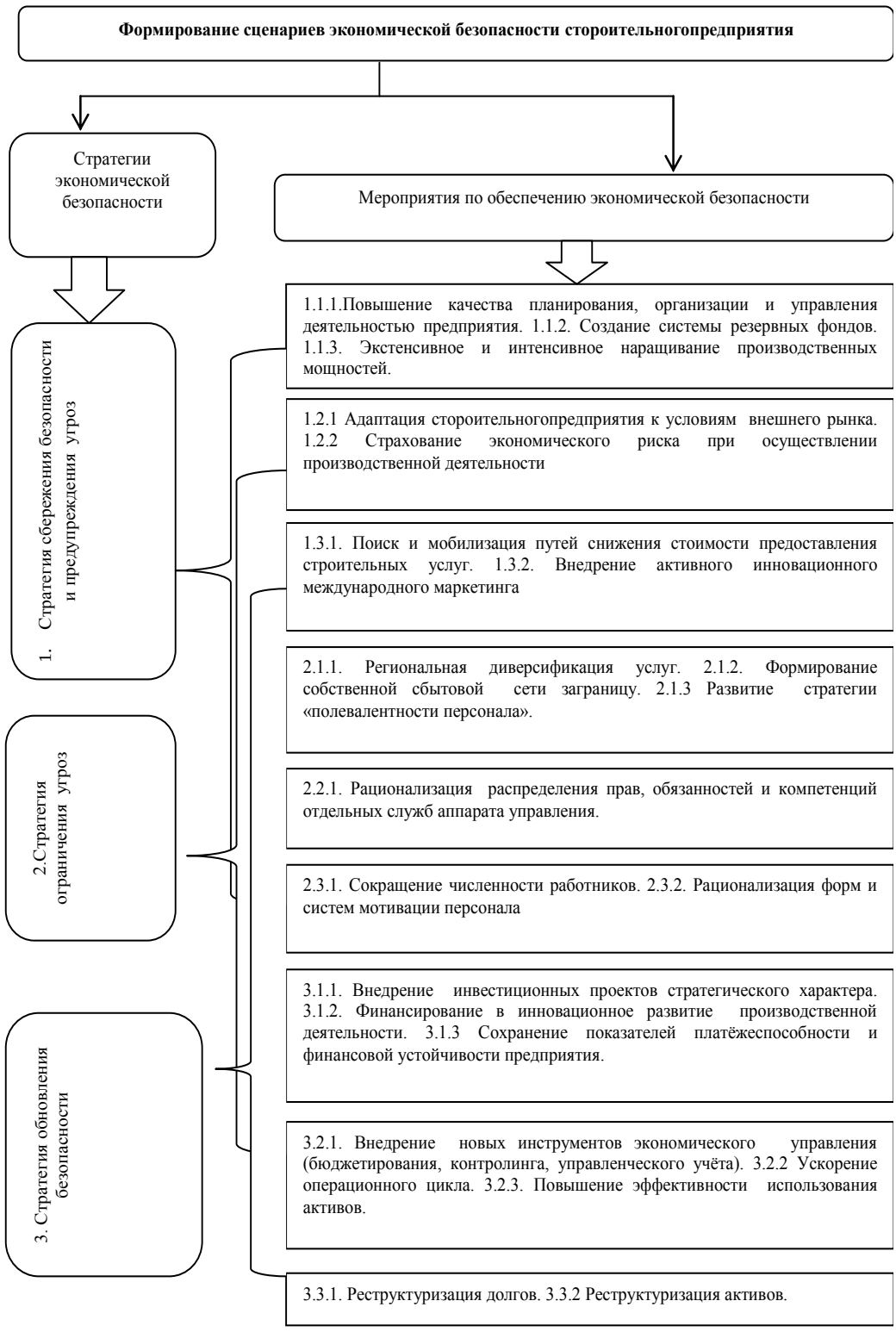

Рис. 3. Сценарное планирование стратегии обеспечения экономической безопасности строительного предприятия [2, с.97]

Надежная система экономической безопасности строительного предприятия возможна только при использовании комплексного и системного подхода в ее организации, управлении и оценке. В связи, с чем немало важным является определение уровня экономической безопасности исследуемого предприятия, с целью определения

дальнейших перспектив его развития, разработки тактики и стратегии, уменьшить последствия финансовых кризисов и негативного влияния новых угроз и опасностей.

Выводы. Предложенная структура системы экономической безопасности включает 2 основных этапа: исследовательский и апробационный. На первом этапе определяются, цели и задачи экономической безопасности, ответственные лица за координацию действий между субъектами, с целью получения всесторонней информации о деятельности исследуемого предприятия.

Для нахождения интегрального уровня экономической безопасности предложено использовать корреляционно-регрессионный анализ, позволяющий оценить значимость факторов влияющих на результативный показатель. С целью обобщения полученной информации предложена шкала, включающая трёх ступенчатый уровень оценки.

На апробационном этапе рассмотрены внешние и внутренние угрозы присущие строительным предприятиям.

По полученным результатам на первом и втором этапе предложено использовать сценарное планирование стратегии по обеспечению экономической безопасности на строительных предприятиях. Согласно которым исследуемое предприятие выбирает приемлемую для себя стратегию развития. Завершает организационно-экономические мероприятия по обеспечению системы экономической безопасности – система контроля, в рамках которой предлагается осуществлять два типа контроля: текущий и итоговый.

Для внедрения рассмотренных мероприятий, строительные предприятия должны обеспечить необходимые экономические и организационные условия, а именно: наличие работников необходимого уровня квалификации, программное обеспечение и учётная база. Полученные результаты в виде реализации организационно-экономического обеспечения системы экономической безопасности, позволят повысить уровень экономической безопасности и удержать строительное предприятие на плаву в условиях кризисной неопределённости.

Литература

1. Васильців Т.Г. Узагальнення концептуальних основ

економічної безпеки підприємства / Васильців Т.Г. // Науковийвісник НЛТУ України. – 2011. – № 212. – С. 153–158.

2. Воронкова А.Е. Сценарний підхід до вибору стратегії забезпечення економічної безпеки експортної діяльності підприємства / А.Е. Воронкова, О.В. Свірідова // Економічні науки: Вісник Хмельницького національного університету. – Х: - 2009, - № 4, Т. 1. С.96-99.

3. Гончарова М.Л. Використання консалтингових послуг як інструмент забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств / М.Л. Гончарова, В.О. Сівовол // Materialsofthe x international scientific and practical conference «Fundamentalandappliedscience - 2014» October 30 - November 7, 2014 Volume 3 Economic science. - С.87-89

4. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посібник. – К.: Атака, 2005. – 432 с.

5. Каламбет С.В. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі [Електронний ресурс] / С. В. Каламбет, В. А. Воропай // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. - 2013. - № 2. - С. 106-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvfbi_2013_2_20.pdf

6. Козир Т.М. Алгоритм формування концепції забезпечення економічної безпеки підприємства / Т.М. Козир // Экономика и управление. – 2009. – № 5. – С. 78 – 82.

7. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 41-45.

8. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В.П. Мак-Мак –М.: ИД МБ, 1999.-160с.

9. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці / С. П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 190-195.

10. Нікітіна А. В. Система управління економічною безпекою підприємств / А. В. Нікітіна // Зб. наук. праць. Економічні науки. – Чернівці: Книги-ХХІ, 2012. – Вип. 8. – С. 255-264.

11. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня

канд.екон.наук: 08.06.01 / Н.О. Подлужна; НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 2003. - 20 с.

12. Пономаренко А.І. Система економічної безпеки фірми / А.І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.

13. Приходько С.В. Формування адекватного реальним виробничо-господарським процесам комплексу заходів реагування на загрози економічній безпеці / С.В. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 4. – С. 52-55.

14. Пушкар Т.А. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі [Електронний ресурс] / Т.А. Пушкар, К.С. Дяченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва . - 2013. - № 2. - С. 134-139. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_2_28.pdf

15. Руда О.В. Формування системи економічної безпеки підприємств машинобудування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Руда; Терноп. нац. техн. ун-т ім. Івана Пулюя. - Т., 2013. - 20 с.

16. Троц І. В. Забезпечення економічної безпеки на підприємстві з метою попередження банкрутства [Електронний ресурс]. /Троц І.В.//Вісник Житомирського державного технологічного університету № 19. – 2012.– Режим доступу: http://eztuir.ztu.edu.ua/2485/1/%D0%A2%D1%86_%D0..pdf.

17. Філіппова С. В. Система формування і забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / С. В. Філіппова, О. С. Дашковський // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2(3). – С. 17-21– Режим доступу: http://www.economics.opu.ua/n3.html.

18. Шульга І.П. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки акціонерного товариства [Електронний ресурс]/ Шульга І. П.//Електронне наукове видання «Ефективнаекономіка». - №10. - 2010 – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=366.

19. Юр'єва І.А. Структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства / І.А. Юр'єва, І.Є. Хаустова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ": зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічнийпрогрес і ефективністьвиробництва. – Харків : НТУ "ХПІ". – 2013. – № 21 (994). – С. 3-9.

20. Яременко С.М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С.М. Яременко // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс] : наук. зб. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ;відп. ред. О. О. Бєляєв. – 2011. – Вип. – 25. – С. 429–439.

1. Vasy`l`civ T.G. Uzagal`nennya konceptual`ny`x osnov ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / Vasy`l`civ T.G. // Naukovy`jvisny`k NLTU Ukrayiny`. – 2011. – # 212. – S. 153–158.

2. Voronkova A.E. Scenarny`j pidxid do vy`boru strategiyi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` eksportnoyi diyal`nosti pidpry`yemstva / A.E. Voronkova, O.V. Sviridova // Ekonomichni nauky`: Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. – X: - 2009, - # 4, T. 1. S.96-99.

3. Goncharova M.L. Vy`kory`stannya konsalty`ngovy`x poslug yak instrument zabezpechennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv / M.L. Goncharova, V.O. Sivovol // Materialsofthe x international scientific and practical conference «Fundamentalandappliedscience - 2014» October 30 - November 7, 2014 Volume 3 Economic science. - S.87-89

4. Kamly`k M.I. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemny`cz`koyi diyal`nosti. Ekonomiko-pravovy`j aspekt: Navch. posibny`k. – K.: Ataka, 2005. – 432 s.

5. Kalambet S.V. Mexanizm zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv zalizny`chnoyi galuzi [Elektronny`j resurs] / S. V. Kalambet, V. A. Voropaj // Naukovy`j visny`k: Finansy`, banky`, investy`ciyi. - 2013. - # 2. - S. 106-113. - Rezhy`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvfbi_2013_2_20.pdf

6. Kozy`r T.M. Algory`tm formuvannya koncepciyi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / T.M. Kozy`r // Эkonomy`ka y` upravleny`e. – 2009. – # 5. – S. 78 – 82.

7. Korobchy`ns`ky`j O. L. Metody`ka formuvannya sy`stemy ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / O. L. Korobchy`ns`ky`j // Aktual`ni problemy` ekonomiky`. – 2009. – # 4. – S. 41-45.

8. Mak-Mak V.P. Sluzhba bezopasnosty` predpry`yaty`ya. Organy`zacy`onno-upravlenchesky`e y` pravovыe aspektы deyatel`nosty` / V.P. Mak-Mak –M.: Y`D MB, 1999.-160s.

9. Mishhenko S. P. Konceptual`ni aspekty` ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv u ry`nkovij ekonomici / S. P. Mishhenko // Markety`ng i menedzhment innovacij. – 2011. – # 2. – S. 190-195.

10. Nikitina A. V. Sy`stema upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemstv / A. V. Nikitina // Zb. nauk. pracz`. Ekonomichni nauky`. – Chernivci: Kny`gy`-XXI, 2012. – Vy`p. 8. – S. 255-264.

11. Podluzhna N. O. Organizaciya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemstva: avtoref.dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand.ekon.nauk: 08.06.01 / N.O. Podluzhna; NAN Ukrayiny`, Insty`tut ekonomiky` promy`slovosti. - Donecz`k, 2003. - 20 s.

12. Ponomarenko A.I. Sy`stema ekonomichnoyi bezpeky` firmy` / A.I. Ponomarenko // Shlyax Ukrayiny` do ekonomichnoyi bezpeky`: mater. nauk.-prakt. konf. (m. Xarkiv, 14 kvitnya 2006 r.). – Xarkiv, 2006. – 302 s.

13. Pry`xod`ko S.V. Formuvannya adekvatnogo real`ny`m vy`robny`cho-gospodars`ky`m procesam kompleksu zaxodiv reaguvannya na zagrozy` ekonomichnij bezpeci / S.V. Pry`xod`ko // Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid. – 2011. – # 4. – S. 52-55.

14. Pushkar T.A. Osobly`vosti ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv budivel`noyi galuzi [Elektronny`j resurs] / T.A. Pushkar, K.S. Dyachenko // Problemy` i perspekty`vy` rozvy`tku pidpry`yemny`cztva . - 2013. - # 2. - S. 134-139. - Rezhy`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_2_28.pdf

15. Ruda O.V. Formuvannya sy`stemy` ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv mashy`nobuduvannya: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: 08.00.04 / O. V. Ruda; Ternop. nacz. texn. un-t im. Ivana Pulyuya. - T., 2013. - 20 s.

16. Trocz I. V. Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` na pidpry`yemstvi z metoyu poperedzhennya bankrutstva [Elektronny`j resurs]. /Trocz I.V.//Visny`k Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo texnologichnogo universy`tetu # 19. – 2012.– Rezhy`m dostupu: http://eztuir.ztu.edu.ua/2485/1/%D0%A2%D1%86_%D0..pdf.

17. Filippova S. V. Sy`stema formuvannya i zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Elektronny`j resurs] / S. V. Filippova, O. S. Dashkovs`ky`j // Ekonomika: realiyi chasu. – 2012. – # 2(3). – S. 17-21– Rezhy`m dostupu: http://www.economics.opu.ua/n3.html.

18. Shul`ga I.P. Suchasni pidxody` do formuvannya sy`stemy` ekonomichnoyi bezpeky` akcionernogo tovary`stva [Elektronny`j resurs]/

Shul`ga I. P.//Elektronne naukove vy`dannya «Efekty`vnaekonomika». - #10. - 2010 – Rezhy`m dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=366.

19. Yur'yeva I.A. Struktura mexanizmu zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / I.A. Yur'yeva, I.Ye. Xaustova // Visny`k Nacz. texn. un-tu "XPI": zb. nauk. pr. Temat. vy`p.: Texnichny`jprogres i efekty`vnist`vy`robny`cztva. – Xarkiv : NTU "XPI". – 2013. – # 21 (994). – S. 3-9.

20. Yaremenko S.M. Organizaciya kompleksnoyi sy`stemy` ekonomichnoyi bezpeky` banku / S.M. Yaremenko // Formuvannya ry`nkovoyi ekonomiky` [Elektronny`j resurs] : nauk. zb. / M-vo osvity` i nauky`, molodi ta sportu Ukrayiny`, DVNZ "Ky`yiv. nacz. ekon. un-t im. V. Get`mana" ;vidp. red. O. O. Byelyayev. – 2011. – Vy`p. – 25. – S. 429–439.

Рецензент: *Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. каф. економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

8.05.2015

ПОВІДОМЛЕННЯ

ІІ Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» відбудеться **4-5 червня 2015р**. у м. Одесі, в Одеському національному економічному університеті.

Конференція присвячена 40-річчю кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності ОНЕУ.

Тематичні напрямки конференції:

1. Актуальні напрями розвитку теорії та практики управління підприємством та його підсистемами.
2. Сучасна парадигма стратегічного та інноваційного менеджменту.
3. Управління конкурентними перевагами підприємства.
4. Управління людськими ресурсами та знаннями підприємства.
5. Стійкий розвиток підприєм-ства: корпоративно-соціальна відповідальність та економічна безпека бізнесу.
6. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства та розвиток транскордонного співробітництва.
7. Сучасні інформаційні техно-логії в управлінні підприємством.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова – *Звєряков М.І.,* доктор екон. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ОНЕУ.

Заступники голови: – *Ковальов А.І.*, доктор екон. наук, професор, проректор з наукової роботи ОНЕУ.

Кузнецова І.О. – доктор екон. наук, професор, зав. кафедрою менеджменту організацій та ЗЕД ОНЕУ.

Секретар оргкомітету – Балабаш О.С., викладач кафедри менеджменту організацій та ЗЕД ОНЕУ.

Реєстрація учасників конференції відбудеться у Одеському національному економічному університеті **4 червня 2015 р.**

НАШІ АВТОРИ

Андрєєва Наталя Миколаївна – головний науковий співробітник відділу економіко-екологічних проблем приморських регіонів ІПРЕЕД НАН України

Баламут Ганна Сергіївна – к.е.н., ст.. викладач, Харківський державний університет харчування та торгівлі

Бодарецька Ольга Миколаївна – завідувач Навчально-консультаційного центру у м. Хмельницький, Національний університет «Львівська політехніка»

Гросул Вікторія Анатоліївна – д.е.н., професор, Харківський державний університет харчування та торгівлі

Калініченко Анастасія Володимирівна – здобувач кафедри економіки, бізнесу та управління персоналом на транспорті Українського державного університету залізничного транспорту

Літвінов Олександр Сергійович – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства, замісник декана факультету економіки та управління виробництвом, Одеський національний економічний університет

Малахова Лариса Володимирівна – к.е.н., викладач кафедри туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Нездоймінов Сергій Георгиевич – к.е.н., доцент кафедри економіки та управління туризмом, Одеський національний економічний університет

Ненюк Катерина Сергіївна – ВНЗ Одеський національний економічний університет, студентка

Новак Інна Миколаївна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Уманського національного університету садівництва

Нянько Віталій Миколайович – Хмельницький національний університет

Онищук Наталя Вікторівна – Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Пархоменко Наталія Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту ЗЕД, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Позднякова Любов Олексіївна – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Економіка, бізнес та управління персоналом на транспорті», Український державний університет залізничного транспорту (УкрДУЗТ)

Полтавська Ольга Сергіївна – аспірант кафедри «Менеджмент і адміністрування», Український державний університет залізничного транспорту

Рева Олексій Володимирович – Донецький державний університет управління (м. Маріуполь)

Смоквіна Ганна Анатоліївна – к.е.н, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту Одеського національного політехнічного університету

Стогній Катерина Олександрівна – Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету

Филипенко Олена Михайлівна – к.е.н., професор, Харківський державний університет харчування та торгівлі

Чорний Владислав Михайлович – аспірант, Університет економіки та права «КРОК»

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення №_____
Підписано до друку_____
Формат 60 х 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.